

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK MİTOLOJİSİNDE KÖTÜ DİŞİL VARLIKLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif DUMAN
1900004438

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Program: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muharrem KAYA

HAZİRAN 2023

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK MİTOLOJİSİNDE KÖTÜ DİŞİL VARLIKLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif DUMAN

1900004438

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Program: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muharrem KAYA

Jüri Üyeleri: Dr. Shurubu KAYHAN

Dr. Serdar GÜRÇAY

HAZİRAN 2023

ÖN SÖZ

Çalışmamızda kadının dünya üzerinde hangi aşamaları yaşadığına, dünya anlatılarında ve Türk anlatılarında hangi dönemlerden itibaren kötü anılmaya başladığına değinilecek ve kadınların anlatı unsurları kullanılarak sosyal hayatlarından nasıl kısıtlandıklarına, erkeğin hangi amaçlar doğrultusunda kadını toplumun bir parçası olmaktan çıkarttığına dikkat çekmek amacıyla Türk mitolojisindeki kötü dişil varlıklar incelenmiştir.

Tez aşamasında ülkemizin yaşamış olduğu pandemi süreci ve sürecin getirdiği tüm olumsuzluklara rağmen motivasyonumu her zaman yüksek tutmamı sağlayan saygı değer danışmanım Prof. Dr. Muharrem Kaya'ya yönlendirmeleri ve bonkör bilgi paylaşımından ötürü, bütün süreci benimle aynı gerginlikte hissedenden başta anneciğim Semra Duman olmak üzere ağabeyim, yeğenim ve erkek kardeşime; beni destekleyen arkadaşlarıma, son olarak üniversite hayatımı ve tez sürecimi paylaşmamış olmanın burukluğunu yaşadığım babam Yusuf Duman'a teşekkürlerimi sunarım.

Haziran 2023

Elif DUMAN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	vi
1. GİRİŞ	ix
1.1. Mitoloji Kavramı	1
1.2. Korku Kavramı	7
2. MİTOLOJİDE KADIN	13
2.1.1. Paleolitik Dönemden Neolitik Döneme.....	17
2.1.2. Neolitik Dönemden Maden Çağına	22
2.1.3. Maden Çağı ve Tek Tanrılı Dinler	29
2.2. Ortadoğu Toplumlarında Kadın	38
2.3. Vikinglerde Kadın	49
2.4. Hintlerde Kadın	56
2.5. Mısır'da Kadın.....	59
2.6. Yunan ve Roma'da Kadın	63
2.7. Türklerde Kadın.....	69
3. TÜRK MİTOLOJİSİNDE KÖTÜ DİŞİL VARLIKLAR.....	79
3.1. Açuri	80
3.2. Al Karısı	81
3.3. Albastı ile Benzerlik Gösteren Varlıklar	83
3.4. Cazı.....	85
3.5. Alyabani	87

3.6. Anakhai	87
3.7. Ardov (Su Cini)	88
3.8. Biçura	88
3.9. Bit Cadısı	89
3.10. Bulut Kızlar	90
3.11. Çarşamba Karısı	91
3.12. Çay Ninesi	92
3.13. Çer Eezi (Yer İyesi).....	92
3.14. Çertegri	93
3.15. Dağlar Anası.....	93
3.16. Dakhul	94
3.17. Demir Tırnak (Jeztırnak).....	94
3.18. Domuzcu	96
3.19. Ebede	96
3.20. Erlik 'in Kızları (Kara Kızlar).....	96
3.21. Ev Kızı.....	98
3.22. Geçkinciler	98
3.23. Gelincik	99
3.24. Gelin	100
3.25. Hal Anası.....	100
3.26. Hıbılık, Hıbilik, Gıbilik.....	102
3.27. Hırtık	103
3.28. Hu Hanım	103
3.29. Huri.....	104
3.30. Hut	105
3.31. İfrit.....	106
3.32. İrle Han'ın Kızı.....	107

3.33. Kaftar, kafter (Kaftarküski).....	107
3.34. Kapoz.....	108
3.35. Kara- Ura, Karakura, Garaura	110
3.36. Kara Umay (Karay May).....	111
3.37. Karakoncolos.....	112
3.38. Karamat / Kiremet	114
3.39. Kurt Kadın	114
3.40. Kuzey Nineleri.....	115
3.41. Küpegiren	115
3.42. Kocakarı Cebelek	116
3.43. Lohusa Cini	116
3.44. Mayıs (Cadı Cemile)	117
3.45. Meçkey	118
3.46. Mekir	119
3.47. Örümcek Kadın	120
3.48. Perşembe Karı	120
3.49. Peri.....	121
3.50. Pir Nine.....	122
3.51. Pira Roy	123
3.52. Pirabok, Pir Abok, Hul-hule, Binkarısı	124
3.53. Rom Ana.....	126
3.54. Sahab (Sahip).....	126
3.55. Sarıkız.....	127
3.56. Settur	128
3.57. Şeri.....	129
3.58. Şimildey.....	129
3.59. Şubat Karısı	130

3.60. Şureli	131
3.61. Tırnakçı	132
3.62. Ubur, obur.....	132
3.63. Uker	133
3.64. Vurgun.....	134
3.65. Yallı Gelin	134
3.66. Yamyam Kız.....	135
3.67. Yirih.....	135
4. SONUÇ.....	137
KAYNAKÇA	145
Elektronik Kaynaklar.....	151
Sözlü Kaynaklar	151

KISALTMALAR

MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
İÖ	: İsa'dan Önce
İS	: İsa'dan Sonra
KK	: Kaynak Kişi
Vb.	: Ve Benzeri
Yy.	: Yüzyıl

Üniversitesi : İstanbul Kültür Üniversitesi
Enstitüsü : Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Programı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Muharrem Kaya
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans - Haziran 2023

ÖZET

TÜRK MİTOLOJİSİNDE KÖTÜ DİŞİL VARLIKLAR

Elif Duman

Mitoloji geniş alanlara yayılmış insanlığın oluşturduğu ilk bilgilerdendir. Gelişmeye, değişmeye ve yenilenmeye devam ederek toplumların etkilenmesine olanak sağlayan anlatılar yaratmaktadır. Buna bağlı olarak adının değişimini gözler önüne seren ve değişimine etki eden unsurlardan bir tanesi de mitoloji olmuştur.

İlkel çağlardan günümüze kadar çeşitli farklı ifadeler bulunsa da kadına bilinçli olarak geri akan bir ilerleme seyrettirildiği ortadadır. Kadın ilkel çağlarda kutsal kabul edilirken; zamanla çirkin kötü, korkunç olarak nitelendirilmeye başlamıştır. Anlatılarda da kadının iyi olandan kötü olana doğru değişime uğradığı görülmüştür.

Türk Mitolojisinde Kötü Dişil Varlıklar başlığı ile kadının değişimini incelediğimiz çalışmamızda kadının neden kötüleştirildiğini, toplumun hangi değerleri kullanılarak kadının bu değişimine sessiz kalındığı farklı şehirlerin anlatılarına girmiş kötü dişil varlıklar incelenerek açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Türk Mitolojisi, Korku, Kötü Dişil Varlıklar

University : **Istanbul Kültür University**
Institute : **Institute of Graduate Studies**
Department : **Turkish Language and Literature**
Programme : **Turkish Language and Literature**
Supervisor : **Prof. Dr. Muharrem Kaya**
Degree Awarded and Date : **M.S - June 2023**

ABSTRACT

THE FEMALE EVIL CREATURES IN TURKISH MYTHOLOGY

Elif Duman

Mythology is the first knowledge created by humanity and spread across vast areas of the world. Continuing to develop, change and renew, it creates narratives that allow it to be affected in societies. Mythology is one of the elements that reveal the change of woman and affect her change.

Although there are various expressions from primitive times to the present, it is obvious that women are deliberately made to have backward-flowing progress. As societies evolved, the perception of women shifted dramatically. Once revered as sacred beings during primitive times, their portrayal gradually transformed, depicting them as unsightly, wicked, and formidable. Throughout the history of narratives, it has been observed that women have reformed from good to evil.

In our study, we examined the transmuted of women with the title of Evil Feminine Characters in Turkish Mythology. We studied this change by examining the evil female characters in the narratives of different regions. We explained why these women characters deteriorated and which adds the value of society to keep silent about this change in women.

Keywords: Mythology, Turkish Mythology, Fear, Evil, Feminine Beings

1. GİRİŞ

İnsanlığın anlamlandırmaya çalıştığı dünyaya dair oluşturdukları ilk bilgi alanı mitolojidir. Mitolojide insanların ilk inanışlarını ve dünyayı ilk kez kavramlaştırma çabalarını görmekteyiz. Kimi zaman anlamlandırma çabasının kimi zaman korkunun doğurduğu bu mitolojik bilginin, aktarıma olanak vermesi; avcı-toplayıcı dönemden itibaren toplum yaşamının kaynakları hakkında bilgi edinilmesini sağlamaktadır. Mitlerin doğmaya başladığı avcı-toplayıcı dönemde kadının merkeze alındığı, ekonominin üreticiliğe geçmediği, evrenin kadın olarak algılandığı uzun bir çağ yaşanmıştır. Erkeğin avcılıkla kendini kadına kanıtlamaya çalıştığı bu çağ tüm toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da aynı sıralama ile kendini göstermektedir. Kadının evren olarak algılandığı ve dişiliğinin kutsal kabul edildiği, cinselliğinin ve yaşamının sadece kendi kontrolünde olduğu bu çağın bitmesinde ve toplumda kadının statü kaybetmesinde en önemli etken ekonomide ortaya çıkan değişimlerdir. Üreticilikle beraber doğan yerleşik yaşam ve yerleşik yaşamla gelişen erkeklerin savunmadan saldırıya geçen silah güçleri, hızlı bir değişime neden olarak kadının geri plana atıldığı erkeğin inanışta ve toplumsal yaşamda baskın bir lider olarak karşımıza çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu düzende kadın bastırılmış, toplumdan soyutlanmış ve eve kitlenmiştir. Kadınlar erkeği tatmin etmek, erkeğe itaat etmek, çocuk bakmak, evinin ve ailesinin düzeninden sorumlu olarak toplumdan silinmiş bireyler haline getirilmiştir.

Çiftçi- çoban kültürünün oluşturduğu bu düzenin dışına çıkan kadın avcı-toplayıcı ruhun yaşatıcısı kadın olarak kabul edilmiştir. Cinselliğini özgürce yaşama, erkeklerin emrine girmeme arzusunun oluşturduğu büyük tehdit sonucunda toplumdan dışlanmıştır. Bu dışlanma ise kadınların kötülendiği, canavarlaştırıldığı, korkutucu semboller haline getirildiği bir dışlanmadır. Kadının cinselliği en büyük tehlike kabul

edilmiştir. Toplumun tüm erkeklerine zarar verip onları yollarından çıkarabileceği gibi bu kadınların, kadınları ve çocukları da mevcut düzende tehlikeye atıp öldürebileceği anlatılar doğarak kadının şeytan, canavar, intikamcı varlıklar olarak anılmasına olanak sağlanmıştır. Oluşturulan örnekler evdeki kadının dışarı çıkmasına engel olurken bireysel davranış sergileyen kadının da toplum tarafından dışlanmasına sebep olan bir yaşayış doğurmuştur.

Dünya üzerinde tüm toplumlarda kadına bakış benzer bir seyir izlemiştir. Her toplum kendi şartlarına uygun canavar kadınlar doğurmuştur. Erken Ortaçağ ve Orta Çağ Avrupa'sında cadı olarak anılan kadınların toplum içinde ya işe yaramaz görülen bakıma muhtaç yaşlılar, dullar ya da ekonomik özgürlüğünü eline almaya çalışan şifacı ve ebelerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu durumdan etkilenen Amerika'da da farklılık taşıyan kadınlar cadı olarak kabul edilmiştir.

Avcı-toplayıcılıktan, üretici tarımın doğurduğu çiftçi-çoban kültürü ile Türk topraklarında da benzer değişimler meydana gelmiştir. Kadının yalnız yahut gece vakti dışarı çıkması; bebeğini, çocuğunu yalnız bırakması, kocasına karşı sorumluluklarını yerine getirmemesi, inanç sistemine aykırı giyinmesi, bir çocuk doğurmaya başaramamış olması anlatılarda kadının şeytani bir varlığa dönüşmesine sebep olmuştur. Şeytani varlığa dönüşen ya da şeytani bir varlık olarak doğan kadından korunmak için erkek gücüne ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu kadınların şeytani varlıklar olarak adlandırılması, anlatılarda korkutucu canavarlar haline dönüşmesi ve sadece eril güç ve eril güçle bağlantılı unsurlar sayesinde korkutulup öldürülebilmesi, eril güce karşı çıkan ve düzeni bozan kadınların cezalandırıldığının göstergesidir. Kadının dışlanmasının, şeytanlaştırılmasının ve mit, efsane, masal, halk hikâyesi gibi anlatılarda çirkin kötü olarak karşımıza çıkmasının temelinde yatan sebep, eril düzene karşı çıkan ve çıkma ihtimali olan kadının susturulup korkutulmasıdır.

Konumuzun devamında mitoloji kavramı ve korku kavramları üzerinde durarak kadının mitolojide uğradığı değişimlere, toplumlarda meydana gelen kadın kavramındaki dönüşümlere değinerek Türk mitolojisinde kötücül dişil kadın üzerinde duracağız.

Türk mitolojisi anlatılarında Umay'dan albastıya, iyiden kötüye doğru sıralanan bir kadın değişimi bulunmaktadır. Bu değişime etki eden sebep ise avcı-toplayıcılıktan, çiftçi-çoban toplumuna geçişte eril gücün inançtan devlete kadar hâkimiyet göstermesi ve beraberinde kadını bastırmayı amaçlamasıdır. Türk mitolojisinde kötücül dişil varlıklar konusu üzerinde durmaktaki amacımız ise araştırmalara konu olmuş kadının, eril kültürün beraberinde kötüleşmesinden doğan bu varlıkların bir de toplumsal tabanını incelemektir. Toplum tabanı tarafından hangi unsurlar ve hangi aykırılıklar sonucunda bu varlıklar doğurulmaktadır, hangi kuralları benimsetmek amacıyla bu varlıklar yaşatılmaktadır, sorularına cevap bulabilmek için toplumun sosyal ve kültürel tabanının incelenmesi gerekmektedir. Bizim amacımız da toplumsal ve kültürel olguları inceleyerek bu değişimi anlatmaya çalışmaktır. Bu bağlamda kötü dişil varlıkların çeşitlenmesi bütün örnekler ve işlevleriyle tespit edilmiştir.

1.1. Mitoloji Kavramı

Mit nedir sorusunun kısa bir tanımla ile cevap vermek eksik ve yetersiz olacaktır. Mit hakkında antropologlardan halkbilimi araştırmacılarına kadar birçok tanım oluşturulmuş ve bu tanımların her biri bir tartışma konusu yaratmıştır. Bu tanımların savunucuları; mitin tam bir tanımı olmadığı ve olmayacağı konusunda hem fikir kalmakla birlikte en geniş tanımı yapmaya çalışmışlardır. Celal Beydili'nin tanımı genel bir özet niteliğindedir:

Milli-geleneksek kültürün kaynağı ve tarihsel olarak en eski şekli. O, yaratılışı kendine has kanunlarla açıklayan, etnik-kültürel gelenek taşıyıcılarının düşünce potansiyelleri ve davranış biçimlerini düzene sokan, dinamik göstergeler sistemidir. Mitolojinin başlıca anlamı, kaosun evrene çevrilmesi oluşturur. İlk felsefi sistemler bile kaynağını mitolojiden alırlar (Beydili, 2005: 390).

Mitoloji; insanın yaratılışı anlama çabasından doğmuş ve yaratılış çeşitli şekillerle açıklanmaya çalışılmıştır. Eliade'nin *Mitlerin Özellikleri* eserinde aktardığı tanım şu şekildedir:

Mit kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda, "başlangıçtaki" masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, Doğaüstü Varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik yani Kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir bitki türü, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir (Eliade, 2001: 15, 16).

Eliade; Mitlerin gerçekliğe dayandığını ve bu gerçekliğin insanlar tarafından anlatılırken doğaüstü öğeler eklenerek anlatıldığını söylemiştir. Mitin; dünyanın, insanın, hayvanların ve bitkilerin kökenini aktardığını, insanın bugüne gelene kadar içinden geçtiği durumları da yine mitlerde bulacağımızı belirtmiştir. Mitlerde insanın neden ölümsüz olmadığını, ölümün kökenini görürüz. Mitler ayinlerle yaşatılır, aktarılır (2001: 38). Eliade mitin yaratılışla ortaya çıktığına dikkat çekmiştir. Yaratılışla başlayan her unsur; doğum, ölüm, av, tarım gibi insan hayatında öneme sahip kaynaklar için mitler üretilmiştir. Bu mitlerin üretiminde ise olağanüstü

varlıklardan yararlanılmıştır. Çünkü başlı başına yaratım işi olağanüstü bir durumdur (2001: 55).

Mitin yaratıcısı insandır. İnsan bu yaratım sürecinde doğadan esinlenmiştir. Doğa uçsuz bucaksızdır. İnsan hem doğanın içinde yaşamaktadır hem de doğayı anlamlandırmakta güçlük çekmektedir. Bu yüzden insan doğayı tanımak, anlamak istemiş ve bu istek sonucunda mitleri ortaya çıkartmıştır. Mitler birer hikâye olmasına rağmen gerçeğin doğurduğu hikâyeler olması açısından önem taşımaktadır. Mitler de insanlar gibi yaşar, değişir ve gelişirler. İnsanın korkuları, anlamlandırma duygusu yaşadığı sürece mitler de yaşamaya devam edecektir.

Mitlerin oluşumunda insanın anlamlandırma çabasına dikkat çeken; Karen Armstrong, insanları diğer canlılardan ayıran özelliğin farkındalık olduğunu dile getirmiştir. Bu farkındalık duygusu insanı kaygılara, acıya, umutsuzluğa sürüklemiştir. İnsan bu kaygılarını bir sebebe bağlamak amacıyla hikâyeler oluşturmuştur. İnsan görmediği, anlamlandıramadığı varlıkları hayal gücü ile anlamlandırmaya çalışmıştır. Bu da mitleri ve dinleri doğurmuştur. “Bizler anlam arayışına girmiş varlıklarız” (2005: 6, 7).

İnsanın sezgileriyle algıladığı şeyleri bir biçime sokmasına mit denir. Mit psikolojinin ilk halidir. İnsanın iç dünyasında yaşadıklarının yansıması; tanrılar, canavarlar, kahramanlar ve mücadelelerdir. Mitlerin ortak olmasının sebebi ise yine insanın iç dünyasıdır. Karen Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi* adlı kitabında ölümü insanın ve bir köpeğin anlamlandırmasıyla alakalı bir örnek vererek açıklamıştır. Köpeğin bu ölümü sorgulamayacağını, bu ölüm üzerine düşünmeyeceğini ama insanın köpeğin aksine bu ölümden kaygı ve korku duyacağını, bu ölümü sorgulayıp anlamaya çalışacağını, sebepler ararken de kendince bazı sonuçlar doğuracağını ifade etmiştir. Mitin doğuşunda ölümün insanın iç dünyasındaki kaygının mitin doğuşunda önemli bir payı olduğunu dile getirmiştir (Armstrong, 2005: 10).

İnsanların yaşadığı ortak duygulardan korku ve kaygı, miti yaratan önemli unsurlardır. Bu yaygın duyguların yaşadığı her toplumda mit yaşamaya devam edecektir. Millet fark etmeksizin insanların yaşadığı ortak kaygı ve ortak korkular (ölüm, ayrılık, karanlık...) benzer mitleri doğuracaktır. Behçet Necatigil miti; insan

topluluklarının evreni, dünyayı ve tabiat olaylarını kişiselleştirerek yorumlamak; tanımlayamadıkları dünyayı anlamlandırmak ihtiyacından doğan öyküler şeklinde ifade etmiştir (2017: 5).

Muharrem Kaya'ya göre miti; "İlkel, primitif, yaban, göçer sözlü toplum diye adlandırılan toplumlar için dünya görüşü, din, hayat bilgisi anlamlarını kazanmaktadır. Mit, din değildir çünkü vahiye dayalı değildir; fakat dindeki kutsallık temeli mitte de vardır." açıklayarak mitin temelindeki kutsallık olgusunun altını çizmiştir (2015: 21). Aynı zamanda Muharrem Kaya, sunuş bölümünü yazmış olduğu *Türk Canavarları Sözlüğü* kitabında miti; "Doğal veya toplumsal olguların, kişilik ve işlev üstelenerek soyut planda yaptırım gücü olan bir varlık haline dönüştürülmesine mit denir." şeklinde açıklamıştır (Turan, 2020: 5). Muharrem Kaya miti açıklarken gerçek ve hayal olgularından yararlanır. Bu olguların birbirine etkisi sonucunda oluşan; korku temeline dayalı olan miti açıklar. Bu açıklamaları yaparken bilimsel gerçekliklerin de etkisini dile getirdiği anlaşılmaktadır.

Lord Raglan, *Mit ve Ritüeller* yazısında ritüelleri, mit olarak kabul etmiştir. Miti hayal ürünü olarak gören araştırmacılara karşılık; insan zihninin bilmediği, görmediği şeyleri hayal etmesinin mümkün olmadığını söylemiş ve miti anlama ya da değiştirme yeteneğine herkesin sahip olmayacağını savunmuştur. Miti açıklamak için ise ritüellerle ilişkisini açıklamaya çalışmıştır. Mitlerin toplumlarda benzerlik göstermesine de dikkat çeken Raglan bunun sebebini benzer ritüellerden doğmalarına bağlamıştır (Raglan, 2004: 56).

Malinowski, *Büyü, Bilim ve Din* eserinde; Büyü ve deneyim kısmında büyüü anlatırken mitolojiye de değinmiştir. Mit için şu tanımı yapmıştır: "Mit, belli bir büyü biçiminin gerçekliğinin teminatını veren olaylardan birinin tarihsel anlatısıdır" (Malinowski, 1990: 73). Malinowski, mite yalnızca geçmişten gelen değersiz masallar demenin doğru olmayacağını söylemiş ve mitin büyüü yaşatan canlı bir güç olduğunu ifade etmiştir. Çünkü büyü, geçmişin parıltısıyla hareket ederken mit sürekli ona yeni yaşam alanları sunmaktadır. Büyü eski sanatların altın çağıyla bugünün mucizesi arasında bir köprüdür. Mit ise geçmişin gizemini içinde saklayan formülleri çözmek için gerekli olan anımsatıcı unsurlara sahip bir öğedir (1990: 72). Aktarılan tanımda mitolojiyi farklı bir bakış açısıyla ele almaktadır.

Lauri Honko, miti anlatırken genel bir tanımlama yapmaya özen göstermiştir. Mitin, her şeyi içerebileceğini söylemiş ve hayatta var olan her şeyde mitin ağırlığının olduğunu dile getirmiştir. O da miti asıl meydana getiren ögenin yaratılış olduğunu savunanlardandır. Honko miti anlatırken; hikâyeden kutsallığa, yaratılıştan dini açıdan bakış açısına, devam ettiriliş amacına kadar neredeyse dünyada var olan her şeye değinmiştir (2019: 100).

Aşağıda Honko'nun mit için yazmış olduğu bir alıntıya yer verilmiştir:

Mit, tanrıların hikâyelerini, dinî açıdan dünyanın oluşumu, yaratılışı, tanrıların örnek davranışları sonucunda dünya, tabiat ve kültür bir bütün olmuş ve bunlar arasında bugüne kadar bozulmayan bir uyum sağlanmıştır. Mit toplumun dinî değerlerini ve normlarını yansıtır. Mitlerde taklit edilmesi gereken davranış kalıpları anlatılır. Bütün bunlar mitin, insan hayatı üzerinde ne kadar etkili olduğunu gösterir. Mitin gerçek değeri, dinî törenlerde görülür, çünkü bu törenlerde mitlerden alınan birçok unsur bulunur. Mitlerde anlatılan olayların taklit edilmesiyle dünya kendini ayakta tutar ve çökmekten kurtulur. Bazı olayların tekrar canlandırılması mitin, amacıdır. Örneğin dünyanın yaratıldığı ilk dönemlerinde tanrı sayesinde bir insanın tedavi olması gibi. Böylece geçmişte yaşanan bir olay bugüne zamanımıza transfer edilmiş oluyor ve bu sebeple bugün hasta insanın iyileştiğini görebiliyoruz (2019: 101).

Başka bir tanıma bakacak olursak "Mitleri Tanımlamak Üzerine" adlı yazısında Kirk; mitleri hikâye olarak gördüğünü söylemiştir. Bütün tanımların sonuçta ortak bir noktaya bağlandığına dikkat çeken Kirk, bu ortak noktanın mitlerin birer hikâyesi olduğu şeklinde aktarmıştır. Mitler; okuma yazması olmayan kültürlerde anlatılan ilkel hikâyeler olup anonim hikâye anlatıcıları tarafından geliştirilmiştir. Geleneksel sözlü hikâye ifadesine de yer vermiştir (2004: 65). En basit hali ile miti açıklamaya çalışan farklı bir bakış açısı sunan tanımlamalardan bir tanesidir.

Segal de miti hikâye olarak ele alanlardandır fakat onun tanımlaması Kirk kadar kesin çizgilere sahip değildir. Mitin gerçeğe dayalı olduğunu dile getiren araştırmacılardan da bu yönüyle ayrılmaktadır. Mit bir hikâyedir ana figürleri; insan, hayvan ve tanrıdır. Bu hikâye geçmişte ya da günümüzde geçebilir. Bir ihtiyacı taşıma

amacındadır. Gerçek bir olgu olup olmaması konusu ise tamamen ucu açık bir konudur. Segal bu gibi ifadelerle daha ılıman bir tanımlama yapmıştır (2004: 21).

Verdiğimiz tanımlardan hareketle mite; insan korkularından doğmuş, ham maddesini yaratılıştan alan, yok oluş korkusundan beslenen, insanın içsel ve fiziksel öğretileri sonucunda meydana getirdiği yansımaların aktarılması demek yanlış olmayacaktır. İnsan yaşamı devam ettiği sürece mit yaşamaya devam edecektir. İnsanın varlığı doğanın varlığı demektir. Bu da insanın hayatında verdiği mücadelenin ve insanın öğrenim sürecinin devam ettiğini gösterir. İnsan bildikçe korkuları artar. Korkuları artıkça korkularına ad verme çabasına girer ve bu çaba mitleri yaşatmaya devam eder.

Scognamillo; “ Mitos nedir? ” sorusunu açıklarken geniş bir tanımlamaya yer vermiştir. Konusunu tabiatüstü kişiler ve kahramanlardan alan mitos, hayali bir hikâyedir. Bu hikâyenin çıkış noktası ise her zaman gerçekliğe daynamaz. Sözlü gelenek ürünü olan mitos; şekillenir ve mahalli unsurlardan koparak evrenselleşir. Mitosun kaynağı inançlar ve dindir. Yaratıldığı toplumlar tarafından inanılan mitoslar içerisinde; olaylar, kişiler ve düşünceler taşır ve aktarır. Mitoslar atalardan kalma bilgileri aktarmakta önemli görevler üstlenirler. Yaratılış, insanın yaratılışı, tanrının ortaya çıkışı, insan ve tanrı arasındaki ilişki bunların hepsi mitoslar ile aktarılır (Scognamillo, 2003: 30-32).

Mitolojinin yaşama anlam veren imgelerin örgütlenişi olarak kavranılması gerektiği açıktır. Bu anlam iki yolla ortaya konulur: 1) Düşünce yolu, 2) Deneyim yolu (Campbell, 1992: 182).

Yaratıcı Mitoloji kitabında Campbell; insanı ve yaşadığı toplumun şartlarını ele alan mitolojinin oluşumuyla ilgili geniş açıklamalar yapmıştır. Ortodoks geleneğinin çökmesiyle bireyin yaratıcı gücü serbest kalmıştır. Bu yaratıcı güç sonucunda mitolojiler oluşmaya başlamıştır. Bu mitler sayesinde insanlar belirli görüşleri, inançları ve duyguları tecrübe etmeyi seçmiştir. Mitolojide artık insanın; kendi korku, güzellik ve çöşku deneyimleri vardır. İşaretler aracılığıyla bu deneyimleri aktarmaya çalışır. Campbell, insanın mitolojiyi oluşturmasında dört işlevden söz eder. Bu işlevleri şöyle açıklayalım; ilk işleve evreni kabullenme diyebiliriz. İçindeki ürpertici

ve bağlayıcı her şeyi ile evreni kabullenme. İkinci işlev; insanın kabullendiği öğeleri yorumlaması ve sembolleştirmesidir. Üçüncü işlev; içinde bulunulan toplumun ihtiyacına göre bir ahlaki düzeni savunmaktır. Dördüncü işlev ise en önemli aşamadır. Burada bireyin bu sürece inanması ve uyum sağlaması vardır. Bireye tam anlamıyla yerleşecek ve birey hem kendisiyle ve kültürüyle hem de evrenle ve en sonunda nihai gizemle uyum sağlar (1994: 13-19). Campell, diğer kitaplarında da miti anlatırken hayatın içinden örnekler vermiştir. Bu oluşumun ruhaniliğinin ve uyumunun üzerinde durmuştur. Ona göre mit bir hikâyeden ziyade hayatın her anında yaşanan ve gerçekleştirilen bir düzenin en önemli parçasıdır. Campell mite gerçek ya da hayali demekten ziyade insanın inanmasının önemini altını çizmiştir.

Bu tanımların dışında mitolojiyi doğanın taklidi olarak kabul eden araştırmacılar da vardır. Tanım ne olursa olsun muhakkak mitoloji terimi; insan, doğa, korku, bilinçaltı, sembol olgularından sıyrılmayacaktır. İnsan merak duygusu ile yaşayan bir varlıktır. Akıl insanı diğer canlılardan ayıran yegane özelliktir. İnsan algılamaya başladığında çeşitli sorularla karşı karşıya kalacaktır; Dünya nasıl oluştu, insanlar nasıl var oldu, akıl nedir, kötülük nedir, iyilik nedir, insan neden hasta olur, insan neden evlenir, ölüm nedir, öldükten sonra nereye gideceğiz, doğada kendimi nasıl korurum gibi sorular dinlerin algılanmasında da temel oluşturduğu gibi hiç şüphe yok ki mitolojinin oluşumunda da büyük öneme sahiptir. İnsan cevabını bilmediği sorulardan her zaman korkmuştur. Bu yüzden insanın, gerçek ya da gerçek dışı korkusunu azaltacak bir cevaba ihtiyacı vardır.

Doğada yalnız kalan insanı kim koruyan, verimli toprakları olmayan insanlara kim bereket ve bolluk sağlayan, ölüm döşeğindeki hastayı kurtaran güç tanrılarıdır. Eğer insan tanrıyı kızdırmaz ve ona hediyeler sunarsa, tanrılar ve insanlar mutlu olacaktır. İnsanın bilime ve teknolojiye çok uzak olduğu dönemlerde neden yağmur yağdığını anlamaya ihtiyacı vardı. Neden şimşek çaktığını bilmeliydi, neden aç kaldığını bilmeliydi. Çünkü onun büyük ve kötü bir rakibi vardı; vahşi doğa ve onun bu korkunç canavara karşı bir kahramana ve bir tanrıya ihtiyacı vardı. İşte bunların hepsi miti yarattı. İster hikâye olarak kabul edilsin ister gerçeğin yansıması ister hayatın kendisi, tanımlar ve düşünceler değişebilir ama değişmeyecek bir şey vardır ki bu da insanın her zaman mitler yaratacağıdır.

1.2. Korku Kavramı

Korku kavramı, mitin oluşum sürecinde büyük öneme sahiptir. İnsanın bilmek ve hayal etmek arasında oluşturduğu, gerçekliğine inandığı karanlık unsurlardır. Korkunun oluşumunda bilgi ve hayal gücü aynı anda işler. İnsan dünyada kötü şeylerin olduğunu bilir ve bu bilgiyle birlikte beyinde bir yaratım sürecini başlatır. Bu yaratım süreci sonucunda oluşan korku; fiziksel bir korku ya da tamamıyla psikolojik bir korku olarak karşımıza çıkmaktadır. Karanlıktan korkan insanlar; karanlığın içindeki bazı varlıkların onlara zarar vereceğini düşünürler. Ya da yükseklik korkusu olan bir birey, düşmekten korkar. Denizden korkan bir insan aslında boğulmaktan korkmaktadır. Korkunun en büyük temeli zarar görmek ve dolayısıyla ölümdür. Mitin oluşumunda önemli bir katkısı olan ölüm korkusu çoğu zaman, insan hayatında şahitlik ettiği doğum olayından daha etkileyici olmaktadır. İnsanın oluşturduğu mitlerin temelinde çoğunlukla korku ve bilmeme ya da bilginin sadece bir kısmına sahip olma vardır.

Pierre Mannoni korkuyu anlatırken psikolojik, fizyolojik, doğal ve doğaüstü korkular şeklinde ayrımlarda bulunmuştur. İnsanın bir tehlike ile karşılaşması korkuyu doğurur. Bu doğumun aslında bir alt yapısı olduğunu söyler. Korku bir anda ortaya çıkmaz yavaş yavaş oluşur. Korkunun en belirleyici özelliklerinin heyecan ve kaygı olduğunu dile getirir. Mannoni; korkunun fizyolojik olarak dışa vurumunu; terleme, titreme, bilinç kaybı, dil tutulması şeklinde ifade etmiştir. Doğal korkuların içerisinde ise bir bebeğin annesini kaybetme korkusunu ilk korku duygusu olarak ele alır. Doğaüstü korkuları ise; kutsal bir iradeye ya da şeytansı bir güce bağlandığını söyler. Korkuların temelini ölüme bağlayan Mannoni; insanların ölümü bilmemelerinden kaynaklı olarak zihinlerinde olağanüstü tehditler (vampir, gulyabani, insanları almaya gelen ölümler...) yarattıklarını dile getirir (1992: 12-41).

Ali Osman Abdurrezzak, *Kara İye* adlı kitabında korkuyu şu şekilde tanımlamıştır. “Psikolojide korkunun nevrotik sonuçları ve kaygı ile olan ilişkisi göstermektedir ki bireysel farklılıklar ve sosyalleşme sürecindeki birtakım olumlu ve olumsuz durumlar korkunun oluşumunda başrol oynamaktadır” (2020: 29).

Phillips korku hakkında aşağıdaki ifadelere yer vermiş ve korkunun batıl inançlarla bağlantısına değinmiştir:

Ego savunmaları, korku karşısında devreye girerler ve korkuyu düzene sokmayı amaçlarlar. Egonun, korktuğumuz başa çıkamayacağımızı düşündüğümüz her neyse onu zaten varsaymak durumundayız. Ego korkulacak şeyin ne olduğuna bakmaksızın bir savunma mekanizması oluşturur. Korku, bilgi ve batıl inanç arasında bir tür eşik, bir tür geçiş vardır (1998: 62-78).

Başka bir ifadesinde insanın korkudan kaçararak aslında onu çağırdığını söylemektedir. Yani korkuyu kendi fantazilerimizle yaratırız. Korkunun altında yatan sebebin kaygı olduğuna da değinmiş bunu bir kadının kocası olmadığında ayrılık korkusu yaşaması ve kocası gelince daha rahat hissetmesi örneği ile ifade etmiştir (1998: 62-78). Halk arasında yaygınca duyduğumuz kötüyü çağırma tabirinin alt yapısı da aslında korkuya bağlanır. Annelerin çocuklarına “koşma düşersin” dediklerini çokça duyarız. Buna karşılık eskilerin de bir dua amacı barındıran “aman ha düşmeyesin” ifadelerinin hepsinin altında korku yatmaktadır.

Korkunun kaygıdan farkı bir nesneye ihtiyaç duymasıdır. Korku bir tehlike veya bir tehdit karşısında açığa çıkan en ilkel duygudur (Parman, 2007-2008: 25).

Scognamillo, korku tanımını basitçe şöyle ifade etmiştir: “Korku ister gerçek olsun ister kanlı fantazyalar doğursun, en doğal duygularımızdandır. ‘nahoş’ duygularımızdandır. Çaresizliğimizi orataya çıkarttığı için ondan (ölüm korkusu, hastalık korkusu, terör korkusu, deprem korkusu vb.) pek bahsedilmez (2007-2008: 30).”

İnsan psikolojisinin derinliklerinde yer alan, oluşumu için zamana ve çeşitli bilgilere ihtiyaç duyulan, kaygı ile birlikte ortaya çıkan ve temelinde ölümün gizeminin oluşturduğu bilinmezlik hissi yatan karanlık bir duygu hali demek doğru olmayacaktır. İnsan bilmediğinden korkar çünkü bazı bilgiler onu bu korkuya iter. Bu yüzden tamamen bilinmezliğe korkuyu bağlamak doğru olmayacaktır. Korkunun bir bilgiye, bir öğretiye sahip olması gerekmektedir. Çünkü oluşumu için tecrübeye ihtiyacı vardır. Hayatında hiç ölüme rast gelmeyen bir insan ölümden korkmaz ya da kanserin ne olduğunu bilmeyen bir insanın kanserden korkmasını beklmek doğru

olmayacaktır. Albastının hikâyelerini duymamış bir kadın doğum yaptığında albastıdan bebeğini korumak için çeşitli ritüeller yapmayacaktır. Bu yüzden korku temel bir bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Bu temel bilgi ile birlikte insan beynindeki fantaziler işlenmeye başlar. Sonrasında ise korku kişiden kişiye boyut değiştirerek şekil alır. Korku da mit gibi bir yaratım sürecinin ürünüdür.

Korku kavramına kadının tam olarak ne zaman bağlandığını bilmemekle beraber kadının toplumdan dışlanmaya başladığı tarım toplumuna geçtikten sonra erkeğin kadın üzerinde hakimiyet kurmasının büyük etkisi bulunmaktadır. Kadını bastırmak ve yönetebilmek amacıyla elinden özgürlüğünü almak da vasıta olarak korku kavramına kadın dahil edilmiştir. Eril toplumun doğurduğu toplumsal normlara aykırı hareket eden kadın, kötücül bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Soyun devamlılığını sağlayan bebekleri tehdit eden bir unsur haline dönüşmüştür.

Kadının Antik Çağ'da korku unsuru olarak gösterildiği örneklerden bazıları da şu şekilde aktarılmaktadır:

Antik Çağ rivayetlerine göre cadılar ya da büyücü kadınlar, çocuk düşmanı olup farklı Roma Tanrıçası Diana gibi kimliklere bürünebilmektedirler. Çocuk düşmanlıkları üreme ve doğurganlık unsurlarına da etki etmektedir. Gello adlı bir genç kıza ait anlatıda, Gello ömrü boyunca bakire kalmış ve çocuk sahibi olamamıştır. Bu nedenle yeni doğan bebekleri kaçırap öldürmüştür. Yunan mitolojisinde de Lamia'da da benzer bir anlatı görülmektedir. Lamia'nın çocukları Hera tarafından kaçırdıktan sonra Lamia kafayı yer ve daha sonraki bütün çocuklarını öldürür (Ülgen, 2022: 14).

Kadının farklı toplumlara ait mitolojilerde benzer korku unsurları kullanarak kötülendiği görülmektedir. Toplumlarda bebek devamlılığın parçası olduğu için önemlidir. Kadın ise isyan etme olasılığı olan cinsel güçtür.

Kadının toplumda birey olarak hareket etmesi onun ahlaksız olduğunu göstermektedir. Yunan, Babil, Roma gibi birbirine çağdaş toplumlarda, toplumda bireysel hareket eden kadınlar cinselliğini kullanarak var olan ahlaksız kadınlardır. Bir kadın gece dışarı çıkıyorsa bu kadın ayıplanmalıdır. Çünkü toplumun içinde yaşayan kadın bir şekilde erkeği ayartacak ve erkeği günaha sokacaktır. Kadını eve sokmak ve

kontrol altına almak için ise çeşitli korku anlatıları doğacaktır. Eğer kadın sokağa çıkarsa canavara dönüşür. Kadın çocuğuna iyi bir bakım sağlamazsa başka bir kadın tarafından çocuğu kaçırlır. Evinden çıkıp başka bir eve ziyerete giderse hastalık kapabilir. İtaat etmez toplumsal normlara aykırı davranırsa yaşı ne olursa olsun çirkin, katil bir yaratığa dönüşür. Toplum için tehdit yaratmaya başlar. Hayvanlara ve erkeklere musallat olup toplumu tehlikeye sürükler.

Kadını kontrol etmek ve düzeni sağlamak için erkeğe ihtiyaç vardır. Korku unsurunu yaratan bir kadından kurtulmak için erkeğin varlığı ya da erkeği temsil eden sembollere ihtiyaç vardır. Erkeğin sözünü tutmayan kadın korkunç bir varlığa dönüşmekle kalmaz diğer kadın ve çocuklara da zarar verir. Bu yüzden erkeğin kurduğu düzenin dışına çıkan kadın şeytani bir varlığa dönüşerek yaşadığı çevreyi de katledecektir. Çirkin, kana susamış, insan etiyle beslenen bu kadın; erkekleri, din adamlarını cinsel yollarla saptırmaya çalışacaktır.

Aykırı kadının dışlandığı, canavarlaştığı, cadılaştırıldığı dünyanın pek çok yerinde görülmektedir. Bu 1350’li yıllarda başlayıp 1780’li yıllara kadar devam eden bir süreçtir. Almanya, İsviçre, Fransa ve Polonya’da cadı olduğu için yaklaşık 50.000 kişi öldürülmüştür. İlk gerçek cadıların cinsiyeti kadın olarak kabul edilmiştir (Ülgen, 2022: 14). Cadılık 16. ve 17. yüzyıllarda en büyük suç olarak kabul edilmiştir. Avrupa’da cadı olduğu iddiası ile dört yüzyıl süresince milyonlarca kadın yakılarak öldürülmüştür (Ülgen, 2022: 21). Araştırmacılar arasında cadı olduğu iddiası ile öldürülen kadınların sayısına dair farklı ifadeler bulunmaktadır. Dokuz milyon olduğunu, on milyon olduğunu söyleyen araştırmacılar olmuştur. Tam bir sayının verilememesi hepsinin yargılanma sonucu öldürülmemiş olmasındandır. Kimisi toplum tarafından cadı ilan edilip öldürülmüş kimisi aklandığı halde sonradan ölmüş, kimisi hapishanelerde çeşitli sebeplerden ötürü ölmüştür. Sayısı tam olarak tespit edilemeyen ve cadı olduğu için ölen kadınların sayısı tahminden öteye gidememektedir. Ortaya atılan tahminlerden çok daha fazla kadının ve cadıların ailesi olduğu için öldürülen insanlardan bahsetmek mümkündür.

16. yüzyıla gelindiğinde ataerkil yapı tüm Avrupa’da yayılmıştır. Kadının rolleri küçümsenmeye başlanmış kocalarından şikâyet eden kadınlar, komşularının nezaketsizliğine karşılık veren kadınlar cadılıkla suçlanmıştır. Yaşlı kadınların aşırı

iddialı cinsellikleri ve hâlâ genç erkekleri arzuladıklarına dair yaygın bir fikir doğmuştur. Yaşlı kadınların arzuladığı erkeği elde etmek için bir içki yaptıkları, bu içki sayesinde o erkeğin yaşlı kadına âşık olacağı söylenmiştir. Bu yaşlı kadınların ise toplumda bakıma muhtaç olan kadınlar olduğu görülmektedir. Çocuğu olmayan, yoksul ya da üretime katkısı olmayan bu güçsüz yaşlı kadınlardan bu şekilde kurtulmak mümkündür. Özellikle yaşlı kadınlar ideal cadılardır. 1600'lü yıllarda kırışık yüzlü, kürlü kaşlı, kıllı dudaklı gobber dişli, şaşkı gözlü, cızırtılı sesli ya da azarlayan dilli, kafasında şapkası olan elinde sopası yanında kedi ya da köpeği olan tüm yaşlı kadınlar büyücü olarak kabul edilmektedir (Ülgen, 2022: 57-62). Türk mitolojisine dair anlatılan dişi varlıkların da benzer özelliklere sahip olması farklı toplumlarda benzer imgelerin cadı kadını temsil ettiğini desteklemektedir.

17. yüzyıllarda cadı avı Avrupa'da olduğu gibi Amerika'da da görülmektedir. Kadınlar ikinci sınıf zayıf bireyler olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden şeytan ile iş birliği yapmaya uygun görülmüşlerdir. Amerika'da çeşitli cadı mahkemeleri ve yargılamaları olmuş fakat en dikkat çekenini ise beş yüz kişinin yaşadığı, Salem kasabasında gerçekleşmiştir. Bu kasabada yaşayanların çoğu İngiltere'den inançları yüzünden kaçan insanlardan oluşmaktaydı. 1692 yılında Salem kasabasında 4 yaşından 71 yaşına kadar 140 kişi mahkûm edilip farklı farklı sebeplerle cadı oldukları bahane gösterilerek öldürülmüştür (Dramalı, 2020: 13-21).

Avrupa mahkemelerinde yargılanan kadınların oranları değişmekle birlikte cadılıkla yargılanan kadınların ülkelerdeki ataerkil yapının ekonomideki baskınlığının etkisi dikkat çekmektedir. Kadınların ekonomiye katkısı ne kadar az ise cadı olarak görülme oranları o kadar artmıştır. Cadı kadın olarak suçlanan kadınlar arasında en çoğunun şifacı ya da ebelerden oluştuğu dikkat çekmektedir. Ekonomik özgürlüğü olan kadınların ya da bilge kadınların toplumda kontrol edilmesi zor görülmekle kalmamış hatta toplum için ciddi bir tehdit olarak düşünülmüştür (Ülgen, 2022: 73). Bu yüzden, bu kadınları cadı olarak adlandırarak kadınların sosyal hayatta güç kazanması engellenmiştir. Yaşlı, bakıma muhtaç kadınlar cadı ilan edilerek öldürülmüştür. Genç ve gücü yerinde kadınlar ise ekonomik özgürlüklerden uzaklaştırılarak, toplumdan dışlanmışlardır. Evlerinde kocalarına hizmet etmeleri, çocuklarına annelik yapmaları gibi sınırlandırılmış bir yaşamın içine hapsedilmişlerdir. Avrupa, Amerika, Türkiye ve dünyanın pek çok yerinde kadınların

cinselliği, ekonomik özgürlüğü, bedensel özgürlüğü, fikir özgürlüğü ve benlik bilinci tehdit oluşturmuş bu sebeple kadınlar, yine kadınları korkutabilmek için üretilen korku unsurlarının merkezindeki kötü karakterler haline getirilmişlerdir.

Kadınların evden çıkıp toplumda yer edinmeye başlamasında sanayi devrimiyle ortaya çıkan, iş gücüne ihtiyacın önemli bir etkisi vardır. Toplumda kadının iş gücüne ihtiyaç duyulmaya başlanmış ve tüm dünyada kadının kendi ekonomik özgürlüğünü eline almasıyla beraber kendisine biçilen kısıtlı rollerden kurtulmaya başlamıştır. Toplumda birey olarak yerini almaya başlayan kadın korku unsurlarından da sıyrılıp özünü yeniden yaşatmanın adımlarını atmıştır.

2. MİTOLOJİDE KADIN

Toplumların değişiminde önemli yere sahip bazı dinamikler bulunmaktadır. Bu dinamiklerin sonucunda gelişen ekonomik yapı düşünsel sistemler üzerinde de büyük etki bırakmaktadır. İlkel çağlardan uygar çağlara bu değişim incelendiğinde toplayıcılıktan üreticiliğe geçilmesi bu dinamiklerdendir. Bahsetmiş olduğumuz uygar toplum kavramı şehirleşmiş üretici tarım toplumu için kullanılmıştır. Biz de şehirleşme ile üretici tarıma geçen çiftçi-çoban toplumunu ifade etmek için “uygar toplum” kavramını kullanacağız.

Toplayıcılığın yaşattığı durağan asalak ekonomiden besin ihtiyacını karşılayan üretici ekonomiye geçilmiştir. Bu geçiş yalnızca ekonomik düzende değişimlere sebep olmamış görev dağılımlarının meydana geldiği toplumsal farklılıkları da doğurmuştur. Sihirsel korumacı inançtan evrenin bitkilere göre algılandığı bir inancı doğurmuştur.

İnsan öncesi primatlarda erkeklerin sürüyü, koruduğu kadınların ise yavrularını koruduğu eşitlikçi bir düzen mevcuttur. Herhangi bir toplumsal sınıf ayrımı ya da cinsiyetçi bir farklılık dikkat çekmemektedir. Kadınların yabanıl toplayıcılık yaptığı bu ilkel çağlarda sihrin var olduğu bir inanç vardır. Bu inancın temelinde taklit bulunmaktadır. Bu inanış doğayı taklit ve benzetmeye dayalı bir inanıştır. Sihirsel düşünüş aslında insan düşünüşünün tarihsel ve doğal bir aşaması olarak görülür. Düşünce, dış dünyanın duyumlar yoluyla insanın zihninde çizdiği imajlarla başlar. Bu imajlar dış dünyadaki nesnelere ve olaylara “benzer” imajlardır. Edilgin düşünce bu imajlarla yeterince donandıktan sonra, olaylara karışma yolunda insanı harekete geçirir. Sihirsel düşünce doğayı düşünce yoluyla etki altına almayı hedefler. Doğaya diz çökmek yerine doğaya söz geçirme amaçlanmıştır (Şenel, 1982: 25-113).

Erkeklerin avcılık için bazı araçlar meydana getirmeye başlamasıyla toplayıcılıktan avcılığa geçişin temeli atılmış ilk toplumsal görev paylaşımı

doğmuştur. Erkeğin avlandığı, kadını ise toplayıcılık yaptığı avcı toplayıcı düzene geçilmiştir. Henüz üreticiliğe geçilmediği için asalak bir ekonomi mevcuttur (Şenel, 1982: 130). Kadın ve erkeğin toplumsal bir ayrım olmaksızın durağan bir yaşantı içinde olduğu ilkel düzeyde avcılık ve toplayıcılık yapılmaktadır. Beslenme ihtiyacının tam olarak karşılanmadığı bu çağda erkek ya da kadın henüz üstün bir özellik göstermemektedir. Kadın yavrularına bakarken erkek buldukları sürüyü korumaktadır. Değişim ise erkeğin ufak aletler yaparak avcılığa başlamasıyla doğmuştur. Sihirsel inanın var olduğu avcı-toplayıcı dönemin taklit ve benzetmelerinin var olduğu görülmektedir. İnanış ve yaşama biçimlerinde korunma güdüsünün ön planda olduğu görülmektedir.

Avcı- toplayıcı toplumun değişmesinde en büyük etki kadınların bitki toplayıcılığında gelişerek artık üretici konuma geçmesidir. Üreticiliğin doğmasıyla küçük çaplı yerleşimler oluşmaya başlamıştır. İnanış sisteminde de bazı değişimler meydana gelmiştir:

İnsanoğlu ilkel çağlardan bugüne kadar pek çok evrim geçirmiştir. İlk çağlarda içgüdüsel olarak her şeyi paylaşan kadın ve erkeğin arasında, medeniyetlerin gelişimiyle birlikte büyük bir uçurum oluşmuştur. Birbirlerinden farklı olduklarını keşfeden kadın ve erkek, bir süre sonra birbirlerinin üzerinde egemenlik kurmaya çalışan iki farklı kutup haline gelmişlerdir (Kapanoğlu, 2006: 5).

Üretimde ekonomiye sınıf atlatan kadın, asalak ekonomiden kurtulmayı sağlamıştır. Erkeklerin, savunmadan saldırıya geçmeleri ve hayvan üreticiliğine geçmeleri uygar topluma geçişi başlatmıştır. Bu toplumlara, geçiş toplumu denilmektedir. İkinci toplumsal iş bölümü meydana gelmiştir. Bu sınıf çiftçi-çobandır. Geçiş toplumu olarak nitelendirilen bu toplumun ekonomisi üretici ekonomidir. Yaşam şekli ise yerleşik çiftçi göçebe çobandır. İnanışları; asalak ekonominin doğurduğu sihirsel inanın yanında üretici tarım ekonomisinin doğurduğu dini inanıştır. Üretici ekonominin doğurduğu dinsel inanış evreni bitkiler dünyası koşuluyla algılamıştır. İnanışa uygun yaratıcı ve öte dünya anlayışı doğmaya başlamıştır. Bu dinsel anlayış gelişerek uygar tarım toplumunun düşünüş biçimi olacaktır (Şenel, 1982: 110-130). Tarımsal üretimin artmasıyla totemci, sihirsel inanın izleri mitoslara girmeye başlamıştır. Bu, sembolik anlatım bilincinin ön

planda olduğu bir inanıştır. İnsanlar doğayı bir kargaşa olarak görmeyi bırakarak doğayı izlemeye başlamışlardır. Bitkilerin topraktan meydana gelmesi, sararması, solması ve tekrar yeşermesi bir sistemi gerektirmektedir. Doğada bir sistemin olduğunu düşünen insan bu sistemi düzenleyen birinin olması gerektiğine inanmıştır. Çoban toplumunda bu sistemi düzenleyen güneş ve fırtınadır. Çiftçi toplumunda bu düzeni sağlayan güç ana tanrıça olarak düşünülmüştür (Şenel, 1982: 219-220).

Korunma güdüsüyle doğayı taklit ederek doğaya söz geçirmeye çalışan insan üretici ekonomiye geçişle doğa ile daha fazla temasa geçmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu mecburiyet doğadaki sistemi anlamlandırma çabasını doğurmuştur. Toprakta meydana gelen değişimleri sembolik anlatım gücünü kullanarak bir inanış haline getirmişlerdir. Yapılan ayinler ve kutlamalarda kurban verilmesi toprağın verimliliğinin artmasını sağlamayı amaçlamaları bunun göstergesidir. Doğada ölüm yoktur. Doğada görülen ve izlenen olay toprağa giden yeniden geleceğidir. Bu da tanrıça inanışının temellerinden bir tanesidir. Doğumun yani üretimin merkezde olduğu bir inanıştır.

İlkel toplumdaki uygar topluma geçişte ekonomi ve yaşam koşullarının değişimi büyük önem taşımaktadır. Uygar toplumun temelindeki faktör ise konargöçer, savaşçı ve dışa açık çoban toplumunun; barışçı, yerleşik yaşamı benimsemiş, dışa kapalı çiftçi toplumunun üzerine çöreklenmesi olmuştur. Böylece egemen çoban toplumunun kültürü “erkek kültürü” bugüne değin uzanan erkek egemen kültürünü doğurmuştur (Şenel, 1982: 281-286).

Uygar toplum olarak adlandırılan erkek egemen kültürün ön plandan olduğu yapının temeli geçiş dönemi olarak nitelendirilen, asalak ekonomiden üretici ekonomiye geçilen geçiş toplumunda atılmıştır. Erkeğin av peşinde koşması ve dolayısıyla besinlerden uzak kalması kadınların tarım üreticiliğinde ilerlemeleri sonucunda çiftçi- çoban toplumsal iş ayrımını doğurmuştur. Erkeğin konargöçer yaşamı benimsemesi, savaşçı ve saldırgan bir hal alması, çiftçi toplumu olarak nitelendirilen tanrıça merkezli inanışı benimseyen yerleşik düzenin sahiplerine çöreklenmesiyle sonuçlanmıştır. Bu çöreklenme sonucunda toplumsal düzen tam anlamıyla yıkılmaya eril yapının dayatmış olduğu yaşam ve düşünüş şeklini benimsemeye itmiştir. Toplum içinde ilkel çağlarda görülmeyen toplumsal iş bölümü,

kadının evde çocuğuna bakan iyi bir anne olmaya zorlandığı bir hal almıştır. Önceleri saygı duyulan doğanın sistemindeki yönetici olarak kabul edilen kadın yerini savaşçı, silah kullanan erkeğe bırakmış. Kadının üreticiliğinin önemi kalmamıştır. Toplumlarda sınıf ayrımları oluşmuş bu ayrımlarda kadın kimi toplumlarda erkeğiyle var olan bir madde halini almışken kimi toplumlarda ise tamamen eve kapatılmış, hiçbir söz hakkı olmayan bir varlık olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bu değişim mitoslardan başlayarak sözlü ve yazılı edebiyat kaynaklarında da kendini göstermiştir. Kadın cinselliğinden korkulan hilekâr, baştan çıkartıcı bir canavar olmuştur. Erkeği baştan çıkararak kadın toplumda büyük bir tehdit oluşturmuştur. Bu sebeple toplumun içine karışması istenmemiştir. Kadınlar önemli ayin, ritüel ve kutlamalarda bulundurulmamış ya da en arka sırada yapılması gereken pis işleri yapmışlardır.

Avcı toplayıcı toplumda kadın, erkeğin hâkimiyetine girmemiştir. Erkeğin kadını memnun etmek için avlanması ilkel toplayıcılık yapıp yavrusunu koruyan kadını beslemesi gerekmektedir. Kadının cinselliği kutsal ve olağanüstü görülmekteydi. Bu sebeple erkek tarafından sınırlandırılmamaktaydı. Çiftçi-çoban toplumuna geldiğinde erkeğin gücüyle ön plana çıktığı çeşitli silahlar kullanıldığı görülmekteydi. Şehirlerin oluşması ve ekonomide silahın da yer edinmesiyle kadın artık erkeğin hâkimiyetine girmiştir. Kadının kontrol altına alınmak istenmesinin temelinde cinselliğinin kontrol edilmek istenmesi yatmaktadır. Ekonomik olarak erkeğe bağımlı hale getirilen kadının görevi erkeğin soyunun devamlılığı sağlamaktır. Uygar toplumdan sanayi toplumuna geldiğinde ise kendi ekonomisini eline almaya başlayan kadının kendi gücünü de eline almaya başladığı, erkeğin egemenliğinden sıyrılıp kendi dünyasının hâkimi olmaya başladığı görülmektedir.

Kadının mitolojik olarak ne anlam ifade ettiğini ve zamanla hangi değişimlere maruz kaldığını görmek için insanlık tarihinin en eski dönemlerine kadar gitmek gerekmektedir. Bu dönemlere ait ulaşılan mezarlar, heykeller, mağara resimleri ve çeşitli porselen desenleri, kadının sosyal ve kültürel hayatta ne denli yer edindiği ile ilgili fikir sahibi olmamıza katkıda bulunmaktadır. Ortaya çıkan bu tasvirler yalnızca tek bir coğrafyaya ve tek bir kültüre ait değildir. Dünyada farklı coğrafyalarda pek çok milletin kültüründe bu tasvir ve figürlere rastlanmaktadır. Zaman içerisinde coğrafyalara yerleşen milletler eski kültürlerin mirası olan kadın olgusunu kendi kültürleriyle harmanlayarak yeni tasvirler ve mitolojik temeller de oluşturmuşlardır.

Bu değişim kadının yerini olumsuz etkilemekle kalmamış sarsılmaz kötücül düşünceler de yaratmıştır.

Kadına dair ilk bilgilere ulaşabilmek için ilk insan topluluklarının kapılarını aralamakta fayda vardır. Günümüzde dünyaya hükmeden sapiens türünün kuzenleri olan Neandertal topluluklar akla gelmektedir. Fakat bu dönemde Mehmet Ateş; taştan yapılan basit aletlerin ve iri cüsseli hayvan avcılığının karşımıza çıktığı aktarmıştır (Ateş, 2001: 37). Bugünkü insana daha çok benzeyen ancak farklı bir ırk olan Cro-Magon'lar aracılığıyla bazı bilgilere ulaşabilmekteyiz. Cro-Magon'lara dair bilgiler paleolitik dönemde görülmektedir. Dişiliği baz alarak çalışma yapanlar, söz konusu bu tarihin paleolitik dönemin bilinmeyen zamanlarına dek ilerleyebileceğini ifade etmektedirler.

Sanayi toplumu öncesi çiftçi- çoban toplumdaki sanayi toplumunun başına kadar kadının cinselliğini kontrol altına almak için kutsal olarak kabul edilen kadının çirkinleştirildiği, günahkâr ilan edildiği, kılık değiştirildiği değişimler meydana gelmiş ya da savaşçı topluma uygun savaşçı kadınlar doğmuştur.

2.1.1. Paleolitik Dönemden Neolitik Döneme

Dönemin toplumsal yapısına bakılacak olursa avcı toplayıcı bir toplum karşımıza çıkmaktadır. “Dönem avcı ve toplayıcı dönemdir. Kadınlar küçük hayvanları avlar; kök ve yemiş toplarken erkekler büyük hayvanları avlamaktadırlar. Ok ve yay henüz icat edilmemiştir” (Campbell, 2020: 17). Bu dönemlerde toprak kutsal bir yere sahiptir. Toprağa dayalı toplayıcı tarımın ekonomide önemli etkisi olduğu bu toplumların öne çıkmasının asıl sebebi, tanrıça inancının bu dönemlerde karşımıza belirgin şekilde çıkmasıdır. Bu inancın yaygınlığını Venüs heykelciklerinden hareketle öğrenmekteyiz. Sadece Venüs heykelcikleri değil ölümleri gömerken kullanılan boya ve metaryaller, keşfedilen mağara resimleri bizlere tanrıça inancı hakkında bilgiler vermektedir.

“Güney Fransa ve kuzey İspanya'daki Paleolitik resimli mağaralar dönemine ait kadın tasvirlerinin görüldüğü küçük Venüs heykellerinde kadınlar çıplak olarak tasvir

edilmiştir. Kadının bedeni, onun büyüsidür. Hem erkeği çağırır hem de bütün insanoğlunun taşıyıcısıdır” (Campbell, 2020: 17). İÖ 5500’lerde Romanya’da rastlanan dişi heykelciği dolambaç şeklindedir ve göbeği dünyanın merkezi olarak kabul edilir. Bütün bu dişi heykelciklerinde kadınlar hep çıplak olarak tasvir edilmişken erkekler bir şekilde örtülmüştür. Dişi kendi karakteri ve doğası çerçevesinde işlev görür; ama erkek toplumsal rollerde var olduğu kadardır (Campbell, 2020: 46-47). Yunan mitolojisine geldiğimizde benzer bir uygulama farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Erilliğin ön plana geldiği dönemlerde kadına dair heykel ve resimler azalmakla birlikte kadınlar bu tasvirlerde örtülmüşken erkekler çıplak olarak tasvir edilmiştir. O halde bu değişim, gücün göstergesi olarak kabul edilmelidir. Güç kime geçmişse çıplaklık da o yönde normal karşılanmıştır. Eril toplumla beraber doğan Tek Tanrılı dinlerde de benzer örnekler mevcuttur.

Mehmet Ateş, Cro-Magon ırkının üzerinde önemli çalışmalar yapmıştır. Cro-Magonlara ait olduğu düşünülen mezarlardan hareketle dönemdeki ölüm oranlarının çokluğundan bahsetmiş ve doğumun önemini altını çizmiştir. Cro-Magon kadın heykelcikleri ve mağaralar sık sık tanrıça ile ilişkilendirilmiştir. Ölümünün arttığı dönemlerde bu mağaralarda ayinler düzenlenmiştir (2001: 47).

İnsanoğlunun doğada tanımlayamadığı şeyleri yüceltmesi, buna dair tabular oluşturması ve bu gizem karşısında heyecan duyması kadının doğadaki varlığıyla birleştirilmiştir. Çünkü kadın doğurabilen yani yaşamı idame ettiren, göğsündeki sütüyle besleyebilenidir. Doğada açıklayamayıp kutsal saydıkları her şey kadında da mevcuttur. O halde kadın toprağın, doğanın yansıması ya da kendisidir. Doğanın kendisi olarak görülen kadın insanlığa yaşamı vermektedir. Tarım üzerindeki katkısıyla insanların beslenme ihtiyacına cevap veren yine kadındır.

Elimizdeki en erken tarihli açık tanrıça tasvirleri arasında Venüs denilen heykelcikleri sayabiliriz. Taş Çağı'nın sonundaki Magdalanian dönemine ait Fransa'nın batısından Çin sınırlarındaki Baykal Gölü'ne kadar rastlanan bu heykelciklerde kasıkların doğurganlığındaki ve memelerdeki gizeme, kadının doğuran ve besleyen yönüne vurgu vardır. Doğanın verdiği bu güç sayesinde kadın bizzat doğadaki gizemin adeta bir tezahürü, bir göstergesidir. O halde, kadın insanların dünyasında tapınılan ilk varlıktır” (Campbell, 2020: 43).

Dişiliğin kurtarıcı olarak görüldüğü bu dönemlerde ayinler için oluşturulmuş bu mağaralar, sadece ayinler ve resim çizimlerinin gerçekleştirildiği alanlar olmanın dışında farklı sistemli özellikler barındırmaktadır. Bu mağaraların bazı bölümlerinin kadınların doğumları için ayrıldığı anlaşılmaktadır. Doğumların gerçekleştiği bu bölüm Ana Tanrıça'nın rahmini temsil eder. Tasvirlerde 'yeniden doğum' rahme dönüş teması göze çarpar (Ateş, 2001: 49).

MÖ 25.000 yılına ait bir Toprak Ana heykelciği bulunmuştur. Bu heykelciğin elinde Ay takviminin ayları bulunmaktadır. Bu takvimin üzerinde düzenli kanamaların işaretlendiği on üç çentiğin olduğu yeniay şeklinde bir boynuz vardır. Diğer elinde ise belirgin bir ürogenital, üçgenin yukarısında açıkça gebe kadının üstünde durur (Leeming; Page, 2020: 23). Ele geçmiş olan heykelciklerde ve bazı duvar resimlerinde aktarılmak istenilen unsur, Toprak Ana'nın yaşam vericiliğidir:

Üst Paleolitik dönem mağaralarındaki duvar resimlerinin konusu hayvan şekilleriyken, aynı dönemin heykelciklerinin konuları kadınlara odaklanmıştır. Böylece "yüce ana" mitolojileri Üst Paleolitik çağların karanlık dönemlerine dek uzandığını ve bu heykellerin de söz konusu dönemlerde tanrıça inancının yoğun olarak yaşandığını gösterir. Mitik ana-atanın doğurgan gücünün bu heykelciklerde yaşadığı varsayıldığından, bu tanrıça simgelerinin kutsal törenler sırasında taşıdıkları büyüsel gücün kadınlara geçtiğine, böylece toplumun kendi kendini yeniden üretebilmesini sağladığına inanılıyordu (Ateş, 2001: 80, 81).

Fransada Pech-Merle mağarasının duvar resimlerinde başsız kadın figürlerinin yanlarında boynuzlu hayvanların sadece başlarıyla resmedildiği görülmektedir. Kadın bizonla ilişkilendirilmiştir. İnek, boğa kültü bu dönemde başlamıştır (Ateş, 2001: 52-53). Dünyanın çeşitli yerlerine ait hayvanların tanrıçayla ilişkilendirilmesi, onun varlığının evrenselliğini ifade eder. O göktedir, denizdedir, karadadır (Leeming; Page, 2020: 23). Tanrıça sadece hayvanlarla değil doğada insanın karşılaştığı pek çok unsurla ilişkilendirilmiştir. Çünkü insanoğlu için tanrıça, tam anlamıyla doğanın yani yaşamın kendisidir.

Doğmak ve yeniden doğmak Üst Paleolitik dönem insanları için çok önemliydi. Tanrıça ve ay bağlantısı Magdalenian olarak adlandırılan bu dönemde dikkat çekmektedir. Tasvirlerde görülen ay, spiral, yılan, inci, istiridye, boncuk, geyik, kuş, kırmızı renk gibi unsurların hepsi doğumla ilgilidir. Kadının doğada bulunan pek çok varlıkla anılması doğurganlığıyla direkt bağlantılıdır. Bu durumun yaygın bir kültüre sahip olması doğum olgusunun öneminin farkında olunmasıyla ilgilidir (Ateş, 2001: 65-76). Doğumun önemini ne kadar altı çizilmiş olsa da ölüm olgusunun yeniden doğumu temsil ettiğini de hatırlatmak gerekmektedir. Tanrıça inancının en göze çarpan özelliği de budur. Doğa parça parça olan bir ürün değildir. Yaşamla ve ölümlerle bir bütündür. Bu bütünlüğe kaynaklık eden de 'Toprak Ana'dır.

İtalya- Fransa sınırlarında ölü gömülerinden ortaya çıkan bilgiye göre dünyayı anne, toprağı ise anne rahmi olarak görme fikri göze çarpar. Mezarlarda görülen deniz kabuğu, inci, istiridye ve kırmızıya boyanmış iskeletler tanrıça inancındaki yeniden doğuşla bağlantılıdır (Ateş, 2001: 59).

David Leeming ve Jake Page ait *Tanrıça Mitleri* kitabında dişi arketipinin doğuşu, gelişimi ve eril güce yenilişinin anlatılmaktadır. Farklı coğrafyalarda yaşamış tanrıçalara yer verilmiştir. Bu tanrıçalara ait anlatılardan hareketle bizler de tanrıçanın toplumdaki yerini anlamaktayız. *Tanrıça Mitleri* kitabından yararlanarak aktardığımız tanrıça efsaneleri Paleolitik döneme aitti tanrıçalardır.

I. Gia

Yunan mitolojisine ait toprak tanrıçasıdır. Kendini dünya olarak kaostan oluşturdu. Eurynome biçimindeyken dans ederek yaşamı yarattı (2020: 25).

II. Baş Kadın

Washington'daki Okanaga Kızılderililere ait "baş kadın" olarak toprağın öyküsü anlatılır. İhtiyat, dünyayı bir kadından yarattı. Kadın herkesin annesi olacaktı (2020: 25).

III. İlk Ana

Avustralya'da Kunapipi yerlilerine aittir. İnsanların saygılarını sunmaları için mağaraların olduğu dünya onun bedenidir (2020: 26).

IV. Nut (Neit)

Mısır'da daha çocuk doğurma diye bir şey yokken her gün onun bedenine geri dönen; Ra'yı yani güneşi doğurdu. Bir benzeri de Avusturalya yerlileri Arunta'ya ait "Güneş Kadın" efsanesidir (2020: 26-28).

V. Devi-Şakti

Hint efsanesinde yer alır; parlak bir aydınlıkla ışık saçar ve evreni rahminde tutar. Bir an bile gözlerini yumsa evren yok olur. O Ulu Ana'dır (2020: 29).

Görüldüğü gibi kadın bir varlığın ya da nesnenin temsilcisi değil bizzat o şeyin kendisidir. Altında ya da üstünde bir güç yoktur. Zaten böyle bir güce ihtiyaç da yoktur. Çünkü evren başlı başına tanrıçadır. Tanrıça inancının ilerleyişi zaman içerisinde değişime uğramaktadır. Bu değişime en büyük etken yerleşik yaşamdır. Dolayısıyla değişen besin kaynağının şekli ve erkeğin etkin rol almaya başlaması, dışı tanrıçayı yıkmaya yönelik büyük bir balyozdur. Bu noktada Cambell'in aktarmış olduğu; mitolojide bir avlanma vurgusu varsa bu mitoloji erkeğe dayalı bir mitolojidir. Toprağı ekme vurgusu varsa bu mitoloji kadına dayalıdır. Erkeğe dayalı kültürde kadın, erkek avcılara destek verir (2020: 38, 39). Campbell'in bu tespiti bize değişim hakkında büyük bir bilgi vermektedir.

Değişimin karşımıza çıkmaya başladığı dönem Paleolitik dönemin sonuna denk gelmektedir; MÖ 120000-8000'li yıllarda bazı bölgelerde hâlâ Üst Paleolitik dönem yaşanırken Ortadoğu'da bazı bölgelerde yerleşik hayat ve tarımın başladığı görülmektedir. Üst Paleolitik döneme ait mezarlarda tanrıça heykelleri karşımıza çıkmaya devam etmektedir. Daha önceleri tam olarak yüzleri ve başları net olmayan tanrıça heykellerinin Tell Aswad (Suriye), Çatalhöyük ve Hacılar 'da başları belirgin olmaya başlamıştır. Tanrıça ile beraber anılan semboller yaşamaya devam etmektedir. Günümüzde de erkeği temsil eden ♂ sembolünün benzeri ilk kez bu dönemde Jel El Ahmar (Suriye) bölgesinde karşımıza çıkmaktadır (Ateş, 2001: 90-92). Kullanılan bu sembolün bir tesadüf sonucu çizilemeyeceği gibi dönemin gidişatına bakıldığında erkeklerin döllenmedeki önemlerini fark edildiği de kuvvetle muhtemeldir.

Neolitik dönemin başlarına gelindiğinde Avrupa ve Ortadoğu olarak bilinen yerleşim yerleri kurulmuştur. Bu dönemde karşımıza çıkan eserlerde görüldüğü üzere avın iyi geçmesi için ritüeller yapılmakla beraber tanrıça ritüelleri de önemini sürdürmektedir (Leeming; Page, 2020: 33). Asıl değişimin farkedilmeye başlandığı dönem ise Neolitik dönemdir.

2.1.2. Neolitik Dönemden Maden Çağına

“MÖ 8000'lerde de Anadolu'ya çadırlarıyla, anatanrıça inançlarıyla gelen ve burada ilk ciddi yerleşik yaşam biçimi oluşturan toplulukların Çatalhöyüklüler oldukları anlaşılıyor”. Tanrıça sembollerinin en çok görüldüğü bölge Çatalhöyük bölgesi olmuştur. (Ateş, 2001: 93). İÖ. 5800 yılına ait Çatalhöyük'te bulunan çifte tanrıça figürü, tanrıçanın dönüştürücülüğünü ifade eder. Geçmişin tohumunu alır ve onu geleceğe taşır. Erkeğe dönüştürülen tanrıça ise, dönüştüren olarak çocuk ve baba arasındaki aracıdır (Campbell, 2020: 66).

Cıvalı Taş Devri'ne (Neolitik Dönem) girildiğinde bugünkü Ortadoğu ve Avrupa bölgelerinde tarım, çanak çömlek yapımı, dokumacılık gelişmiş ve geçim kaynağı avcı-toplayıcılıktan, daha ılıman iklimlerden başlayarak değişmeye başlamıştır. Bu dönemden Ana Tanrıça dini ortaya çıkmaya başlamıştır. Kadınlar “ana” vücudu sayılan toprak merkezli bu dinin rahibeliğini yapmışlardır (Leeming; Page, 2020: 33). En erken dönemli çömlekler Çatalhöyük'te İÖ 6000 yılına aittir. Seramik eşyaların varlığı tanrıça imgelerinin varlığına işaret eder (Campbell, 2020: 65).

Bu dönemde henüz Tanrıça inancının sarsılmadığı görülmektedir. Toprak hâlâ tanrıça ile anılmakta ve toplumun önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Toprağı eken toplumlarda kadın, hem yetiştiricilik yapmakta hem çocukları büyütmede hem de evlerini inşaa etme işlerini gerçekleştirmekteydi. Erkekler ise bu toplumda herhangi bir işin temsilciğini yapmıyorlardı. Erkeklerin kendi aralarında çeşitli gizli topluluklar kurdukları görülmektedir. Bu gizli topluluklarda erkekler domuz yetiştirip çeşitli uygulamalarla merteye kazanırlardı. Güneydoğu Asya'nın mitolojisinde ise domuz ölüm tanrıçası ile anılmaktadır (Campbell, 2020: 76). Örnekte aktarılan domuz yetiştirme ve bu domuzları çeşitli ilkel rekabete sokarak bunun üzerinden yücelmeye

çalışan erkek, tanrıça kültüründeki yerinden pe dte memnun olmadığını göstermektedir. Liderliği eline almak için bu gizli topluluklarda mücadele eden erkeklerin zamanla bu mücadeleyi açığa taşıdıkları görülmektedir. Domuz ögesinin kullanıldığı bu uygulamada amacın alt metni tanrıça kadar güçlü olma arzusu olabilir.

Mehmet Ateş; Tanrıça kültürünün yükselmesindeki etkenin Üst Paleolitik dönem de dahil olmak üzere görülen yüksek ölüm oranları, düşük sayıda gerçekleşen çocuk doğumları ve yetişkin bireylerin erken yaşta ölmeleri olduğunu söylemiştir. Bu yüzden doğumun ve kadının kutsallaştığını, inancın kadınlara odaklandığını ifade etmiştir (2001: 85). Yaşam koşullarını ve beslenme koşullarını dikkate alacak olursak doğaya karşı koymanın çok da kolay olmadığı bu çağlarda ölümün yaygın olması normaldir. Cambell'in de aktarmış olduğu Tanrıça'nın kayıtlı tarihi daha çok toprağı eken, yani temel besin kaynakları bitkiler dünyası olan kültürlerle aittir. Bu kültürlerde kadını; yeryüzünün meyvelerini veren, dünyaya hayat ve besin sağlayan toprakla ilişkilendirilir (2020: 61-62). Toprak ve tanrıça farklı iki kavram değillerdir. Tek bir unsur temsil etmektedirler.

Ateş'in aktarmış olduğu bilgilerden de analizmakta ki Anatanrıça tapınakları neolitik dönemde önemli yere sahiptir. Anatanrıça sembollerinde karşımıza çıkmakta olan belirgin göbek unsuru doğumu ve göğüs sembolleri ise sütü yani yaşamın devamı için gerekli olan besin ihtiyacını ifade etmektedir (2001: 95). Doğadaki canlıların kadınlı ilişkilendirildiğini görmekteyiz. Bu bağlantının en temel ögesi dönüşümü temsil eden doğumdur. “Çatalhöyük tapınak duvarlarında tanrıçanın, inek başları, geyik ve leoparlarla (kadın-rahim-plasenta-yumurta) birlikte kurgulanması, doğum ve yaşam olgularının tüm unsurlarının bir arada tasvir edilmiş olması bakımından oldukça ilginçtir” (2001: 110).

Kadın figürlerinin yanında çokça karşımıza çıkmakta olan yılan benzer semboller de vardır. Yılanın doğumla bağlantısı bilinmektedir. Campbell'in Neolitik Çağ ve Erken Tunç Çağı'nda tanrıçayı ele aldığı bölümde yılan için aktarmış olduğu kısımda, yılanın kadınlı benzerliğinden dolayı lanetlediğini görmekteyiz. Yılan toprağı eken bütün toplumlarda önemlidir. Yaşamın, ölümü defetme gücüyle ilişkilendirilir. Çünkü yılan derisini değiştirebilen bir hayvandır. Bu da ona yeniden

doğma ayrıcalığını verir. Kadın ve doğa da bu dönüşümü yaşamaktadır. Bu yüzden kadın, doğa ve yılan lanetlenmiştir (2020: 89).

Kadınla ilişkilendirilen bir diğer hayvan ise inektir. Bu sembolizm doğumla doğrudan bağlantılıdır. “Yunan mitolojisinde, Zeus'un karısı Hera sık sık, ineğe dönüşür. Hera'nın, döllenmeye başladığında inek şekline girişi onun rahime dönüştüğünü anlatmaya yöneliktir tanrıça inek bağlantısı; Eski Mısır, Anadolu, Ukrayna, Uzakdoğu mitolojilerinde de görülmektedir” (Ateş, 2001: 100). Hera'nın inek kılığına girdiği bu dönem aslında tanrıça inancının dışlandığı kadının maddeleştiği bir döneme denk gelmektedir. Fakat burada Hera'nın döllenmeyle bağlantılı olarak inek şekline girdiğini görmek bize dişi içinde yaşamaya devam eden tanrıça ruhunu göstermektedir. Tasvirlerin çeşitliliği ve değişime uğruyor olması bize tanrıça inancının zamanla bütünlükten ayrılarak kişiselleştiğini göstermektedir. Bunun bir örneği de balık formunda karşımıza çıkan tanrıçanın daha sonra denizkızı formuna dönüşmesi ve erken dönemde insan formuna ait ilk halini görmesidir (Campbell, 2020: 86).

Neolitik dönemin başlarında ve ortalarında tanrıça inancının din formuna girerek yaşamaya devam ettiğini görmekteyiz. Tanrıça evren olarak tam anlamıyla algılanmıyor olsa da henüz önemini ve kutsallığını yitirmiş durumda da değildir. Neolitik dönemin sonlarına geldiğimizde ise çok daha belirgin değişimler göze çarpmaktadır. Bu değişime etken olan en önemli sebep ise Hint-Avrupa toplumlarının göçleridir. Öyle ki bu toplumların getirdikleri tanrı dini tanrıça dinine karşı nefreti de yanında getirmiştir.

Tanrıça inancına en büyük darbenin verildiği bu döneme geçmeden önce Leeming; Page'nin aktarmış olduğu dönem içindeki tanrıçalara bakmakta fayda vardır.

I. Nunkwi

Peru'da bugün hâlâ inanılmaya devam edilen iki tanrı vardır. Bunlardan biri; Toprak Ana (Paşamama) diğeri Ürün ya da Bahçe Anası Nunkwi'dir. Bu Bahçe Anası daha ateş bulunmamışken insanlara bitki tohumlarını nasıl bulacaklarını göstermiştir. Halka çanak çömlek yapımını, bağcılık tekniklerini öğretmiştir. Nunkwi, doğurgan ve şişman özelliktedir (2020: 34).

II. **Kali**

MÖ 3000-2000 yıllarına ait Hindistan'da inanılan Kali (Kara Tanrıça) dünyanın kara toprağı gibi koyu tenlidir. Dişleri kana bulanmış kılıç dişleridir. Ondan sürekli kan ırmakları akar; midesi sürekli aynı ölçüde dolu olan rahmini doymaz bir iştahla yer. Ayrıca Kali tarihin kendisidir. Şiva'nın karısıdır. Ölü yakma ayinlerinde kadınlar ağıt yakarken o büyük bir neşe ile dans eder. Hayata ve mutluluğa göç edecek cesetleri seçerek döngüyü devam ettirecek tohumları toplar (2020: 34).

III. **Oya**

Afrika ve Amerika bölgelerinde karşımıza çıkmaktadır. Hem yıkıcı hem de yapıcıdır. O doğumun koruyucusu olmakla beraber ölümün de aracısıdır. Her zaman ölüm ve doğum arasındadır. İnsan hayatındaki felaketler; hortum, karanlık, ateş ve tufan odur (2020: 34).

Buraya kadar anatanrıçanın önemini açıkça gösteren tanrıçalar görmekle beraber bu tanrıçaların koşulsuz şartsız iyi ve kutsal görülen olmaktan çıktığı görülmektedir. Korku unsurları da hikâyelere dahil olmaya başlamıştır. Erilliğin belirginleştiğini gösteren tanrıçalar da elbette bu dönemde karşımıza çıkmaktadır. Fakat bunun öncesinde evren olarak algılanan tanrıça artık bir yaratıcı olarak algılanmaktadır. İlahi yaratacı olan tanrıça anlatıları da vardır.

IV. **Tillan**

Karanlık mağarasına sadece yılan din adamlarına ve ona kurban edilen çocukların bedenlerinin girmesine izin veriliyordu. Haftada bir ona bir bebek kurban edilmezse ekinlerin büyümeyeceği, yağmurların yağmayacağı korkusu insanları sarardı (2020: 42).

V. **Örümcek Kadın Efsanesi**

Kızılderililer erkeği değersizleştirme eğilimindedir. Bu dönemler tanrıçanın erkeklerle mücadeleye girmediği dönemlerdir. Efsaneye göre Örümcek Kadın dünyayı ipe öreerek tasarlamıştır. Dünyayı renklendirmek için hayvanları örüp yaratmıştır (2020: 44).

VI. **Düşünen Kadın (Sus Sistanka)**

Örümcek Kadın efsanelerinden bir tanesi de ‘Düşünen Kadın’ (Sus Sistanka)dır. Dört ana yönü gösteren çizgiler çizerek yaratılış şarkısını söyledi. İnsanların uygunsuz davranışları yüzünden yeni dünyalar kurdu (2020: 47).

VII. Astarte

Lübnan halkına aittir. Bir yıldızdır. Tüm Akdeniz çevresinde, yıldız sabahın ve akşamın işaretidir. Cennet Kraliçesi yeryüzünün kutsal bekçisi, Ulu Tanrıça, tüm ilahi varlıkların anası, kutsal bekçi'dir. Kimileri onun kutsal görevlilerine katılabilmek için cinsel organlarını keserlerdi (2020: 48).

VIII. Romi Kumu

Yaratıcının erkek olduğuna inanırlar. Yapısal olarak ataerkil olmalarına rağmen ana soyluluk eğilimi vardır. Çoğu kabile tarafından hatırlanan kadın yaratıcıya dair efsaneler vardır. Romi Kumu bu efsanelerdendir. Kilden bir elek yaptı. Bu eleği üç dağın ortasına yerleştirdi. Vajinasından ateşler saldı, sidiğinden yağmurlar oldu. Her gece yaşlanır her sabah yeniden gençleşirdi (2020: 50).

IX. Coadidop

Bacak kemiklerinden puro, vücudundan tütün yaptı. İnsanları doğurmak için pronun üstüne süt sağdı. Her üflemesiyle gökgürültüsü Enu adındaki adamı yaratma aşamasını gerçekleştirdi (2020: 50).

Tanrıça inancının sarsılmasındaki ve dönüşümündeki en önemli sebep Hint-Avrupa toplumlarının göçleridir. Fakat uzun yüzyıllardır hakim olan tanrıça kültüründen etkilenmek yerine, bu inanca sahip toplumlara tek tek etkileri altına alarak yanlarında getirdikleri eril tanrı inancını benimsetmişlerdir. Bu yayılımın oldukça hızlı gerçekleştiği, tarihlere bakıldığında kabul görmektedir. “Bunların gelip bölgeye yayılışı tanrıça topluluklarınıninki gibi yavaş yavaş olmamış, tersine Tanrıça topluluklarının bölge bölge ele geçirilmesiyle sonuçlanan bir dizi salgın ve akınla gerçekleşmiştir” (Stone, 2000: 51).

Aslında bu değişimlerdeki en önemli etkenlerden birisi de dölleme erkek için önemini farkedilmesidir. Döllemenin kadına ait olarak düşünüldüğü toplumlarda kadın her şeydi. Fakat dölleme erkek için katkısının olduğunu farkedilmesiyle

birlikte ibre tersine dönmeye başlamıştır. Bu da dönemin sonuna yaklaşıldığında tanrıça adı ile anılan erkeklere sebep olmuştur. Erkekler bu dönemde kadının sevgilisi, rakibi olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat hâlâ güç dışının elindedir.

X. Cherokee Güneşi

Kardeşi Ay'ın insanlarla sevgi bağına kışkırdığı için insanlara ceza olarak yeryüzüne aşırı sıcak göndermiştir. İnsanlar bu durumdan kurtulmak için 'Küçük Adamlar' olarak bilinen ruhlardan yardım isterler. Bu ruhlar güneşi öldürmek için insanları yılan şekline sokarak Güneş'in evine yollarlar fakat yılanlardan biri Güneş'in kızını öldürür. Bunu gören güneş kendisini evine kitler ve dünya karanlık altında kalır...(2020: 74). Kadının doğumla olan bağında önemli bir sembol olarak karşımıza çıkan yılan şimdi onun yanında değil düşmanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sembollerde yılanların yer yer bir spermayı andırdığı görülmekteydi. Yılanın bu düşmanca tutumu aslında erkeğin üremedeki önemiyle birlikte kadına karşı düşmanlaşmasının bir temsili olabilir.

XI. Amaterasu

Bir güneş tanrıçasıdır. Erkek kardeşinin çıkarttığı başkaldırı sonucu sinirlenir ve kendisini mağarasına kitler. Dünya ve cennet ilahi ışıktan mahrum kalır (2020: 74). İnsansı özelliklerin taşındığı tanrıça, bir erkek figüre öfkelenildiği için küsüp saklanmıştır. Hikâyelerde dikkat çeken başka bir unsur ise insanların faydasını güden tanrıçadan kendi hırs ve öfkesine yenik düşmüş bir tanrıça tasviridir.

XII. Mawu

Awe adında düzenbaz bir adam Mawu kadar güçlü olduğunu iddia etti ve ahşaptan bir insan yaptı. Ama o insana yaşam özünü veremedi ve yalnızca Mawu'nun yaşam verici olduğunu kabul etti (2020: 68). Erkeğin dişiye baş kaldırdığını ve kendini güçlü hissettiğini gördüğümüz bu örnekte tanrıça henüz gücünü tam anlamıyla kaybetmemiştir.

XIII. İnanna

Mezopotamya'da karşımıza çıkan bir tanrıçadır İnanna'daki göze çarpan en önemli detay aslında ilk kez karşımıza ölüp tekrar dirilme motifini çıkartmasıdır. Bu ölüp dirilme motifini D. Leeming ve J. Page; eski geleneğin yerine yeni geleneğin

gelmesi olarak değerlendirirler. Bu değerlendirmeden hareketle İnanna'ya bir geçiş dönemi efsanesidir diyebiliriz. Ölüp tekrar dirilme motifi, daha sonra Hristiyanlığın diriliş tanrıları olarak adlandırılan; Dumuzi, Osiris'te de görülecektir (2020: 79-83). Anatanrıça inancında ölüm algısı bir bitiş olarak algılanamazdı çünkü ölüm yeniden doğum demektir. Bu hikâyedeki ölüm bir sonun temsilcisidir. Zaten yeniden dirilmesi için İnanna'nın bir bedel ödemesi gerekecektir. Bu bedel de onun yerine birinin yeraltı dünyasına gitmesi olarak karşımıza çıkacaktır. Zıtlıkların ortaya çıkmaya başladığını dönemin sonuna doğru iyice farketmekteyiz.

XIV. Demeter ve Persofoni

Yunan mitolojisine ait olan Demeter ve Persofoni hikâyesi de bize İnanna'yı anımsatmaktadır. Klasik Yunanlıların döneminde erkeklerin gücü oldukça artmıştır. Fakat tanrıça önemini henüz devam ettirmektedir. (2020: 85-90). "Kökene eski Toprak Ana'ya bağlantılıdır. Kızı Persofoni ise ilk adet çağındaki tahıl ya da hububat bakiresi olmuştu" (2020: 79-86).

XV. Persofoni

Karanlık dünyaya ait meyveyi yemesiyle bakireliğini yitirmiştir. Onun da tıpkı İnanna'da olduğu gibi yılın bir bölümünü karanlık dünyada geçirmesi gerekmektedir. Karanlık dünyada geçirdiği dönem Toprak Ana'nın adetten kesilip kışın ölmesiyle aynı zamana denk gelmektedir (2020: 85-90). Bakireliğin artık önem kazandığını ve kadın için bir statü kaybı olduğunu da bu hikâye ile görmekteyiz. Daha sonra aktaracağımız bakire Meryem hikâyeside de bu konunun önemi vurgulanacaktır.

Toplumlarda anatanrıça inanişinin sarsılmasının evrelerini ve şekillerini bize göstermekte olan bu anlatılar, ortak bir paydada buluşmaktadır. Bu payda; kutsal olanın bozulduğu ve kötüleştigiidir. Eril gücün önemsedigi değer yargıları kendini göstermeye başlamıştır. Hâlâ müdahale etme gücüne sahip olan tanrıça ilerleyen dönemlerde bu güçten de yoksun bırakılarak sadece var olmaya çalışacaktır.

2.1.3. Maden Çağı ve Tek Tanrılı Dinler

Anaerkil toplumları Elçi şu şekilde aktarmıştır:

Anaerkil toplumun siyasal, ekonomik, toplumsal ve dini temeli “tarımsal yıla” dayanır. Anaerkil toplumlarda “Ulu Tanrıça” ya da “Ana Tanrıça” veya “Doğa Ana”, hayat veren en üstün tanrıdır. O, tüm insan hayatının ve bütün yiyeceklerin kaynağıdır. Kalıcı olabilmek için, toplumlar çocuk yapmak ve yiyecek üretmek zorundadır. Ulu Tanrıça'nın nimetlerine ne denli bağımlı olduklarını bilirler ve bu nimetlere kavuşabilmek için düzenli olarak ona ibadet ederler (2018: 42).

Toprağa dayalı tarımın belirgin olduğu Tanrıça inancında iki temel öğeden her zaman bahsedilir. Bu unsurlar doğa ve doğumdur. Tanrıçanın elinden toprak ve doğum öğelerinin alınması durumunda tanrıçaya olan bağlılık ve aidiyet yerini farklılaşmaya bırakacaktır. Bu farklılaşma; daha sert ve saldırgan tutumlara dönüşecektir. Tunç devrine gelindiğinde tanrıçayı kutsallaştıran bu iki unsur eril gücün eline geçmeye başlamıştır. “Tarımın erkeklerin egemenliğine geçmesi, Neolitik dönemin ilk aşamaları ile yazılı belgelerin ortaya çıkışı arasındaki bir zamanda meydana geldi ve muhtemelen tarih öncesi Avrupa'daki tarım ekonomileri içinde hayvanların değişen rolüyle ilgiliydi” (Berktaş, 1995: 41). Berktaş'ın aktarmış olduğu bu değişimde hayvan avlarının değişmesi de önemli rol oynamaktadır. Avrupa'da tarımdaki değişiklikler ve hayvanların evcilleştirilmesi İÖ 10.000'e kadar geri giderken Mezopotamya'da İÖ 4000'e kadar başlamamıştır (Campbell, 2020: 124). “Ayrıca, evcil hayvanların eskisine göre daha fazla önem kazanmaları da vahşi hayvanların avlanması ihtiyacını azaltmış olmalıdır. İş dengesinin, yarı avlanma yarı bahçecilikten karma tarıma dayalı bir ekonomiye doğru değişmesi, beraberinde kadın ve erkeklerin rol ve görevlerinde de bir değişiklik getirdi” (Berktaş, 1995: 42). Erkek gücün kadının hâkimiyet alanı olan tarım bölgesine geçiş yapması dışıye olan saygınlığı, ihtiyacı azaltmıştır. Bu da tanrıçaya gelen en büyük darbe olacaktır. Çünkü tanrıça hâkimiyet alanı olan doğayı erkek güce kaptırmıştır.

Tanrıçayı kutsal kılan önemli öğelerden biri de tanrıçanın hayat verici gücüydü. Tanrıça kutsaldı çünkü yaşamın kaynağıydı. Fakat bu döneme gelindiğinde görülen tasvirlerde; erkeğin döllemedeki katkısının belirginleştiği fark edilmektedir.

Erkeğin üreme sürecindeki öneminin fark edilmesiyle birlikte Tanrıça arketipi sarsılmıştır. MÖ 3000 yıllara gelindiğinde spermanın temsili olan yılanların erkeklerin tasvirlerinde yer aldığını görmekteyiz (Ateş, 2001: 146). Bu tarihlere kadar gelen yılan benzeri sperma tasvirleri, kadının çeşitli bölgelerinde yer almaktaydı. Bu bağlamda görüyoruz ki döllemedeki gücün kadına ait olduğu kabul ediliyordu. Zamanla kadına düşmanlaşan yılan sembollerinin erkeğin yanında görülüyor olması, erkeğin sadece döllemedeki katkısına dayanmayıp asıl gücün erkekte olduğu inancını bize aktarması yüksek bir ihtimaldir.

Tanrıçanın bu güçleri kaybetmesinin bir sebebi olarak, Hint-Avrupalı toplumların (Hitit, Ari, Akhanlar) istilacı şekilde yayılımları gösterilmektedir.

İÖ 3500'den itibaren Hint- Avrupalıların yer değiştirmesi sonucunda Avrupa'da ciddi değişimler meydana gelmiştir (Campbell, 2020: 90). Hint- Avrupa toplumlarının Neolitik tarım toplumlarını istila etmesi sonucunda artan bir eril etki görülmeye başlanmıştır. Samiler ve Akadlar; Mezopotamya'ya girmeye başlamıştır (Campbell, 2020: 107). Orta Asya topraklarından daha verimli tanrıça dünyasına göçler görülmektedir. Bu göçlerle beraber Hint- Avrupalı devletlerin etkisiyle gök gürültüsü ve ışık ilahı olan savaştı Baba Tanrı'nın egemen olduğu dinleri de tanrıça topraklarına getirmişlerdir (Leeming; Page 2020: 110).

MÖ 3200'de bugünkü İran toprakları, MÖ 3200'de Mezopotamya toprakları, MÖ 3000'de Mısır, MÖ 2200'de Çatalhöyük, MÖ 2000 yılının ortalarında Kuzey Hindistan, MÖ 14-13-12. yüzyılda Yunanistan ve neredeyse Avrupa'nın tamamı bu devletlerin etkisine girmiştir (Leeming; Page, 2020: 110).

Hint-Avrupalılarla etkileşime geçmiş olan Avrupa'nın inanç sisteminde belirgin değişimler olmaya başlamıştır. Tanrıçanın, erkek tanrı ile kaybedeceği mücadele kendini göstermeye başlamıştır. Toprağa bağlılık kendini göğe bırakmış ve tanrıçanın yeri yıkılmak üzere sarsılmıştır. Sadece sarsılmakla kalmayacak daha sonraki zamanlarda karışımıza kötülükle ilişkilendirilerek çıkacaktır. Bu dönem değişimin hızla başlamasını sağlamıştır. Önceki dönemlerde tanrıçaya isyan eden ama sonunda gücünü kaybeden erkek güç, yerini tanrıçayı dize getiren güce bırakmıştır. Öyle ki tek

tanrılı dinlerin de etkisiyle tanrıçanın kendisiyle anılmasından bile oldukça rahatsız olan bir duruma gelecektir. Değişime uğrayan dişi artık kutsal sayılmak bir yana istismar edilen, kontrol altında tutulması gereken kötü varlıklardan başka bir şey değildir. Ataerkil dinde erkekler geçmişin intikamını alır gibi kadını, kimi zaman eşi olarak bile kendilerine denk görmemiş kimi zaman eşi konumundaki kadınları ataerkil değerlere aykırı oldukları için cezalandırmayı gerekli görmüştür. Kadının eşi olabilmek onuruna varmak isteyen eril yapıdan kadını kendine denk görmek bir yana nefreti ve istismarı meşru gören bir ataerkil sisteme dönüş olmuştur. Bu dönemde yok edilmeye çalışılan tanrıçanın kaybolmama çabasını göreceğiz. Fakat karşımızda ciddi bir güce sahip olan erilik vardır. “ ‘Femme fatale’ –Siren, Harpi ve efsanevi cadı figürleriyle anılan kadın korku veriyordu ve denetim altına alınması gerekiyordu. Erkeğin sahipliğini garantileme yolu olarak bakirelik tapınımı ortaya çıkmıştır.” (Leeming; Page, 2020: 111).

Leeming ve Page’ nin aktarmış olduğu dönem tanrıçaları şu şekildedir:

I. Mboze ve Bunzi

Zaire’de yaşayan Woyo halkına aittir. Mboze kocasının oğlu Makanga’yla birlikte oldu ve hamile kaldı. Rengârenk gökkuşağından yılanlar doğurdu. Bunu öğrenen kocası onu öldüresiye dövdü ve bir nehrin kenarına attı. Yılanlardan dişi Bunzi hayatta kaldı. Büyüyünce annesi gibi yağmurlar yağdırarak halkın yemeklik bitkiler yetiştirmelerini sağladı. Bazen gökyüzünde rengârenk bir yay göründü (2020: 121-122). Tanrı ile evlenen tanrıça anlatıları zaman zaman karşımıza çıkmaktadır. Fakat sonunda yine kadının yapmış olduğu ataerkil sistemin ahlaki yapısına uymayan davranışlar sonucu ölüm ile cezalandırıldığı görülür. Annesi gibi yağmurlar yağdırarak bitki yetişmesini sağlayan Bunzi, doğada tanrıçaya hâlâ ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu ihtiyaç bir kesimin inanmayı sürdürdüğünü de temsil ediyor olabilir.

II. Hera

Sürekli kocasını cezalandıran, dırdırcı eş konumundadır. Zeus'un, kardeşi Hera'nın ırzına geçip onunla evlenmesi Yunan mitolojisinde Tanrıça kültürünün bitişinin bir temsilidir (2020: 122).

III. Taimat

Babillere ait anlatılardada Taimat'a karşı bütün tanrılar birleşir ve genç bir adam olan Madruk'u seçerek kral ilan ettiler. Kral Madruk, Taimat'ı balık gibi ikiye bölerek yeri ve göğü yarattı. Madruk gelişmiş erkek egemen kültürün temsilcisidir (2020: 128, 129).

Hera ve Taimat'ın hikâyesinde ortak bir unsur vardır. Bu unsur hile yolu ile arzu edilen gücü ve ırzı ele geçirmektir. Dışının bazı güçleri alınırken ahlakdışı herhangi bir yöntemin kullanılması yadırganmamaktadır. Bu durumlar normal karşılanırken dışının gücünü kaybetmeme çabası; varlığını devam ettirme çabası ahlak dışı olarak algılanmıştır.

IV. Kuan Yin

Çin'de anlatılan Kuan Yin efsanesinde kadınların mal sayıldığı ataerkil sistemin farklı bir şekli olarak insafsız ve zorba baba karşımıza çıkar. Kadının söz hakkının olmadığı kız evlatlara dair bir anlatıdır. Kadının istismar edildiği örneklerden bir tanesidir (2020: 128-156).

Anlatılarda karşımıza çıkarılan kadın figürleri erkeğe itaat etmesi gereken, savaşçı erkek tanrı dininin ahlaki kurallarına uyması gereken aksi takdirde cezayı hak etmiş bir kadın olarak karşımıza çıkar. Eş olarak ya da evlat olarak kadının olduğu yerde yetki erkeğe aittir. Bu yetki istismarı, şiddeti, hileyi mübah kılmaktadır. Tanrıçanın bu şekilde ötekileştirilmeye başlaması ve toplumdan dışlanması; tanrıçanın varlığını sürdürebilme mücadelesini beraberinde getirmiştir. Tanrıça bu evreden sonra eril anlamda bir değişime girmiştir. Anlatılarda karşımıza erkeksi, savaşçı tanrıçalar çıkmaya başlamıştır. Ancak bu şekilde toplum tarafından kabul görebilir durumdadır.

Artık Tanrıça için daha keskin bir koparıma karşımıza çıkmaya başlamıştır. Varlığını sürdürebilmesi için tanrıçanın başkalaşması yeni bir değişime girmesi gerekecektir. Tanrıça artık eril özelliklere sahip olmuştur. Yunan mitolojisinde tanrıçalar; Athena, Demeter, Afrodit'tir. Roma mitolojisinde ise; Minevra, Diana ve Venüs'tür (2020: 128-156).

V. Athena

Ata tanrının kafasından doğmuştur. Athena bilgeliğin dışı bir formu olsa da erkeğin kafasından doğmuş bir tanrıça olarak tanınır. Bilgeliğin kaynağı erkeklerdir (2020: 128-163). Bu durum, Yunan toplumunda eve kilitlenen ve söz hakkı elinden alınan kadını temsil etmektedir. Yunan toplumunda erkekler tarafından kadınların akli yeterli görülmemiş ve tek başlarına akılları kullanmayacakları, bu yüzden her zaman bir erkeğe ihtiyaç duydukları fikri oldukça yaygın olmuştur.

VI. Durga

Hindistan'da karşımıza çıkan Durga da eril özelliklerle değişime uğrayan tanrıçalardandır. Eskiden Devi olarak bilinen tanrıça ulu erkek ilahların enerjilerinin birleşmelerinden doğar (2020: 128-171). Kadının varlığının kutsal kabul edilmesinde yaşam verme, hayata getirme yani doğum unsuru büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda kadına her zaman ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat bu durum önce erkeğin bu sürecin önemli bir parçası olduğunu fark etmesi daha sonra bu sürecin önemli ögesinin kendisi olduğunu düşünmesi şeklinde değişimlere uğramıştır. Bu değişime rağmen kadını bir noktada var kılmaktadır. Ancak bu efsanede ve Athena efsanesinde artık kadına ihtiyaç duyulmadığını yaşam bağışlamayı hatta kadına yaşam vermeyi erkeğin tek başına gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu sebeple erkek unsurdan meydana gelen tanrıça eril özellikler taşımalıdır.

VII. Anat

Anadolu'da karşımıza çıkan tanrıça; savaşçı özelliklere sahip olmakla beraber bakiredir (2020: 128-174). Bakirelik kadından beklenen önemli ahlaki değerdir.

Aktarılan döneme kadar Tanrıçanın hâlâ var olduğunu görmekteyiz. Kimi zaman ahlaksız kimi zaman kötüdür ama vardır. Hâlâ varlığı inkâr edilmemektedir. Bazen tanrının eşi olarak bile karşımıza çıkmaktadır. Tek tanrılı dinlerle birlikte asıl yok edici darbeye karşılaşmıştır. Artık tanrı kesin bir kuralla dışıl inancı lanetlemiş ve aksi halde toplumların felaketlerle cezalandırılacağını aktarmıştır. Kadın artık onun yanında yer almak bir yana var olması yasaktır. Tanrı bütün yetkinin sahibidir. Üstünde bir güç yoktur ve yanında kimseye ihtiyacı yoktur. Campelle'in aktardığına göre bazı barınaklarda yerde kırılmış birkaç kadın heykelciğine rastlanmıştır. Bu durum, heykelciklerin bir zamanlar bilerek kırıldığını göstermektedir. Bu heykelciklerin bilerek kırılmış olması yine Cambell'in aktarmış olduğu; bir zamanlar sadece kadınlara ait olan büyü bilgisini ele geçiren erkeklerin bu bilgiye sahip olan bütün kadınları öldürüp bu bilgiye sahip olamamış genç kızları bırakmış olmaları bilgisini onaylar niteliktedir (Campbell, 2020: 19). Tanrıça inancının yok edilmeye çalışmasının bir sonucu olarak tanrıça inancına ait öğeler ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır çünkü tanrının buyruğu bu şekildedir. Müslümanlığın kabulünden sonra da Araplar tarafından eski inanca ait putların yıkılmış olması da bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir.

Tek tanrılı dinlerin farklılıkları olmakla beraber birleştikleri bazı noktalar da vardır. Fatmagül Bertay bu ortaklıkları şu şekilde aktarmıştır; "Kadını ve erkeği mutlak ve hiyerarşik bir biçimde ikiye bölen katı toplumsal cinsiyet rollerinin biçilmesi, erkeğin üstünlüğüne dayanan ataerkil aile ilişkisinin kutsanması ve bu bağlamda kadın bedeni üzerindeki denetimin yasallaştırılıp meşrulaştırılması olduğunu söyleyebiliriz" (1995: 26).

Kadın temelli bu inanışa karşı net bir ret ve nefret görülmektedir:

Levili papazlar Kenan Ülkesindeki Tanrıça dinine öylesine karşıydılar ki, ("başka tanrılar" terimi her bölümde üstü kapalı geçirtilmekle birlikte) bu "başka tanrılara" tapınmayı yasaklayan yasalar yazılmıştı. Söz konusu yasalar

öylesine sertti ki, İbrani dini üyelerine, eğer Yahve'ye inanmazlarsa kendi çocuklarını bile öldürmeyi buyuruyordu. Kutsal Kitabın Levili yasalarındaki buyruk şöyleydi (Stone, 2000: 204).

MÖ 2000 yılında Yahev ilk olarak İbrahim'in aile ilahı olarak karşımıza çıkmış savaş tanrısı olabilir. MÖ 1300 yılında Musan'nın liderliği ile Mısır'dan Filistin'e göç eden İbraniler burada tarımın etkisiyle yeniden başta Aşerah olmakla birlikte eski tanrıçalarına yalvarmaya başlamıştır. Bu ibadetler Yahev'in İbranilere felaketler göndermesine rağmen MÖ 12. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bazı İbrani halk kültürlerinde bu tanrıçalar, Yahev'in eşi olarak görülmüş ama Yahev bunu kabul etmemiştir (Campbell, 2020: 133-137). Bir toplumun bir inanıştan başka bir inanışa geçmesi hiçbir zaman kolay olmamıştır. Bu sebeple eski ile yeni arasında bir bağa ihtiyaç duyulur. Halk bu yüzden inandıkları tanrıça ve yeni dinin lideri tanrıyı eş olarak görmek istemiştir. Bu sayede diğer inanca geçmeleri daha kolay olacaktır. Dönem dönem örnekte görüldüğü üzere bir inancın yayıcıları ise bir bağın aksine eskiyi yok etmeyi daha doğru olarak görmektedir. Bu örnekte de olduğu gibi tanrı, tanrıçayı eş olarak görmek bir yana ona inanmaları devam ettirilse cezalanacaklarını ifade etmiştir.

Stone bu konu hakkında şu ifadeleri aktarmıştır:

Tanrıça dininin yok edilmesi için verilen buyrukların, bunun yerini alan eril dinlerin yasalarıyla din kurallarının içinde yer aldığını gördük. Kadın tanrılara gösterilen eski saygının yalnızca sona ermekle kalmadığı, aynı zamanda önce Hint-Avrupalı saldırganlar, ardından İbraniler, en sonunda da Hristiyanlar ve giderek fazlasıyla Müslümanlar tarafından yavaş yavaş yok edildiği açıktır. Dünyanın birçok bölgesinde eril dinler büyük bir kabul görmüş, ayrıca cinsel "ahlak" buyrukları, yani kadınlar açısından evlilik öncesi bakirelikle evlilikte bağlılık, bunları benimseyen toplumların tutum ve yasalarına sokulmuştur (2000: 219).

Kadının tek tanrılı dinlerle birlikte kandıran, baştan çıkarıcı olarak aktarılması karşımıza; Aden Bahçesi ile en belirgin şekilde çıkmıştır. Talamud ve Kabbala'da da karşımıza çıkan Havva-Âdem ve Lilith- Âdem ilişkisinde birinci eş olan Lilith; ataerkil yapının önem verdiği ahlaki değerler karşısında zayıflık göstermiştir. Bu zayıflığından dolayı eşlikten kovulmuştur. Bazı anlatılarda ise başka ölümlü adamlarla beraber olup

onları öldürdüğü aktarılır. Lilith bir eş olacak erdemlere sahip olmadığı için onun yerine eş olarak daha iyi bir kadın getirilmeliydi. Havva ise Âdem'e Yehova'nın buyruğunu çiğneterek, Âdem'i ve bütün insanlığı günaha yöneltmiştir (Leeming; Page, 2020: 137-142). Kadın kötüdür ve erkek için bir tehdittir. Daha sonra birçok anlatıda kadının kötülükle direkt ilişkilendirildiği artarak devam edecektir. Bu hikâyelerden birisi; Yunan mitolojisine ait olan Pandora'nın hikâyesidir. Alt zeminini Zeus oluşturmuş olmasına rağmen hikâyede sunulan algı, pandoranın dünyaya kötülüğü yaymış olmasıdır. Pandora'nın vücudunun güzelliği, yüzünün, sesinin güzelliğini ve kokusu gibi unsurlar katarılarak erkeklerin hepsini etkisi altında bıraktığını görürüz fakat sonuç olarak kötülüğü getirmiştir. Bu yüzden Pandora eril yapının oluşturduğu algıyı tam anlamıyla karşılanmaktadır. Kadının güzelliği kötülüğün maskelenmiş halidir ve erkekler bu güzelliğe aldanmamalıdır.

MS 4. yüzyıla geldiğimizde İslamiyet ve Hristiyanlık yükselişe geçmiştir. Tanrıça inancını silmek amacıyla; I. Konstantin tarafından tanrıça tapınakları kapatılmıştır. Dini olarak tanrıçaya dair bir inanç ya da bağlılık olması mümkün değildir. Bu durum en büyük günahlar arasındadır (Leeming, Page, 2020: 161).

VIII. Kraliçe Maya

Budist gelenekte karşımıza çıkan hikâyede Maya'ya; cinsellik uygunsuz karşılandığı için susuz ve kansız bir doğum yaptırılmıştır. Doğum vajinadan değil böğründen yapılmıştır. Bu doğum sonrasında Maya ölmesine rağmen bu durum onurlu ve hoş karşılanmıştır (Leeming; Page, 2020: 161). Doğum olgusunun şekli değişmiştir. Kutsal olarak kabul gören yaratım sürecinin en önemli parçalarından olan doğum ve bu doğumun gerçekleştiği toprak olarak kabul edilen vajina artık ayıp ve hoş olmayan olarak algılanmıştır. Sonrasında karşımıza çıkacak olan, Bakire Meryem anlatısında ise cinsel hiçbir ilişki olmadan bir çocuk doğuran Meryem hem dişil dinin temeli olan ahlak kurallarını uymaktadır hem de tanrıça dininde meydana gelen tanrıçanın merkezde olduğu hayat vericiliğinin bir kırıntısı olarak karşımıza çıkacaktır. Bu durum belki de bizlere tanrıçanın bir yerlerde saklanıp beklediğini anlatmaya çalışıyor olabilir.

Tanrıçada meydana gelen değişim ne oldu sorusuna gelecek olursak; Tanrıça öge düzeyine indirgendi. Anne Tanrıça artık kozmik sudur. Tanrıçanın artık ne bir bedeni ne de bir kişiliği vardır. Yahudi geleneğinde ise kadın tamamen dışarıda bırakılmıştır. Erkek bütün gücün sahibi olmuşken dişi, var olan bütün gücünü kaybetmiştir (Campbell, 2020: 145). “İbrani peygamberleriyle papazları yani Leviler, bakire ya da evli olmayan kadınları açıkça hor görüyor ve onlardan aşağılayıcı bir dille söz ediyordu. Bütün kadınların, herkes tarafından bir erkeğin, yani babanın ya da kocanın özel malı olarak görülmesi gerektiğini öne sürüyorlardı” (Stone 2000: 204).

Kadının varlığını yücelten güç elinden alınmış olsa da dönem dönem bazı bölgelerde Tanrıça inancının çeşitli uygulamalarla yaşatıldığını da görmekteyiz. Mehmet Ateş Yakutlarda yaşatılan bir uygulamayı şu şekilde aktarmıştır:

Yakutlar'da Ayasıt, Umay'ın işlevini üstlenmiştir. Ayasıt da gebe kadınları korur ve ana karnındaki çocuğa, "kut" (yaşam cevheri) üfler. Bu nedenle Yakut kızları onun adına put yapıp yataklarının altına saklarlar. Kısır kadınlar da çocuk sahibi olmak için Ayasıt'a dilekte bulunurlar. Umay veya Ayasıt; her ikisi de aynı kişiliktir ve doğurgan gücü simgelerler (2001: 123).

Bu geleneğin devamını sağlayan en önemli unsurun, yaşam koşulları olduğunu unutmamak gerekmektedir. Tanrıça avcı- toplayıcı dönemin bir parçasıdır. Tarımın toplayıcılık olarak yapıldığı çiftçi-çoban kültürünün henüz yayılmadığı dönemin parçasıdır. Avcı-toplayıcı kültürü yaşatan toplumlarda kadın, doğa ile bağlantılı özgürlüğünü yaşatmaya devam etmektedir.

Günümüzde devam eden bir başka uygulama Tibet'te karşımıza çıkmaktadır: *Dünyanın çatısı olarak bilinen Tibet'te de Umay inancı, günümüzde de yaygındır. Tarihin karanlık geçmişine ait en eski mitolojiler ve gelenekler burada hâlâ canlıdır. Bu geleneklerden biri de genç kızların ergenliğe geçişlerinde kullandıkları imgelerdir. Tibet kızları ergenlik çağına ulaştıklarında başlarına ağaçtan yapılmış boynuzlar takarak doğurganlığa hazır olduklarını gösterir (Ateş, 2001: 123).*

Aktarılan uygulamadan hareketle tanrıça inancının yaşatılmaya devam ettiğini söyleyebilmekteyiz. Paleolitik dönemin sonları ve Neolitik dönemin başlarını hatırlayacak olursak tanrıça ve doğa tek bir bütün olarak düşünölmekteydi. Bu sebeple

sembollerde doğada yaşayan hayvanlar ve nesnelere tanrıça ile beraber resmedilmekteydi. Bu hayvanlardan birisi boğa sembolüydü. Bu sembol doğumla ilişkilendirilmekteydi. Tanrıça inancında doğum ve ölüm yaşamı temsil etmekteydi. Doğum yaşamın başlangıcı durumundayken ölüm ise yeniden yaşama dönüşün başlangıcıydı. Uygulamada kullanılan ağaç ise bu döngüyü temsil ediyor olabilir. O halde doğum ve yeniden doğum öğelerini görmekte olduğumuz bu durum tanrıça inancının tam anlamıyla yok olmadığının delili olmaktadır.

2.2. Ortadoğu Toplumlarında Kadın

Ortadoğu mitolojisi olarak ele aldığımız devletler birbirlerini etkilemiş yüzyıllarca aynı toprakları paylaşmıştır. Bu uygarlıklar aynı inanç, kanun, kültür ve edebiyatı yaşamaktadırlar. Kültür parçaları iç içe girmiş bu medeniyetlerde aynı tanrılara, aynı krallara rastlanır.

2.2.1. Sümerlerde Kadın

Günümüzde de pek çok araştırmacının büyük ilgi ile araştırmaya devam ettiği Sümerler, medeniyetin merkezi olarak anılmaktadır. Yazıyı kullanım şekilleri, hukuk kuralları, farklı alanlarda kendini göstermekte olan gelişmişlik seviyeleri, bugün bile ilgi odağı olmalarını sağlamaktadır. Sümerliler hakkındaki bilgiler, düzenli olarak tutulan Sümer tabletleri sayesinde öğrenilmektedir. Mezopotamya topraklarında uzun yıllar yaşamını sürdürmüş olan Sümerler, MÖ 4000 yıllarında Güney Mezopotamya'da yaşamışlardır. İlk büyük yerleşimler burada görülmektedir (Mitoloji Kitabı, 2018: 180). Mezopotamya medeniyetlerinin yaratıcısı olan Sümerlerin Mezopotamya'ya sonradan geldikleri düşünülmektedir. Sümerler şehir devletlerinden oluşmaktadır. Her şehrin devlete ait bir tanrısı ya da tanrıçası vardır. Her şehirde tanrıya ait tapınaklar mevcuttur. Tapınaklarda görevli rahipler ve rahibeler bulunuyordu. Önceleri geçimini tarım ile sağlayan Sümerlerde elde edilen bütün ürünler tapınaklarda birleşiyor ve ihtiyacı kadarı halka dağıtılıyordu. Tarımın öneminin ilk sıralarda olması Ana tanrıça inancının da yaşadığını göstermektedir. Zamanla gelişen teknoloji, ekonominin değişime uğraması ve tapınak rahiplerinin

siyasi olarak güç kazanması; kutsallığın zamanla yitirilmesine ve tapınakların siyasi amaçlı yerler olmaya başlamasına sebep olmuştur (Altunay, 2022: 28-36).

Sümer toplumunun çok tanrılı bir inanca sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında Ana tanrıça inancının yaşamaya uzun süre devam ettiği yine yapılan ritüellerle anlaşılmaktadır. Sümer toplumunu anlamak ve anlamlandırabilmek için mabetler büyük önem taşımaktadır. Bu mabetlerde gerçekleştirilen ritüeller toplumsal yapı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Kil tabletler dışında sümerler hakkında bilgi aldığımız sanatsal eserler de mevcuttur. Sümerler hakkındaki bilgileri; inanç amacıyla, sanat amacıyla, siyasi amaçla oluşturdukları resim, sembol ve yazılar aracılığıyla elde etmekteyiz. Altunay; Sümerlerde ritüel tabletlerinin her tapınağa dağıtılmak amacıyla çoğaltıldığını ve bu sayede Sümerlere ait bulunan eksik tabletlerin bazılarının kopyaları sayesinde tamamlandığını aktarmıştır. Sümerlere kaynaklık eden bir diğer yazılı kaynağı ise ticari amaçlı kullanılan silindir mühürler olarak aktarmaktadır (2022: 46). Sümerlerde örnekleri görülen bu silindir mühürler insanların bileklerinde ya da boyunlarında asılı bulunurdu ve üzerlerinde kendi tanrılarının ismi, resmi ve kendi isimleri bulunabilmekteydi (Koçak, 1996: 35). Sümerlerde devlet işleyişi ilk dönemlerinde inanç sistemi odaklıydı. Her şeyin tanrı ve tanrıçalara ait olduğu düşüncesi ön planda olduğu için ister sanatsal amaçlı olsun ister ekonomik amaçlı her açıdan din merkezli yaşayışın örneklerini sunmaktadır. Bütün bu bilgilerin kaynağı olan yazı ise ilk etapta sadece rahipler tarafından bilinmekteydi ve yazıyı öğrenmek isteyenlere tapınaklarda eğitim verilmekteydi (Altunay, 2022: 39). Arkeologlar tarafından öğrencilerin ödevleri, ders kitapları olan tabletler bulunmuştur. Bu tabletlerden elde edilen bilgiler ise eğitime önem verildiği fakat zengin çocuklarının bu eğitime devam edebildikleri yönündedir (Narçın, 2010: 17). Kramer ise bu okuldaki yazman adlarında hiç kadın ismine denk gelinmediğini, dolayısıyla okullarda sadece erkek öğrenciler olduğunu aktarmaktadır (Kramer, 2022: 24). Anlaşılmaktadır ki zamanının sınırlarını zorlayacak ve günümüze ileri düzeyde ışık tutacak bir seviyede gelişmiş olan Sümerlerde din, devlet, eğitim, sanat, ticaret, hukuk işleri sistematik bir şekilde ilerlemekte olmasına rağmen eğitimin erkek çocuklara veriliyor olması toplumda kadın, erkek ayrımının doğduğunu göstermektedir. Zamanla bütün toplumlarda olduğu gibi değişimlere ve yıkımlara uğramış olsa da Sümerler'in merkezinde inançları bulunmaktaydı. Bu sebeple tanrı ve tanrıça inançlarına göz atmak gerekmektedir.

Tarımın ön planda olduğu bütün toplumlar gibi Sümerlerde de tanrıça inancının etkilerini görmekteyiz. Her şeyin yaratıcısı bir tanrıça da olsa tanrıçanın yanında erkek tanrıları da yer almaktadır. Sümerler genel olarak çok tanrılı bir inanış sistemine sahiptirler. Sümerlerde her bireyin ve her kurumun bir tanrısı vardı. Tanrıçalar ve tanrılar toplum tarafından büyük önem taşımaktaydılar. Tanrıça merkezli bir tarım toplumunun içinde eril gücün de hayati önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Tanrıçanın henüz önemini yitirmediği ama yanında erkek güçlerin de görülmeye başladığı toplumsal sürecin en önemli örnekleri arasında Sümer toplumu kendini göstermektedir. Muazzez İlmiye; Sümer tanrılarının tıpkı insanlar gibi iyi ya da kötü özelliklerinin olduğunu aktarmaktadır. Yer, gök, hava, su tanrıları yaratıcı diğer tanrıların ise koruyucu olduğu 15000 tanrıdan bahsetmektedir. Tanrılar her şeyin kurucu ve koruyucusu olarak düşünülmektedir. İnsanın, tapınağın ve şehrin kendi tanrıları vardır (Çığ, 2005: 12).

Sümerlerde tanrıça ve tanrılara bakacak olursak en başa, yaratılışa gitmek gerekmektedir. Sümerlerde ilk yerin ve göğün bir olduğu düşünülmekteydi. Yaratıcısının kim olduğu ise daha sonralardan ortaya çıkan bir tablette ifade edilmektedir. “ ‘Deniz’ ideogramı ile yazılmış olan tanrıça Nammu ‘gök ile yere yaşam veren ana’ olarak betimlenmiştir” (Kramer, 1999: 83). Sümerlerde gök tanrı olarak yer ise dişi olarak kabul görmektedir. Onların birleşmesinden ise Enlil ortaya çıkmıştır. En önemli tanrı Anu’dur eşi ise Antum’dur. Daha sonra Anu’nun yerini oğlu Enlil alacaktır ve Enlil’in eşi ise Ninlil’dir (Altunay, 2022: 125). Görüldüğü gibi henüz tanrıça yitip gitmemiş ama egemenliğini ve üstünlüğü, erkeğin aldığı bir değişimle paylaşmak durumundadır. Sümerlerin en önemli kadın Tanrıçası olan en yaygın niteliği ile aşk ve şehvet olan tanrıçası İnana’ya baktığımızda aslında geçişin ve değişimin nasıl sembolize edildiğini görmek daha mümkün olacaktır. Bu anlamda İnanna’nın cehenneme inişinin anlatıldığı hikâyeye bakmak gerekmektedir. İnanna’nın gücünün tek tek elinden alınmasını ve en son ölümü tadışı aslında kaybolan tanrıçanın, erkek egemen inanışta kayboluşunun en güzel sembolize edilmiş halidir.

Sümerlerin en önemli tanrıçası olan İnanna’nın El- Ubeydi’ler tarafından Sümerlere empoze edildiği ve Dumuzi’nin de yöreye gelen avcı-göçebe Sümerleri temsil ettiği söylenmektedir (Koçak, 1996: 37). Tanrıça İnanna’da denilince akla gelen

diğer bir öge ise tapınak rahibeleridir. Tanrıça ve insanlar arasındaki iletişimin önemli bir parçası olan rahibeler toplumda önemli bir statüye sahiptirler.

Sümerler, tapınaklarda görevli rahibeleri "genel kadın" gibi görmüşlerdi. Bunlar tanrı adına erkeklerle tapınaklarda cinsel ilişkide buldukları için kutsal sayılmış ve özel bir kıyafetler giydirilerek toplumdaki diğer kadınlardan ayrılması sağlanmıştır. Sümerlerde başlayan bu gelenek daha sonraları, Asurlular ve Yahudilerin kültürlerine sıçramıştır (Narçın, 2010: 12).

2.2.2. Babillerde Kadın

Kelime anlamı olarak “Tanrı Kapısı” anlamına gelen Babil, Tevrat’ta “şehirlerin fahişesi” olarak geçmektedir. Sümerleri yıkan Akadlar tarafından kurulmuştur. Hindistan ve sonrasında Perslerin hükmettiği Babillerde Sümer ve Sami etkileri görülmektedir (Altunay, 2022: 110-112). Sümerlere göre fazlasıyla baskıcı özellik göstermekte olan Babiller’de devlette söz hakkı kralındır. Döneme ait en önemli kahramanla aynı ismi taşıyan Gılgamış, tarihi bir karakterdir. Sümer Kral listelerinde de Gılgamış ismini görmekteyiz (Altunay, 2022: 130). Gılgamış çoğu zaman tanrı ve tanrıçaya karşı güç göstermektedir. Gılgamış’ı aklamak için tanrıların kafa yordüğünü, bunun için planlar yaptığını dahi görmekteyiz. Bu metinde dikkat edilmesi gereken önemli unsur tanrıça unsurunun yok olmasının, küçük düşürülmesinin yanında tanrılarında gücünün küçümsenmesidir. Üstün güçlere sahip tanrı ve tanrıçadan daha zeki olan Gılgamış, bütün gücün birleştiği Kralın temsilcisidir. Babil döneminde kral toplumdaki tek egemen güçtür.

Babillerde tam bir sınıf ayrımı denilmese de soylular, avamlar ve köleler şeklinde tabaklara ayrılmış bir toplum meydana gelmiştir (Altunay, 2022: 114-115). Sami kültüründe savaşçı erkek gücün hakim olduğu bilinmektedir. Bu toplumlarda kadınlara karşı doğan tutumun etkisi ile tanrıça inancının tamamen yok olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Dini anlamda Sümer etkisi görülse de Sami etkisinin daha baskın olduğu Babil toplumunda, kadının yerinin tam anlamıyla tanınmaz hale geldiğini ifade etmek mümkündür. Kadınlar mitolojik anlatılarda ve toplumu yansıtan levhâlârdâ karşıımıza farklı statülerle çıkmaktadır. Daha ziyade erkek egemen toplumun korkutucu bulduğu, ayıpladığı, dışladığı sadece cinsel bir madde halini

almıştır. Erkeğin tam hükümünün meydana geldiği bu dönemde artık kadın ve parçası olduğu doğa yerini savaşçı erkek güce bırakmış, toplumun ekonomik kaynağı erkek olmuştur. Koruma, yönetme, ekonomik gelir sadece erkeğin tekeline geçmekteydi. Kadın sadece çocuk doğuran bir nesne olarak görülmekteydi.

Tanrı ve Tanrıça doğadaki sembolik anlamlarını yitirmiştir. Doğa ilişkisinde çok tanrı ilişkisi önemsenmektedir. Sümerlerde sembolik olarak yapılan tanrı ve tanrıça heykelleri tanrı olarak görülmektedir. Sümer halkı savaşlarda bu heykelleri yanlarında taşımaktaydılar. Tanrının esir alınması kavramı da bunun sonucunda meydana gelmiştir. Sümerlerden kalan gelenekler kırsal bölgelerde yaşatılmaya devam etmektedir. Bazı ritüeller ise değişikliğe uğramış ya da yapılmaya amacı bilinmez hale gelmiştir (Altunay, 2022: 116-121). Babil dönemine dair en çok bilinen ritüellerden birisi kutsal evlilik ritüelidir. Bu ritüelde rahiplerin tanrıyı, rahibelerin tanrıçayı temsil ettiği evlilik ayinleri cinsel beraberlikle tamamlanmaktadır (Bahrani, 2021: 231-232). Kadının toplumda kendini gösterebildiği nadir alanlardan birisi bu evlilik ayinleridir. Pek çok kaynakta kadının ötekileştirildiği görülmektedir. Kadınların toplumda belirgin bir şekilde yok sayılması dikkat çekmektedir.

Babil yaratılış efsanesine baktığımızda yaratıcı tanrıça yerini tanrı ile paylaşmaktadır. Yaratılışta iki kurucudan bahsedilir. Taimat ve Apsu evrenin kurucularıdır (Bottero; Kramer, 2021). Bel'in bir kadının iki yarısından yeri ve göğü yaptığı anlatı, kadının yaratılışta geçtiği başka bir anlatı olarak karşımıza çıkmaktadır (Bottero; Kramer, 2021: 855-856). Bu iki anlatı, yerini kaybetmiş kadını göstermektedir. Ancak Bel'in anlatısında iki bakış açısı yer almaktadır. İkiye bölünmüş kadın bedeni, kadına dair bir öfkeyi gösteriyor olabileceği gibi doğanın bir parçası olan kadının, doğa ile bağının son çırpımışı olarak da düşünülebilir.

Babil döneminde en önemli tanrıça İştar'dır. İştar Sümerlerdeki tanrıça İnanna'nın Babildeki halidir. İştar da İnanna gibi şehvetin temsilcisi olarak görülmekle beraber kontrolsüz bir tehlikenin de tetikçisi olarak yansıtılmaktadır. Fiziksel olarak kusursuz şekilde aktarılan İştar, cinsel güdülerini tetikleyen bir kadın olarak sembolleştirilmiştir. Ancak savaşçı yönü ve öfkesiyle doğayı sürüklediği değişimler tehlikeli ve korkutucudur. Zainab Bahrani; "Erkekler İştar'dan neden korkar?" sorusuna şöyle yanıt vermektedir: "İştar ölümle birleşmiş cinsellik tehdidir. Güçlü

cazibesi vardır. Kontrol edilemezdir. Hem en güzel dişi varlıktır hem de tekinsiz ve ürkütücüdür” (Bahrani, 2021: 250-256).

Babil toplumunda kadına bakacak olursak öncelikle seçkin kadınlar ile diğer kadınlar arasında fark bariz olarak kendini belli etmektedir. Seçkin kadınlar toplum içinde bazı haklara sahipken seçkin olmayan kadınlar dışlanmışlığın vücut bulmuş halidir. Toplumda kadın; anne, baştan çıkarıcı kadın, cinsel partner ve eğlendirici şeklinde dört kola ayrılmaktadır. Kadının erkekten farklı olması onun saygıyı hak etmediğinin en önemli sebebidir. Kadın tek bir şekilde saygı görebilmektedir: Anne olup bir çocuk baktığında. Bunu dışında kadın saygıyı hak etmemektedir. Kadın cinsel bir olgudur. Babil levhâlarında çıplak kadın bedeninin erkek bedenine göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ritüeli ya da kadının kutsallığını anlatmayı hedeflemeyen bu levhâlarda amaç kadının erkeklerin zevkine hitap eden cinsel bir sembol olarak görünmesinden kaynaklanmaktadır (Bahrani, 2021: 258).

2.2.3. Akadlarda Kadın

Meşhur Sami hükümdarı Sargon'un sınırlarını genişlettiği Akadlar devletine, Sümer devletinin devamı demek tam anlamıyla yeterli bir ifade olmayacaktır. Akadlar kendilerine ait bir kültür ve dille Sümer bölgesini ele geçirmişlerdir. Akadlar, Sümerlerin ileriki dönemlerde yapısını da benimseyerek kendi normlarını yaşatmış buldukları bölgeyle bütünleşmesini sağlamışlardır. Dolayısıyla Sümerlerin birçok alanda var olan gelişmişliğini de alarak Sami kültürünü bölgeye yaymışlardır. En eski Sami medeniyeti olarak gösterilen Akadlar bir geçiş devleti olarak görülebilir. Sümerlerde her şeyin yaratıcısı tanrıça olarak kabul edilse de toplumda dimdik pozitif bir kadın görüntüsü tam anlamıyla karşımıza çıkmamaktadır. Sami istilalarının bir sonucu olarak büyük bir darbe alan tanrıça inanisından hareketle Akadlarda da geri planda bırakılmış, söz hakkı elinden alınmış, erkeğin egemenliğine boyun eğmiş bir kadın görmek mümkündür. Bugüne aktarılan bilgiler de bu fikri desteklemektedir.

Akadların mitolojisinin kaynağı Sümerlerdir. Bu mitolojide Asur-Babilonya şeklinde adlandırılmaktadır. Samiler Sümer çivi yazısını benimsemişler fakat kökü Arapça olan Akadça ile yeniden şekillendirmiştir. Tanrıların isimleri de Akadça

anılmaktadır (Hooke, 1993: 39). Gılgamış dahi olmak üzere Akad mitoslarının temelinde ölüm gerçeği karşısında insan ruhunun çaresizliği vardır (Hooke, 1993: 59).

Sümer ve Akadlarda vulva zürriyet üreticisi olarak gözükmek yerine cinsel cazibenin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Akad dilinde dişi cinsel organ için en az beş sözcük kullanılmıştır. Bunun yanında Sümer ve Akad edebiyatında ise cazibe baştan çıkarıcılık kadında beklenen niteliklerdendir (Bahrani, 2021: 156-157).

İştar'ın ölümler dünyasına inişinin anlatıldığı Babilonya anlatısında İştar kindar ve cani olarak boy göstermektedir (Hooke, 1993: 40). Kapının açılmasını isterken kullandığı ifadeler kana susamış bir caniden farksızdır. Sami kültürünün etkisiyle bu ifadeler savaşçı bir ruhun cümleleridir. Hooke bu noktada “ölümleri dirilerin üstüne salma” ifadesinin üzerinde durarak, Babilonya'nın dinin bir parçası olan ölmüş ruhlardan korkma durumunu dile getirmektedir. Sümer mitolojisinde yer almayan Sami mitolojisinde çokça göze çarpan ölümün ve hastalığın çözümü sorunu ve ölümsüzlük arayışı önemli bir temadır (Hooke, 1993: 41-47). Bu ifade başlı başına inanın tam anlamıyla zıt bir hal aldığı göstergesi olmaktadır. Sami istilaları öncesi yaygın olan tanrıça inanın en önemli parçası ölüm olgusu, korkuyu değil dönüşümü ve yeniden doğumu temsil etmekteydi. Bu sebeple ölümler için yapılan ritüeller ölümden korunmak ya da ölmüş ruhlardan korunmak için değil yeniden doğum içindi. Ölümler ruhundan korkma gibi bir olguyu temsil eden hiçbir öge kendini göstermemekteydi. Zamanla meydana gelen değişimler ölüm fikrindeki değişimi etkilemiş bu da dini şekillendirmede büyük bir etki göstermiştir.

Yaratılış öyküsüne gelindiği zaman ise bulunan yedi tablette geçen ifadelerden yararlanmakta fayda vardır. Çağımızdaki araştırmacılar çoğu mitosların kompozisyonlarını İ.Ö 2. yılın başlarına yani Babil'in Akad kent devletlerinin başına tarihe dayandırmaktadırlar. Bu mitoslarda Sümerlerin etkileri görülmekle beraber farklılıklar da bulunmaktadır. Lahmu ve Lahumu birleşmesinden Anşar ile Kinşar'ın doğumları gerçekleşmiştir. Anşar ile Kinşar ise, gök-tanrı Anu ile toprak ve su tanrısı Nudimmud'u, öteki adıyla Ea'yı dünyaya getirirler. Tabletlerin devamında Madruk'un yükselişi, takvimin düzenlenmesi, insan yaratılışı şeklinde devam eden tabletlerde Sümer mitoslarına ara ara rastlanmaktadır (Hooke, 1993: 44).

Gılgamış öyküsünün anlatıldığı Akadça yazılan on iki tablet bulunmaktadır. Bu tabletlerdeki şiirselliğin güçlü olduğu dikkat çekmektedir. Enkidu ve Gılgamış'ın sıkı dost olmasını anlatan tablet bölümünde Gılgamış, Enkidu'yu tuzağa düşürmesi için anlaştığı bir tapınak fahişesinin cazibesinden yararlanmaktadır. Kadınla geçirdiği süre sonunda Enkidu, bazı yeteneklerini kaybeder (Hooke, 1993: 52). Başka bir bölümünde ise İrinni yani İştar'ın Gılgamış'ın güzelliğine kapılarak onu aşığı yapmaya çalıştığını ve Gılgamış'ın onu aşağıladığını görmekteyiz (1993: 53). Kurtçuk ve diş ağrısı mitosunda büyücü erkek ve büyücü kadınların varlığından haberdar olmaktadır (1993: 63).

Akadlara ait yazılar tam bir şekilde günümüzde ulaşamamıştır. Bu sebeple bazı noktalarda bilgi eksikliği meydana gelmiştir. Fakat, Hitit devleti döneminde Akad kralları Sargon ve Naramsin hakkında efsanelere rastlanmaktadır. Bu kaynakların çoğu "narū" denilen sahte otobiyografi şeklinde adlandırılan eserlerde bulunmaktadır. Bu eserlerde; kralların rüyalarında tanrı ve tanrıçalarla konuşmaları, bu konuşmaların temelinde savaş tavsiyeleri bulunmaktadır. İştar savaş tavsiyeleri veren, silahı olan bir tanrıçadır. Akadların yıkılışı, Sümerlerde kutsal kabul edilen tapınakları yıkmaları ve kralların kendilerini tanrı olarak görmeye başlamalarından kaynaklanmaktadır (Kıymet, 2019: 55-57).

Akad döneminin tarihine baktığımızda karşımıza şu bilgiler çıkmaktadır: *Takriben MÖ.24 ve 22. yüzyılın ortalarında İki yüzyıllık süre, Akad Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu zaman zarfında Akad kralları Basra Körfezi'nden Kuzey Babil'de Diyala bölgesine kadar olan alanı egemenlikleri altında tutmuştur. Bunun ötesinde Elam'da Susa'da, Kuzey Mezopotamya'da Asur ve Gasur'da, Orta Fırat'ta Mari'de, Kuzey Suriye'de Nagar, Urkeş, Şehna ve Aşnakkum'da etkilerini fazlasıyla hissettirtirmişlerdir. Ticari girişim ve askeri seferlerse Meluhha (Hindistan), Magan (Umman) ve Dilmun (Bahreyn)'dan, Lübnan'da Sedir Dağları'na ve daha kuzeyde Anadolu'da Puruşhanda'ya kadar uzanmıştır* (Kıymet, 2019: 125).

Aynı topraklarda hüküm sürmüş olan Sümer, Babil, Akad, Asur gibi devletlerin edebiyatları, inançları, kültürleri birbirini etkilemekle kalmamış birbirinin yerine geçmiştir. Dolayısı ile Akadlarda var olan bilgiler karşımıza Asur ya da Babil

devletinde de çıkmaktadır. Bölgelerin çeşitli dönemlerde kazanılması, kaybedilmesi gibi sebepler sonucunda; kral isimleri, tanrı isimleri, tanrıça isimleri gibi aynı olan bilgiler karşımıza çıkmaktadır. Kral Sargon'un karşımıza Akad ve Asur'da çıkması buna bir önektir.

2.2.4. Hititlerde Kadın

Sümer-Akad kültürü, sadece Suriye ve Doğu Akdeniz'de değil, Anadolu'da Hititler üzerinde de etkisini hissettirmiştir. Mezopotamya edebiyatına ilişkin eserlerin ya doğrudan ya da Hurri araçlarla Anadolu'ya aktarıldığı bilinmektedir (Kıymet, 2014: 87).

Hititlerde herhangi bir sorun karşısında özellikle hastalık ve doğada oluşan sorunlarda çeşitli büyü ve ritüeller yapıldığı bilinmektedir. Bu büyü ve ritüelleri gerçekleştiren çok sayıda kadın görevli vardır. Bunlardan biri güçlü tanrıça anlamına gelen Allaiturahhi'dir (Kıymet, 2014: 88). Hititlerde kadının büyü ve hastalıklar için başvurulan merciler arasında olmaları kadının özgürlük seviyesini önemli oranda göstermektedir. Aynı toprakları paylaştığı kültürel ve ticari olarak da etkileşimde olduğu uygarlıklarda kadının bu yükümlülüklerden uzaklaştırıldığı annelik ve eşlik yetkilerinin dışındaki görevlerinin de yine erkeklerin geri planında bırakmak amacıyla yüklenmiş görevler olduğu bilinmektedir.

Hindularda tarım, ekonomide önemli bir yere sahiptir. İleri seviyedeki tarımcılığa nazaran hayvancılık gelişmekteydi. Toplum içinde serbest piyasadan ziyade devletin belirlediği fiyatlandırmalara göre hareket edilmekteydi. Devlete ait her şeyden toplumdaki özgür insanlar yararlanmaktaydı. Ammura, Ugarit, Arazwa ülkeleri ile de ticaret yaptıkları bilinmektedir (Narçın, 2017: 87). Toplumlardaki inanç sistemlerinin de etkisiyle meydana gelen kadına karşı bakış açısını etkileyen en önemli faktör, ekonomidir. Kadının etkisinin olduğu ekonomi ile kadının dışlandığı bir ekonomik yapıya ait toplumlarda kadına yaklaşım ciddi bir farklılık göstermektedir. Ekonomik değişimler ve kadına karşı doğan bu farklılıklar her toplumda aynı zamanlarda doğmadığı gibi aynı hızda da oluşmamıştır.

Ortadoğu’da egemenlik yapan diğer uygarlıkların aksine Hititlerde kadın daha kendi halinde ve toplumun içinde daha özgür bırakılmaktaydı. Kraliçe unvanları; “Büyük Kraliçe, Egemen Kraliçe” şeklindeydi. Bu kraliçeler kralla aynı yetkilere sahiptiler. Kraliçeler “Başrahibe” olarak dinsel törenlerde de yer almaktaydı. Genel olarak toplumda kadına bakıldığında yasaların karşısında erkeklerle aynı haklara sahip oldukları görülmüştür (Narçın, 2017: 86, 87). Hititlerde kadınlara verilen değeri kraliçeden anlamak mümkündür. Kraliçe, kralın olmadığı zamanlarda söz hakkına sahip olmaktadır. Devlet meselelerinde söz hakkının olması, dini ayinleri yönetme yetkisinin olması dönemine göre ileri seviye bir yaklaşımdır. Bu durum tanrıça inancını daha uzun yaşatmış olduklarını göstermektedir.

Hititler çağdaşlarına göre üst düzey bir medeniyet örneği sergilemiş, sosyal devlet niteliği taşımış, eşitlikçi ve özgürlüğün ön planda olduğu bir devlet yapısıyla kendini göstermektedir. Hititlerin kurucusu olan Pithana’nın, çağdaşlarına bakılacak olursa; karşımıza Babil’de katı yasaları ile meşhur Hammurabi, Asur’da Şamşi-Adad çıkmaktadır.

Dil ve ibadet konusunda insanlar özgürdür. Hititlerde bini aşkın tanrı listesi olduğu dikkat çekmektedir. Hititler, ele geçirdikleri topraklardaki tanrıları da kendilerine ekleyip onlara da taparlar. Bu sebeple uyguladıkları bu hoşgörünün sonucu olarak çok tanrılı bir yapı ortaya çıkmaktadır. Buna karşın Hatti ve Hurri’lerin inançlarının, Hititler üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır. En önemli Tanrıları Teşup’tur. Urartulardaki adı; Teişeba yani fırtına ve gök tanrısıdır. Teşup’un karısı; Hepat (Kupada, Kybele) baş tanrıçadır. Krallığın otoritesinde büyük öneme sahip olan tanrıça, Hititlerin bazı dönemlerinde Tanrıça Kubaba ya da güneş tanrıçası olarak kendini göstermektedir. Sonraki dönemlerde ise bereket tanrıçası, Kibele olarak anılmaktadır (Narçın, 2017: 47-85). Tanrılar listesinde üç önemli tanrıçanın adı; Şauşka ve onun yardımcıları olan Ninatta ve Kullita’dır. Adları bilinip de görevleri hakkında bilgi verilmeyen diğer tanrıçalarsa; Ee’nin karısı Takina, Ay tanrısının karısı Nikkal ve kader tanrıçaları olarak da Hutena ile Hutellura’nın adları geçmektedir (Narçın, 2017: 27).

Hepat, Hitit kültüründe çok büyük öneme sahip olmasına karşın Ullikummi’nin büyümesini engelleyemediği için tapınağından sürülmüştür (Narçın, 2017: 29).

Ullikum, fırtına tanrısına düşmanlık etmesi için fırtına tanrısının, düşmanları tarafından yaratılmıştır. Unutulan Hepat kültürünü yeniden canlandırıldığı dönem ise Muşşili II dönemidir. Bir başka Hitit tanrıçası olan İnara ise İlluyunka adındaki ejderhayı öldürmek için Hupasiya adından bir adamdan yardım ister fakat adam tanrıçayla birlikte olmak karşılığında yardım teklifini kabul eder ve beraber olurlar. Ejdarhayı yendikten sonra İnara, Hupasiya'yı öldürür. Aktarılan anlatıların bir tanesinde öldürme sebebi; Hupasiya'nın camından bakmamasını söylediği evin camından karısı ve çocuklarına bakmasıdır. Anlatıların farklı şekilleri de bulunmaktadır (Narçın, 2017: 130-132). Tanrıça, erkek güce itaat eden kıskanç bir kadın olarak dikkat çekmektedir.

Tapınlarda insanlarla mal ve para karşılığı birlikte olan tapınak görevlileri mevcuttur. "Tanrı anası" olarak betimlenen başrahibe, "tanrının kız kardeşi" olarak betimlenmiş tapınak dansçıları, "tapınak şarkıcıları" olarak betimlenmiş "Sir" adında görevliler ve Sümerlerde olduğu gibi Hititlerde de "tapınak fahişeleri" olarak tanımlanan "Kar" (Kir) adında görevliler bulunurdu (Narçın, 2015: 29).

Hititlerde sayısı tam olarak bilinmeyen tanrı ve tanrıçalar bulunmaktadır. Devlet yönetiminde görülen hoşgörünün bir yansıması olarak elde edilen topraklardaki tanrılar ve tanrıçalar kabul edilir. Kendi kültürlerinin içine dâhil edip tapınırlardı. Tapınlara zarar verilmezdi. Bu sebeple sayısız tanrı ve tanrıçalar listesi bulunmaktadır. Devlet eşitlikçiliği ön planda tutmuştur. Ekonomik, sosyal, dini ve kültürel olarak kimseye baskı yapılmaz. Devlete ait olan her şeyden halkıda yararlanmaktadır. Bu açıyla sosyal devlet anlayışını yansıtmaktadır. Kanun önünde kadın ve erkeğin eşit olması, kadının erkek gibi bazı haklara sahip olması diğer çağdaş uygarlıklardan Hititleri ciddi bir çizgi ile ayırmaktadır. Kraliçenin, kralla aynı yetkilere sahip olması da bunun göstergesidir. Fakat yine de bazı uygulamalar dikkat çekmektedir. Başlık parasının Hititlerden Anadolu'ya yayılmış gelenek olması, eşi ölen kadının eşinin kardeşi ile evlendirilmesi gibi uygulamalardır. Kadının eşinin varlığıyla var olması dikkat edilmesi gereken detaylar arasındadır. Erkeğin toplum üzerindeki statüsü ne kadar yüksekse kadın da o kadar saygıdeğerdir.

2.3. Vikinglerde Kadın

Deniz ticareti ve savaşçı erkekler olarak basit bir tanıma sığdırılmayan Vikingler, Avrupa'da pek çok karışıklığa sebep olmuş ve sürekli hareket halinde olmaları sebebiyle pek çok toplumla da etkileşime girmişlerdir. Hatta Brink ve Price'nin aktardığına göre Sami adının Avrupa'da yayılmasında büyük etkileri vardır. Bu bilgilere karşın Viking dini, Viking kadınları hakkında yaygın bir bilgi ve tanım yoktur. Bunun en önemli sebebi ise yazılı kaynaklarındaki eksiklikler ve Hristiyanlığın etkisi ile yasakladıkları inançlarının yardımcı unsurlarıdır. Vikinglere dair yazılı kaynaklar Hristiyanlığın kabulü ile başlamıştır. Bu bilgilerin kaynağı 9.-13. yüzyıllar arasına denk gelmektedir. En önemli yazılı kaynakları destansı anlatılar olan sagalardır. Derleme yolu ile elde edilen sagalar dışında mezarlar ve runik yazıtlar da önemli kaynaklardır. Bu kaynaklar aracılığıyla; toplumsal, dinsel, sosyal ve ekonomik alanda çeşitli pek çok bilgiye ulaşmaktayız. Düşünülen ve anlatılandan çok daha fazlası olan Vikinglerin ismi hakkında da çok fazla fikir bulunmaktadır.

Viking isminin kökeni hakkında kesin cevaplar olmamakla beraber bu dönemde İskandinavlılar için Viking ifadesi değil "Kuzeyli, Dan, Pagan" ifadeleri kullanılmaktadır "Eski İskandinavcada, normalde "deniz savaşçısı" olarak tercüme edilen vfkingr diye eril, "(denizde) askeri sefer" anlamına gelen viking diye dişil iki sözcük vardır" (Brink; Price, 2015: 18). Viking ismine Eski Kuzey kaynaklarında 10.yy sonlarına dek rastlanmamaktadır. İlk kez geçtiği kaynak ise 7.yy ait olduğu düşünülen 10.yy el yazması *Codex Exoniensis* adlı eserdeki, "Widsith" adlı İngilizce şiirdir (Aygün, 2015: 15). Viking isminin genel kabul gören anlamları arasında denizcilik, ticaret ve yağmacılık ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Vikinglere ait bu ifadelerin ortaya çıkmasına kaynaklık eden dönem ise Viking çağı olarak adlandırılan dönemdir.

Demir çağının sonlarında 7. ve 8.yy'da Viking kültürü gelişmeye başlamıştır. 8.yy'da Viking istilaları başlamış ve bu istilalar 300 yıl boyunca Avrupa tarihinde önemli etkilere sebep olmuştur (Aygün, 2015: 15). Viking çağı İskandinavların kendilerini kötü olarak tanıttıkları bir dönemdir. Kuzey Avrupa'da büyük karışıklıklara neden olmuşlardır. Bu karışıklığa sebep olmalarındaki en önemli neden

ticari amaçlı yeni gemilere ihtiyaç duymaları olarak düşünülmektedir. Yağmacı, kana susamış, tecavüz eden ve barışçıl, çalışkan, ticaret erbabı olmak üzere iki farklı Viking kesimi karşımıza çıkmaktadır. Viking çağının bitişi olarak Avrupalılaşmaları, Hristiyanlaşmaya başlamaları gösterilmektedir (Brink; Price, 2015: 16-18). İskandinavya topraklarında meydana gelen bu hareketlenmenin sebepleri arasında farklı yorumlar da bulunmaktadır. Bu yorumlar arasında artan nüfusun yeni yerleşim yerlerine ihtiyaç duyması yer almaktadır. Fakat bu yorumlama bazı araştırmacılar tarafından yeterli görülmemekte ve maddiyatın ön planda olduğu bir hareketlenme daha gerçekçi olarak düşünülmektedir.

Yapılan arkeolojik kazılarda saptanan Hristiyanlık öncesi İskandinavyası geleneksel olmayan sanayi öncesi toplumlara benzetilir. Rastalan buluntular da sınıfsal bazı hitapların olduğunu göstermektedir (Brink, Price, 2015: 22). “Viking Çağ'ında toplum üç ana gruba ayrılmış durumdadır: Soylular, özgür insanlar ve köleler” (Aygün, 2015: 27). Kendisine ait yazılı kaynakları bulunmamasına rağmen kraliyet aileleri ile olan bağlantıları arkeolojik kaynaklara katkı sağlamaktadır. Germen yazılı kaynaklarında ortaya çıkan İskandinav mitleri, saptanan arkeolojik kaynaklar tarafından da desteklenmektedir (Brink; Price, 2015: 25).

Kuzeyliler, Hristiyanlıktan önce hayvan süsleme ve canlandırma gibi motiflere sahiptirler. İnsan ve hayvan arasında da bağ kurmaktadırlar. Bu ilişki insanın doğumu ile başlayan koruyucu ruhun ölene kadar insana bağlanması ve sonrasında aile bireylerine geçmesi şeklinde gerçekleşmekteydi. Öbür dünya teması hayvanlarla yaşatılmaktaydı. Sadece hayvan süslemeleri değil canlı hayvanlarla alakalı çeşitli motifler görülmekteydi. İskandinav ve Germen toplumlarının Hristiyanlaşmasından önceki dönemlerde bu öğeler, toplumda her anlamda önemli yer tutmaktaydı (Brink; Price, 2015: 26). Hayvan süslemeciliği sanatsal bir etkinlikten ziyade toplumun sosyal ve mitik yapısı hakkında bilgi aktarmaktadır. Öbür dünya inancının toplumsal hayata entegre edilmiş hali olan hayvan ve koruyucu ruh teması ise avcı eril toplum imajı vermektedir. Hayvan süslemeciliğini aksesuarlarda da kullanmış olmaları bu nesnelere kendi totemlerini yüklemiş olabileceklerini göstermektedir.

Altın gömülerinin çokça olduğu Vikinglerde ticaret önemli bir yer tutmaktadır. Zanaatkârlık mesleği ise ikinci planda yer alan meslekler arasındadır. Altın ve

gümüşlerden yapılan çeşitli aksesuarlar; bronz, kılıç takıları, çelenk gibi değerli nesnelere görülmekte ve siyasi bağlantılar amacıyla hediye edilmiş aksesuarların da varlığı bilinmektedir (Brink; Price, 2015: 128). Verilen bu siyasi hediyeler de Vikingler hakkında bilgi kaynakları arasına girmektedir.

8. ve 11. yüzyıllarda İskandinavların, Vikinglerin dini inanışları Hristiyanlık ve İslam gibi öğretisi olan dinlerin aksine öğretisi olmayan cemaat dini olarak nitelendirilmektedir. Din toplumsal hayatta, savaş ve geçim faaliyetleriyle iç içedir. 13. yüzyıla gelindiğinde çeşitli temasların kaynaklık etmesinden ötürü Hristiyanlık sarsılmaz bir yer edinmiştir (Brink; Price, 2015: 265, 266). Vikinglere ait en eski eddalarda geçen sagalarda da kralların Hristiyanlık sürecine geçişi ve toplumun buna tepkisi görülmektedir. Bazı krallar Hristiyanlığı kabul etmelerine karşın toplum bunu hoş görmemiş ve krala karşı başkaldıracaklarını dile getirmişlerdir. Toplum kendi inanış sistemine bir süre sahip çıkmış olsa bile Ortaçağ kilisesinin güçlenmesi, başta kadınlara ve eski inanışı yaşatan insanlara karşı olan çeşitli yaptırımların da etkili olmasıyla toplumun eski inanışlarını tamamen terk etmek zorunda bırakıldıkları görülmektedir. Brink ve Neil'in aktarmış olduğu Guta Kanunu bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu kanunda Hristiyan geleneğine uygun olmayan yiyecek ve içecek sunularıyla ibadet etmekten suçlu bulunan birinin kiliseye para cezası ödeyeceği belirtilmektedir.

Hristiyanlık öncesi inancına baktığımızda birden fazla tanrı ve tanrıça bulunmaktadır. Tanrılar ve tanrıçalarla ilgili anlatılar bizlere tanrıların insani özellikler taşıdığını da göstermektedir. Tanrılar arasında aile bağlantısı bulunmaktadır. Viking inancının en önemli tanrısı Odin'dir. Fakat Odin ve diğer tanrılara değinmeden önce dünyanın yaratılışına gitmek gerekmektedir. Vikinglere ait yazılı kaynaklar Hristiyanlığın benimsendiği döneme denk geldiği için çeşitli etkiler görüldüğü düşünülmektedir:

Güneyden gelen minik kıvılcımlar ile kuzeyin dondurucu soğuğu karşılaştığında buz erir ve düşer, buradan da iki figür doğar: dev Ymir ile inek Auðhumla. Auðhumla buz tabakalarını yalar ve Buri adında bir insan figürü ortaya çıkar. Buri'nin Borr adında bir oğlu olur, Borr Bestla adında bir kadınla evlenir. Üç oğulları olur: Öðinn ile iki erkek kardeşi. Bu üç kardeş Ymir'i öldürürler ve onun bedeninin parçalarından dünyayı yaparlar. Nihayet tanrılar deniz kenarında

yürürlerken iki ağaç (ya da tahta parçası) bulur ve bunlara insani nitelikler bahşederler. Erkeğe Askr, kadına Embla ismini verip onları giydirebilirler (2015: 269).

Başka yaratılış anlatısında da bir dev geçmektedir. İlk canlı bir dev olan Ymir'dir. Ana tarafından dev soylu tanrılar, onu öldürerek bedeninden dünyayı yaratırlar. Fakat tanrılar ihtiyaç duydukları bazı özellikler yüzünden devlere bağıdırlar (Aygün, 2015: 29). Mitolojik anlatılarda çokça karşılaşılan devlerin güçlerinin önemi ve devlere bağılıklarının kaynağı da bu yaratılış anlatısı ile gözler önüne serilmektedir.

Tören ve kutlamalarda adına içkiler içilen en yüce olan Odin ile ilgili anlatılarda Odin'in çok değışken bir yapısı olduğı görülmektedir. Çoğı zaman nerede olduğı bilinmeyen Odin'in birden fazla adı bulunmaktadır. Odin'in oğılu Thor'dur. İsimleri en çok bilinen bu iki tanrı dışında farklı nitelik ve görevlere sahip tanrılar bulunmaktadır. Bu tanrıların hepsi aynı grupta yer almamaktadır. Tanrı ve tanrıçaların bulunduğı farklı gruplar vardır. Selehattin Özkan; tanrı ve tanrıçaların üye oldukları grupları üç başlıkta toplamaktadır. Bunlar Ásynjur, tanrıçaların bulunduğı; Æsir, Odin'in ailesinin mensup olduğı; Vanir ise deniz tanrısı Njord ve ailesinin mensup olduğı gruplardır. Tanrı ve tanrıçaların farklı gruplara ayrılmasının yanında tanrılar ve diğeri de tabii olarak aynı dünyada yaşamamaktadır. Kuzey kozmogolojisinde dokuz dünya vardır. Odinin yönettiğı Asgard, elflerin dünyası, cücelerin dünyası, fanilerin yaşadığı orta dünya, kötülerin yaşadığı yeraltı dünyası bunlardan bazılarıdır (Sturluson S. , 2022: 273).

İsknadinavlarda din adamlığına dair bir kurum vardır. Bu kurum hem diğeri inançlarla benzerlik gösterir hem de tek görevi olmaması ile farklılık göstermektedir. Din adamları toplumun içinden kişilerdir. Brink ve Price'ın eserinde profesyonel rahiplik ifadesi geçmektedir. Fakat bu rahiplerin günlük işleri dışında rahiplik yaptıklarının altı çizilmektedir. Aygün bu fikri destekleyen ve açıklayan bir ifade kullanarak ritüellerin; çiftçiler, ağalar, krallar gibi laik önderler aracılığıyla yapıldığını kullanılan mekanların ise; çiftlik, kasaba, kral divanı gibi yerler olduğunu aktarmaktadır. Bu hususta önemli bir noktaya daha değinilmektedir ki çiftliklerdeki ayinlerin çiftçi ve karısı tarafından yapılabileceğı, kral divanındaki ayinlerin ise kral

ve kraliçe tarafından yapılabilceği hususudur. Akatarılan bu bilgiler ışığında toplumda dini bir sınıf ayrımı görülmediği gibi dini bir görevli karşımıza çıkmamaktadır. Din ve toplumun yaşayışı ise iç içe devam etmektedir. Dini ayinleri yönetenlerin bazen kadın olması kadınlara karşı bir dışlama olmadığını gösterebileceği gibi sadece önemli kişilerin eşlerinden oluşmasından kaynaklı bu tarz yetkilere sahip olduğunu da gösterebilir.

Toplum içinde kadına dair bilgilere geçmeden önce kutsal dişi varlıkların varlığının üzerinde durmakta fayda vardır. Tanrıçaların olduğunu bilmekteyiz. Hangi alanlarda tanrıçalar dikkat çekmektedir. Öncelikli olarak Tanrıların yaratılışı, Odin ve Frigg'in eşleşmesinin sonucudur (Sturluson S. , 2019: 202). Dünyanın yaratılışında değil ama tanrıların meydana gelmesinde en ulunun; Odin'in eşi olarak karşımıza çıkan tanrıçanın önemi bununla sınırla değildir. Frigg evlilik ve annelik tanrıçasıdır (Sturluson S., 2022: 271). Odin kadar önemlidir.

Ayinlerde adı geçen Frigg, destanlarda Odinin kadın tezahürü olarak gösterilmektedir. Odin ile Panteon'u yönetmektedir. İnsanlar ona dua ettiklerinde dualarını geri çevirmez onlara yardım ederdi. Bir duada savaşta yeterli sayıya sahip olmayan erkeklere savaş meydanına gitmelerini asker eksiklerini sakal takan kadınlarla giderebileceklerini söylemiştir (Özkan, 2020: 84-87). Savaşçı erkekler olarak bilinen Viking erkeklerinin Odin'e değil Frigg'e yakarmaları inanç sisteminde kadın erkek ayrımının güdülmediği ve kadının ötekileştirilmediğini gösterir. Bunun yanında savaş meydanına sakal takmış kadınların getirilmesi ise erkekler için onur kırıcı bir durum şeklinde nitelendirilmemektedir.

Bu durum bizleri iki sonuca götürmektedir. Viking toplumunda kadınlar yok sayılmadıkları gibi erkeklerin yanında savaflara dahi katılmışlardır. Bu noktada kadınların erkekler ile beraber mücadele ettiklerine dair bazı ifadeler de araştırmacılar tarafından çeşitli fikirlerle sunulmaktadır. Aygün, bu ifadeyi destekleyen, Oseberg mezarlığında rastlanan teknesinin içinde gömülmüş ve üzerine büyük bir kurgan yapılmış soylu bir kadından bahsetmektedir. Bu kadının soylu olduğu için mi yoksa kadınların da mücadelerde yer aldığı için mi bu gemide bulunduğu hakkında yorumlamalar mevcuttur.

Bu yorumlar herhangi bir netliğe kavuşmamış olmakla beraber bir başka bilgiyi aktaran Groeneveld ise 9. yy'da Viking birliklerinin eş ve çocukları ile sefere çıktığını söylemektedir. Çeşitli mezar gömülerinde çıkan kalıntılardan hareketle aktarılan bu bilgi sonrasında Viking kadın savaşçıların varlığının en büyük delili olarak 1800'lü yıllarda Bj 581 isimli mezarda ilk rütbeli kadın savaşçı olduğu keşfedilmiştir (Groeneveld, 2018). Frigg'e edilen dua sonucunda savaşçı kadınların ortaya çıkması, toplumda kadın savaşçıların varlığı garip bir durum olarak algılanmamaktadır. Direkt Odin tarafından savaşın göstergesi ve savaş alameti olarak görünen Valkyrieler adında kötü cadı hizmetkarlardan bahsedilmektedir (Özkan, 2020: 180-183). Savaşçı kadınlar, savaşla alakalı cadıların var olması savaşçı bir tanrıçanın da göstergesidir.

Bir diğer önemli tanrıça Freyja; aşk doğum ve savaş tanrıçasıdır.(Sturluson S. , 2022: 271). Bu tanrıça dünyadaki refah ve barışın sürmesi için önem arz etmektedir. Tanrı ve tanrıçalar arasında son kalan tanrıdır. O öldüğünde onun bedenini yakmanın İsvetlerde refah ve barışı bitireceği düşünülmektedir. Bu sebeple ona "Dünya Tanrısı" denilmektedir. Bütün asil kadınlar onun adıyla anılmaktadır. Sözünde durmaz bir yapısı olduğu söylenmektedir (Sturluson S. , 2019: 46). Bu iki tanrıça dışında yirmiye aşkın tanrıça ismine rastlanmaktadır. Deniz, hazine, iyileştirme, gençlik, kış, bilgelik gibi görevlerin tek tek anıldığı tanrıçalar bulunmaktadır. Törenlerde tanrılara ve tanrıçalara kurbanlar adandığı da bilinmektedir. Toplumun ayrılmaz bir parçasını temsil eden inanç sisteminin temsilcileri tanrı ve tanrıçalar arasında bir düzen yer almaktadır. Benzer bir düzen toplum içinde de görülmektedir. Bu düzenin içinde özellikle kadına yöneldiğimizde Hristiyanlığın resmi yayılımına kadarki süreç ve sonrasındaki sürecin birbiri ile farklılık gösterdiği dikkat çekmektedir.

Vikinglere ait sagalarda karşımıza çıkan kadın karakterler genelde soylu ailelerin kızları, eşleri ya da önemli kadınlardır. Sagalarda kadınlar anlatılırken güzellikleri, zekaları övülmekte ve güzel bir hitap dili kullanılmaktadır. Çok eşliliğin görüldüğü sagalarda kadınların istekleri ve fikirleri önemsenmektedir. Buna en önemli örnek olarak Haraldr'ın sagası gösterilebilir. Bu sagada evlenmek istediği kadın bütün Norveç egemenliği altına alması koşuluyla onunla evleneceğini söyler. Bunun üzerine Haraldr, bu koşulu yıllar süren mücadeleler sonucunda gerçekleştirir. Sagalarda kadınlar genelde zeka ve güzellikleri ile övülürken zekalarının bir unsuru aldatıcılıkları

da gösterilir. Fakat bu özellikler kadını dışlayan bir özellikten ziyade kabul edilmiş bir özellik olarak görülmektedir.

Vikingle a ait kaynaklar, Hristiyanlığın kabulü ile yazıya geçirilmeye başlamıştır. Dolayısıyla kısır bir kaynak seçeneği vardır. Bu sebeple bilgiler; Edda, Völuspa, runik yazıtlar gibi yazılı kaynaklardan ve diğer dünya inancına sahip olarak gömülmüş mezarlıklardaki buluntulardan hareketle aktarılmaktadır. Bu kaynaklardan hareketle karşımıza tek bir özelliği ile söz ettiren kadından ziyade hem güçlü bir din aktarıcısı hem ülkesini ekonomik, kültürel ve sosyal anlamda çekip çeviren önemli bir aktör olarak çıkmaktadır. Viking erkeğinin çoğunlukla hareket halinde olması ülkedeki sistemik ilerleyişı kadının ilerletmesine sebep olmuştur. Bu ilerleyişteki kadının yerinden rahatsızlık duyulmamaktadır. Aksine kadınlar erkeklerin de başvurduğu akıl merkezi niteliğinde görülmektedir. Sadece erkeklerin değil tanrıların dahi bazı görevler için kadınların güçlerinden yararlandıkları görülmektedir.

Erkekler ve bazı soylu kadınlar ticaretle ilgilenirken diğer kadınlar çiftliklerde hanenin çekip çevirilmesine katkıda bulunmaktaydı. Anahtarlarla gömülen kadınlar bu görevin en önemli yerinde olduklarının göstergesidir. Ancak kadınlar arasında bir statü farkı olduğu bilinmektedir. Evlilikler genelde statüyü yükseltmek amacıyla yapılmaktaydı. Kadının gücü erkeğın gücüyle orantılıydı. Genelde bu soylu kadınlar adına runik yazıtlar dikilirdi (Groeneveld, 2018). Günlük yaşantısında bir lider gibi her şeyi yöneten kadının yeri bununla sınırlı değildi. Kadınlar toplumda ciddi bir inanç sisteminin yetkilisiydi. Vikinglerin kadim inaçlarında kadın çok önemli bir hakimiyet alanına sahiptir. Tıpkı Türklerde bulunan kadın şamanların niteliğine sahip “Völvalar” bulunmaktaydı.

Völvalar, dinin diğer nesillere aktarıcısı kadın kahinlerdir. Vikinglerde; efsun, büyü, şifacılık beraber anılmakta ve aktif bir şekilde kullanılmaktaydı. Kötü büyüleri yapan da kötü büyülerden koruyabilecek güce sahip olan da kadınlardır. Sadece iyi amaçlı büyüler ve büyücüler elbette yoktu. Anlatılarda pek çok yerde cadılar da karşımıza çıkmaktadır (Özkan, 2020: 20-29). Anlatıların dışında kırktan fazla mezarlık da büyücü kadınların varlığını kanıtlar niteliktedir. Geleceği görme yeteneği olan bu kadınların asaları bulunmaktaydı (Groeneveld, 2018). Viking toplumunda iyi veya kötü niteliklik beraber bulunurdu. Bu nitelikler bir dışlanma aracı olarak

adlandırılmamaktaydı. Böyle bir düzenin olduğu Kuzeyli kadınların geri planda kalmalarının, toplumdan silinmişçesine bir hal almalarının en temel sebebi Hristiyanlığın benimsenmesidir.

Hristiyanlığın kabulünden önceki süreçte, çağdaş Avrupalı kadınlara nazaran Viking kadınlarının yaşam şekilleri ciddi oranda çağın ilerisinde bir tutum sergilemektedir. Kadim dinin yok sayılmaya başlamasıyla kadınlar da itibar kaybetmeye başlamıştır. İlk vaftiz olan kralla beraber kadim din anlayışı yok sayılmaya başlamıştır. Ancak bu durum kadınların ellerindeki gücü tamamen yitirdiğini henüz göstermemektedir. Bu güç kaybı daha uzun bir sürece yayılmaktadır. Hristiyanlığın sağlam bir zemine oturtulması amacıyla dini lider kimliği taşıyan kadınlardan yararlanılmış ve sonrasında ellerindeki inanç sistemi kötülenerek kadınlara ait; efsun, büyü, şifacılık gibi kadim dinin önemli parçalarının terk edilmesi için diğer bir aşamaya geçilmiştir. Bu aşamada otuz yıl savaşları sebebiyle ülkesinden ayrı kalan ve Hristiyanlığı benimseyen Viking erkeklerinin de etkisi büyüktür. Nihayetinde kadınlar cadılık ve büyücülükle suçlanır hale gelmiştir. 16. yüzyıla gelindiğinde kilise eliyle başlatılmış olan genelde kadınlara yönelik “cadı avı” İskandinavya’da ilk olarak Danimarka’da başlar ve oradan diğer İskandinav ülkelerine de geçer (Özkan, 2020: 122).

Ortaçağ Avrupa’sında yakından tanıdığımız korku dolayısıyla büyü, efsun gibi şeyleri gizli yapma ya da tamamen terk etme olgusu kendisini Viking kadınlarında da göstermiştir ve bugün bu inanişe ait kaynakların ve taşıyıcılarının yetersiz kalmasına sebep olmuştur. Günümüzde Viking kadınına dair sınırlı kaynaklara rağmen, çalışmaların sayısı giderek artmaktadır.

2.4. Hintlerde Kadın

Dünyanın en kalabalık nüfuslarından olan Hindistan’da kast sistemi ve çok dinli bir inanışın var olduğu bilinmektedir. İslamiyet, Budizm, Hinduizm ve daha az popüler dini inanışlar bulunmaktadır. Hindistan’da Hinduizm’in çok tanrıcılığı ifade ettiği bilinmektedir. Doğaya ait öğelerin kutsal kabul edildiği hatta tanrılaştırıldığı bilinmektedir. Kadınlara karşı ise toplum içerisinde bariz dışlanmalar görülmektedir.

Evlilik adetleri, inançların gereği olarak yapılan bazı uygulamalarda da kadınların konumu dikkat çekici düzeyde yok sayılmaktadır. Özellikle Hint-Avrupa istilaları sonucu toprak sahiplerinin değişmesi bu duruma kaynaklık etmektedir. Hint topraklarında eril inanişsa sahip savaşçı Arilerin, Hint topraklarına hükmetmeye başlamasıyla önceleri ana tanrıça merkezli olan mitoloji değişip yerini tanrı merkezli bir mitoloji almıştır. Tanrılar güçlü akliselim olarak aktarılırken tanrıçaların bir kısmı tamamen yok edilmiştir. Bir kısmının da yetenekleri tanrılara aktarılarak tek yetenekleri tanrıların eşleri olarak sınırlandırılmıştır. Dişilik ve dişiliğin getirisi olan her şey kötülenmiştir. Kadın ya eş ya da cinselliğini kullanan kötü ve arsız bir model olarak görülmüştür.

Hint coğrafyasının tarihine bakıldığında Hint-Avrupa göçlerine kadar olan süreç önem arz etmektedir. Bölgeye Ariler gelmeden önce inaniş, Tanrıça merkezli bir inanişken siyasi yapıda da erkekler dikkat çekmekteydi. Toplumda kadın ve erkek birbirinden üstün ya da daha değerli değildi (Akmaz, 2019: 12-14). Arilerin bölgeye gelmesi ve yerli halktan rahatsız olmaları, yerli halkı kontrol edip kendi kültürlerini koruma ve yaşatma ideolojileri sonucunda ortaya attıkları değişimler sonucu toplumda ve inanç sisteminde kadın yerini kaybetmektedir.

Hindistan'da kast sisteminin doğmasının sebebi Arilerin bu coğrafyaya gelmesidir. Ariler güçlerinin sarsılmasına mani olmak için kast sistemini meydana getirmişlerdir. Aynı zamanda tanrıyla iletişim kuran ve dini metinleri yorumlayan kast sisteminin en başındaki, Brahmanları da onlar yaratmışlardır. Bu sistem din temelli bir edebiyat doğurmuştur (Demirel, 2016: 9, 10).

M.Ö. 15- M.Ö. 8. yüzyıllar dönemine ait oldukları düşünülen Veddalarda, çok tanrı (politeist) bir anlayış söz konusudur. Temel görevleri kâinattaki rta adı verilen evrensel düzeni korumak olan bu varlıklar insanüstü niteliklere sahiptir. Bu tanrı ve tanrıçalar her şeyden haberdarlardır ve her şeyi görüp bilmektedirler. Tanrı ve tanrıçalar iyiliksever olabilecekleri gibi kindar da olabilirler bu durumu halk; demon olarak adlandırır (Yitik, 2003: 95).

Ariler, mevcut inanişın kutsal tanrıçalarını kötüleştirerek, yok ederek ya da kendi inançlarının içinde değiştirerek tanrı merkezli inancı benimsetmeyi sağlamışlardır.

Sarasvatī, Lakshmī, Kālī, Pṛithivī Mātār, Ādi Śakti gibi daha birçok tanrıçanın ise zaman içerisinde Āri Pantheonuna transfer edildikleri görülmektedir. Sarasvatī, Brahma'nın, Lakshmī Vishṇu'nun, Kālī ise Śiva'nın karısı/dişil formları olarak gösterilmişlerdir. Yaratıcı tanrıça olarak görülen Ādi Śakti'nin ortadan kaldırılmasıyla yaratımın eril tanrılar vasıtasıyla başlatıldığı vurgulanmaya çalışılmıştır. Toprak tanrıçası ise Gök tanrının karısı olarak gösterilmiştir (Akmaz, 2019: 213-214).

Kuzey istilacılarının bölgeye gelmesinden çok daha öncesinde var olan Nilüfer-Şrī-Lakshmī, dünyanın anası olarak görülen tanrıçadır. Bu göçlerin sonucunda yerine, Brahmā getirildi. Her şeyin yaratıcısı tanrıçadan her şeyin babası erile geçildi. Sarasvatī, Lakshmī ve Pārvatī tanrıça üçlemesinin yerini Brahmā, Vishṇu'nun ve Śiva eril tanrı üçlemesi almıştır (Akmaz, 2019: 68).

Erkek tanrıların akıl ve güçleriyle ortaya çıktığı bunun yanında kadınların en iyi yetenekleri artık eş olmaları şeklinde değişime uğramıştır. Bunun sonucu oluşan mitolojilerde de kadın artık kötülenmeye başlanmıştır.

Şengül Demirel; Türkçeye Farsçadan çevrilen Tutiname olarak bildiğimiz asıl ismiyle Şukasaptati masalında kadınların neden kötü sıfatlarla nitelendirdiğini açıklanmaktadır. Bütün kahramanları kadın olan bu eserde kadınlar; sadakatsiz, hilekâr, yalancı ve kurnazdır. Kadınların öykülere bu sıfatlarla girme sebeplerinde ise Ari erkeklerinin oluşturduğu kast siteminin büyük etkisi vardır. Ariler beyaz tenli genetik özelliklerini korumak için siyah ten rengine sahip yerli kadınlardan uzak durmaktadırlar (2016: 32). Kast sitemini oluşturmanın dışında da edebi metinlerde kötü kadın imajı çizmektedirler. Bu edebi eserlerde genellikle aldatılan erkekler üçüncü sınıf olan Vaişyalar yani tüccarlardır. Alt sınıfta olan bu erkeklerin akıllı olmaları beklenmez bu yüzden bu kadınlar tarafından aldatılabilirler. Kutsal metinlerde ise tanrılar; beyaz tenliyken kötü ruhlar ve şeytanlar siyah tenli olarak tasvir edilmektedir (Yitik, 2003: 19-23).

Rāmāyaṇa destanında Sītā her ne kadar iffetli olduğunu kanıtlamaya çalışsa da toplum bu durumu kabul etmek istemez ve Sītā en sonunda sadece Toprak Ana tarafından sahiplenilir. Mahābhārata destanında beş kardeşin ortak karısı olan Draupadī'nin kumar masasında bir mal olarak ortaya atılmıştır. Üzerinin parçalanması

sonucunda dua etmiş ve hayatı boyunca giyinik kalmıştır. Zalim Lañka kralı Rāvaña'nın kızkardeşi olan Şūrpanakhā, cinsel açlık çeken kötü bir kadın olarak aktarılmaktadır (Akmaz, 2019: 87).

2.5. Mısır'da Kadın

Mısır, konumu sebebiyle tarihte pek çok medeniyetle etkileşime girmek durumunda kalmış ve bu sebeple geniş bir kültüre sahip olmuştur. Öyle ki bugün bile pek çok kültüre ve mite kaynaklık etmektedir. Bunun en önemli sebebi, Nil Nehri'ne sahip olmasıdır. Mısır'ın tarımda ve bilimde bu kadar iyi olmasının merkezinde herkes tarafından bilinen Nil taşkınları vardır. Nil taşkınları Mısır halkını, hem tarım alanında geliştirmiş hem de taşkın zamanlarını saptayabilmek amacıyla matematik ve gök bilimleri alanında gelişme göstermek durumunda kalmışlardır. Bu gelişmeler çeşitli mitlerin doğmasına da vesile olmuştur. Mısır medeniyeti eski Mısır'dan başlayarak, çeşitli etkilerin sebebiyle içinde dini, kültürel, mitik, sanatsal büyük bir yelpazeye yayılmış çeşitlenmiş ve kullandıkları yazı dili ile de bu çeşitliliği aktarmışlardır.

Mısır uygarlığı yaklaşık 3000 yıllık birçok şehir devletinden oluşmaktadır. Mısır çok geniş bir tarihe ve coğrafyaya yayıldığı için tek bir din ya da inanç yapısı yoktur. Tanrı ve tanrıçalar zaman ve mekâna göre farklılık göstermektedir. Tarıma elverişli topraklara sahip Mısır'ın gelişmesinde Nil nehrinin büyük bir katkısı vardır (Altunay, 2022: 189-194). Nil deltası dini inancın gelişmesine de dolaylı olarak kaynaklık etmektedir. Henüz yerleşimin buralarda başlamadığı dönemlerde göç yoluyla gelen Thot, daha sonraları daha da köklü hale gelecek bilge Osiris'in fikirleriyle bu bölgeye yerleşim yeri kurmaya başlamıştır (Narçın, 2008: 9, 10).

Mısır'da Neolitik dönem çok hızlı bir şekilde ilerlemiştir. Bunun sebebi olarak Asya kökenli toplumların göçleri düşünülmektedir. Gelişim düzeyi incelendiğinde bu göçlerin istila şeklinde değil de yumuşak bir etkileşimle olduğu düşünülmektedir. Mısır toplumunda Neolitik dönem üç aşamada kendini göstermektedir. Birinci aşama ticari ilişkilerin gelişmeye başlaması, ikinci aşama siyasi birliğin gelişmesi üçüncü aşama ise ticaretin etkisiyle yukarı ve aşağı Mısır'da kültürel etkileşimdir. Bu dönemde Mısır'da seramik, maden-metal gibi madenlerden yapılan unsurlar görülmektedir. Mezar kültürünün de kendini gösterdiğinin altını çizmekte fayda

vardır. Hocker pozisyonunda gömülmüş ölümler ve yanlarında eşyalar saptanmaktadır. Hatta ilk zamanlar bu mezarlarda kadın figürleri dikkat çekmektedir (Altunay, 2022: 196, 197). Hocker pozisyonu ellerin göğüslere bacakların karna çekildiği anne karnındaki pozisyonun bir diğer adıdır. Bu pozisyon pek çok araştırmacı tarafından yeniden doğumun simgelenmesi şeklinde yorumlanırken, Neolitik dönemde karşımıza çıkan bu tip mezarların tanrıça merkezli inançlara kaynaklık ettiği bilinmektedir. Tanrıça merkezli inançlarda ise ölümden sonra dirilmek olgusundan ziyade yeniden doğum olan bir döngü dikkat çekmektedir. Mezarlara konulan çeşitli öğeler de bunun göstergesi olarak düşünülmektedir. Özellikle kadın figürlerinin varlığı bu noktada bu fikrin göstergesi niteliğinde olabileceği gibi devamı olarak da düşünülebilir. Yeniden dirilme olgusunu kanıtlayan bir başka inanış ise Ali Narçın'ın eserinde geçen Ahemait adlı ruh yiyen tanrıçadır. Eğer bu tanrıça günah işleyen ruhları yerse o insan bir daha doğamazdı. Farklı isimlerde aynı işi yapan başka tanrıçalar da görülmektedir.

Mısır uygarlığına baktığımızda ilk zamanlarında diğer toplumlarda görülen büyük ölçülü şehirler görülmemektedir. Bunun yerine köyler ve dini amaçlı oluşturulmuş kasabalar varlığını sürdürmektedir. Merkezi bir yönetim sistemi var olmuştur ve tanrının dünyadaki temsilci olarak düşünülen kral bütün gücü elinde tutmaktadır. 18. Hanedan döneminden sonra eyaletlere ayrılmış olan Mısır topraklarında, yönetimin sistematik bir ilerleyişi vardı. Dolayısıyla yazılı kaynaklarda yenilikler ve düzenlemeler olmaktadır (Altunay, 2022: 216, 2017).

Aile hayatına bakıldığında evlilik kurumunun oluşturduğu çekirdek aile toplumu oluşturmaktadır. Kadın ve erkek benzer haklara sahiptir (Altunay, 2022: 217). Herodot'un tarihinde aktarmış olduğu bilgiye göre her çatının altında yalnızca bir kadın yaşardı (Ökmen, 1973: 146).

Erhan Altunay Mısır inancını aktarırken "Mısır dini" kavramının yetersiz olduğunu ve doğal olmadığını ifade etmektedir. Bunun sebebi, inanç sisteminin bölgelere göre farklılık gösteriyor olmasıdır. "En çok bilinen Tanrılar şunlardır: Amon (Amen) Kneph, Sati, Khem, Pah, Neith, Maat (Maut) Ra, Khefra, Shu, Mentu, Osiris, Hathor, İsis, Seb, Khons, Thoth; Anubis, Nut, Bast, Anuka ve Seth" (Narçın, 2008: 21).

Tanrı ve tanrıçalara baktığımızda birçoğu aynı özelliklere sahiptir. Bu durum tanrısallık (neter) kavramından kaynaklanmaktadır. Bu kavram tek tanrı inancıyla benzerlik göstermektedir (Altunay, 2022: 221). Çeşitli tanrı ve tanrıçalardan bahsedilse bile altı çizilen nokta çoğunun aynı özelliklere sahip olmasıdır. Dolayısıyla tek bir tanrının farklı isimlerle adlandırılması gibi düşünülebilir. Ali Narçın bu durumun sebebini incelenen resimlerden hareketle iki Mısır'ın birleşmesine, çizilen her resmin kendinden önceki tanrı ve tanrıçayı örnek alarak çizilmesine bağlamaktadır. Fakat siyasi olarak toplum, ilerleyen dönemlerde merkezinde Firavunun olduğu tek tanrılı inanç sistemine bağlanmak zorunda kalmıştır. Bunun sebebi ise rahiplerin Krallara yapmış olduğu baskıcı tutumdur. “Mısır firavunu Akhenaton IV, Musa'dan çok önceleri tek tanrıçılığa inanmanın zorunlu olduğunu açıklayan ilk kral olma ünvanına sahip olmuştu” (Narçın, 2008: 5). Firavunlar tanrı ve insan arasındaki iletişimin yegane kaynağı olarak kendilerini görmektedir.

Toplumun yaşayışına ve bu yaşayışta kadının yerine baktığımızda kadın ve erkeğin birbirinden pek ayrıldığı görülmektedir. Bazı mesleklerde kadın erkek ayrımı olmaksızın çalışırlar. Toplumun önemli törenlerinde erkekler kadar kadınların da rolü vardır hatta bazen daha önemli bir pozisyon göstererek varolurlar. Burada Herodot'un aktarmış olduğu bilgileri sunmakta fayda görmekteyiz. Genelde Mısırlıların yaşayışlarının ve kültürel öğelerinin çoğunlukla diğer toplumlara göre farklılık gösterdiğini aktarmaktadır. “Onlarda çarşıya kadın çıkar, ufak tefek alışverişini kendi yapar; erkekler evlerde bez dokurlar; başkaları bez dokurken atkıyı yukarı doğru atarlar, onlar aşağıya doğru atarlar. Erkekler yükleri başları üstünde, kadınlar omuzlarında taşırlar. Kadınlar ayakta işerler, erkekler çömelirler” (Ökmen, 1973: 126). Zıtlıkları göstermek amacıyla verilmiş olan örnekte kadının toplumun içinde çağdaş kültürlerin aksine normal bir yaşayışı olduğu görülmektedir. Bunun yanında çeşitli kutlama ve yas gibi önemli kültürel öğelerde kadının aktif rol aldığı da görülmektedir. Dionysos'a yapılan kutlamalarda kadınların ipliklerle oynatılan phallosunu (erkek cinsel organını temsil eden heykel) aşağı yukarı kaldırarak köy köy gezerler ve Dionysos'a adanmış dinsel havalar söylerler (Ökmen, 1973: 133). Bir yas geleneğini de şu şekilde aktarılmaktadır: “Bir evde hatırı sayılır birisi öldü mü, evin bütün kadınları başlarına, yüzlerine çamur sürerler; sonra ölüyü evde bırakıp sokaklara dökülürler, eteklerini bellerine kadar kaldırır, memelerini açarlar ve dövüne dövüne sokak sokak gezerler” (Ökmen, 1973: 144).

Aktarılan örnekler kadının üstün ya da kutsal olduğunu kanıtlayan örnekler değildir. Yalnızca toplumun içinde var olduklarını gösteren örneklerdir. Bu örneklerden bir tanesi de statü sahibi ya da güzel kadınların öldükten hemen sonra mumyacıya verilmemesidir. Bunun sebebi ise mumyacıların kötü şeyler yapmasına engel olmaktır (Ökmen, 1973: 145). Namus kavramının toplum içinde ya da soylu sınıflarda oluştuğunun ve bu anlamda kadınların korunması gerektiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilecek bir toplumsal gereklilik doğmuştur.

Verilen örnekler pozitif bir bakış açısı oluşmasına sebep olsa bile kadının kutsal alanlardan belirgin bir şekilde uzak tutulma çabası da dikkat çekmektedir. Mabetler genelde tanrıça inancını akla getirirken çoğu kültürde mabetlerde birleşme amacıyla ritüellerin gerçekleştiği örnekler bilinmektedir. Mısır'da bunun aksi görülmektedir. “Kadınlarla kutsal yerlerde birleşmek ya da bir kadının kolları arasından çıktıktan sonra yıkanmadan kutsal bir yere girmek yasağı da Mısır'dan gelir” (Ökmen, 1973: 138). Yine mabetlerde rahibeler görülmekte ve tanrı ya da tanrıçaya hizmet etmektedirler. Bunların dışında Mısır'da bazı kutsal görevlerde kadınların varlığının istenmediği de görülmüştür. “Dişi, erkek, hiçbir tanrı sunak taşına bir kadının hizmet etmesini istemez. Din adamları erkek tanrılar için de kadın tanrılar için de erkektir. Ana babalarına bakmak istemeyen erkek çocuklar buna zorlanamazlar, ama kızlar istemeseler de ana babalarına bakmak zorundadırlar” (Ökmen, 1973: 127).

Mısır yazı, astroloji, resim, mimari anlamında ileri gelen bir medeniyet olarak günümüzde de araştırmacıların ilgi odağı olmakla beraber henüz aydınlanmamış pek çok gizemli geçmişe de sahiplik etmektedir. Dini ve mitolojik öğelerinin yoğun olması, içinde çeşitli benzer ya da farklı kültürel öğeler doğurmasına sebep olmaktadır. Pek çok kültürü etkilediği, kaynaklık ettiği bilinmekle beraber göçler sayesinde de sürekli ve hızlı değişimler yaşamıştır. Bugün yaşayan pek çok dini inançta kendini gösteren örnekler Mısır'da rastlanmaktadır. Mısır'da kadına baktığımızda ise Yunanlılarla bağlantılı olmalarına rağmen Yunan toplumunda görülen yobazlık Mısır'da kadına gösterilmemiştir. Çoğu topluma göre kadınların toplumda varlığının aşağılanması toplumsal normlardan kaynaklanmaktadır. Bu normlarda kadının ötekileştirildiğine dair küçük örnekler olmasına rağmen büyük ölçekli bir sosyal dışlama görülmemektedir. Genelde erkek ve kadın toplumun içinde aynı şekilde var

olmaktadır. Kadınlar benzer işlerde kadın ve erkek ayrımı olmaksızın çalışabilmekteydiler. Kutlamalarda bir iş bölümüyle beraber yer almaktaydılar. Toplumun içinde kadın, normal bir şekilde var olsa bile tanrıçalarda varlığını sürdürse bile kutsal yerlerde kadınlarla alakalı bazı detaylar dikkat çekmektedir. Yeniden inanç üstünlüğüne engel olmak amacıyla kadınların kutsaldan uzaklaştırıldığı görülmektedir. Aile içine bakıldığında bugün, Mısır topraklarında kendini göstermekte olan çok eşliliğin (poligami) aksine tek eşli (monogami) çekirdek aileler mevcuttu.

2.6. Yunan ve Roma'da Kadın

'Antik Yunan' olarak adlandırılan dönemin başlangıcı Olimpiyat Oyunları'nın ilk oynanmaya başladığı MÖ 776 yılı ile ilişkilendirilir. MÖ 146'da gerçekleşen Roma işgali ile de dönemin bittiği öne sürülmektedir (Atılğan, 2013: 130). Homeros'tan (MÖ 8. yüzyıl) Galenos'a (MS 1. yüzyıl) kadar şairler, filozoflar ve hekimler, belirgin bir tutarlılıkla kadınlardan bir nesne olarak söz ederler (Duby; Perrot, 2005: 70).

Antik Yunan ve Roma toplumunda bazı farklılıklar olmakla birlikte kadının toplumdaki en belirgin yeri eviydi. Kadın toplumda söz sahibi değildi. İyi bir kadının bulunması gereken yer toplumun içi değil kendi evi olarak gösterilmekteydi. Kadının toplumdaki dışlanması ve başka bir ifadeyle evine hapsedilmesinin en temel sebebi kadının üreme özelliğinin erkekler tarafından anlamlandırılmaması ve korkutucu karşılanmasıdır. Öyle ki kadının doğum yapması kirlilik olarak algılanmıştır. Bu sebeple erkek; kadına ve yeni doğan çocuğa, arındığı ve temizlendiği düşünülene kadar dokunmamıştır. Toplum içinde daha ağır yaptırımlar kadınlara uygulanmıştır. Erkekler için normal karşılanan birçok şey kadınlar için büyük utanç ve ayıp kaynağı olurken bazı yaptırımlar ölüme kadar gitmiştir. (Atılğan, 2013). Atılğan, kadının Yunan toplumdaki yerini şu şekilde aktarmıştır: Kadınlar ikinci sınıf muamele görmekle kalmamış korkutucu ve pis varlıklar olarak görülmüşlerdir. Kadın evinin ve erkeğinin eksiklerini karşılamakla yükümlüdür ve topluma karışması kesinlikle doğru karşılanmamaktadır. Yeni doğan erkek çocuklar aileleri tarafından kabul görürken özellikle fakir ailelerde doğan kız çocukları terkedilmiştir. Erkek çocukları ise annelerinin uğursuzluğundan ve bilgisizliğinden korunmak amacıyla eğitilmek için

yetişkin bir erkeğin yanına verilirdi. Bu eğitim cinsel ilişki de dâhil olmak üzere toplumdaki biręok konuda olurdu.

Yunan toplumunda kadına bakış açısı son derece dışlayıcı ve ötekileştirme amağlıydı. Yunan toplumunda erkek her zaman kadından daha üstün olarak konumlandırılmaya ęalıřılmıřtır. Kadının en doğru yerinin ev olduğunun her zaman tasvir edilmesi de bu sebepten kaynaklanır. *Kadınların Tarihi* kitabında, Yunan toplumunda kadının yeri anlatılırken karşımıza çıkan bazı detaylar şu şekildedir: Kadın ve erkeği ayıran en önemli fark üremedir. Kadın üreyebilen erkek ise dölleyebilen bir varlıktır. Dolayısıyla iki farklı organa ihtiyaç vardır. Yani kadının üreme özelliği erkek olmadan bir işe yaramayacaktır. Kadınlar doğaları gereği zayıf varlıklardır. Kadınlar akla sahiptirler ama onu kullanmak için bir erkeğe ihtiyaç duyarlar (Duby; Perrot, 2005: 97-102). Kız çocukları eğer zengin bir ailede doğduysalar şanslılardır. Çünkü öldürölme ya da terk edilme olasılıkları çoğunlukla ilk kız evlatsalar çok daha az bir ihtimaldir. Uğursuz ve pis olarak kabul gören kadınların, içerisinde ölümün de yasak olduğu; Epidaurasta Tapınağı sınırları içerisinde doğum yapmaları kesinlikle yasaktır. Ölüm ve doğum aynı ölçüde kirli kabul edilirdi. Bir katile dokunmakla doğum yapmış bir kadına dokunmak aynı ölçüde kirlenme olarak varsayılırdı. Bu durumda erkeği kirlenmekten korumak için kadına; ölü yıkama ve doğumdan sonra temizlenme görevlerini yüklemiştir (Duby; Perrot, 2005: 368-372).

Çelebi, en önemli görevleri kocalarına hizmet etmek ve ev işlerini yapmak olan kadınların isimlerinin dahi erkek isimlerinin dişileştirilmiş hali olduğunu söylemiştir.

Erkek egemen bir toplumunda kadının söz hakkı yoktur. Kadının kendi irade ve isteği önemsenmemiştir. Evlenmeden önce babasının emrinde olan kadınlar evlendikten sonra eşlerinin emri altına girmişlerdir. Evlenme eylemi dahi baba ve eş arasındaki bir anlaşmadır. Kadın, evlenmek istiyor mu, boşanmak istiyor mu, dul kaldıktan sonra tekrar evlenmek istiyor mu ya da kaç yaşında evlenmek istiyor? Bunların hiçbirine kendi başına karar verme hakkı yoktur (Duby; Perrot, 2005: 375). Roma toplumunda da evlilik, baba ve eşin arasında gerçekleşen bir anlaşmayken boşanma, çift taraflı rıza ile gerçekleşebilirdi.

Toplumda söz hakkı olmayan kadının yasalar tarafından korunması ya da hukuksal haklara sahip olması da bu dönemde pek mümkün değildi. Bunun en belirgin olduğu konu ise vasi olma konusuydu. Kadınlara; baba ya da eşlerinden miras kalması durumu 5. dereceye kadar aile içinde erkek olmaması durumunda gerçekleşirdi. Bu durumda da çeşitli detaylar mevcuttu (Duby; Perrot, 2005: 378).

Roma toplumunda ise bu durum pek farklı olmamıştır:

Roma Hukukuna göre, kamu hukuku alanında kadınların hak ehliyetleri bulunmamaktadır. Kamu hukukunu ilgilendiren seçme, seçilme, devlet memurluklarına getirilme gibi haklar kadınların sahip olabileceği haklar değildi. Kadını aile içindeki görev ve sorumluluklarıyla tanımlayan Roma toplumu, kamusal alanda var olmayı sadece erkeklere özgü bir hak olarak görmüştür (Aksaray, 2011: 21).

Hukuksal anlamda söz hakkı olmayan Romalı kadınlar, Yunan toplumundaki gibi tam anlamıyla eve kapanmış değillerdi:

Roma toplumunda kadının kocasının egemenliği altına girmesi onu toplumda dışlamış ve eve kapatmış da değildi. Romalı kadın eşiyle beraber şölenlere, eğlencelere, toplantılara, gösterilere katılıyor, arena ve sirkteki oyunları, tiyatroları izleyebilmiştir. Bilhassa soylu ve zengin kesimden olan kadınlar toplum içerisinde daha fazla yer alarak, sosyal bir yaşam sürdürmüşlerdir (Toros, 2020: 8).

Zina yapan bir kadının cezası ölüm ya da toplumdan dışlanmakken bir erkeğin kadına tecavüz etmesi toplum tarafından kadını baştan çıkartmak olarak algılanır ve bu durum normal karşılanırdı. Erkeklerin kadınlara şiddet uygulaması da yine göz yumulan şeyler arasındaydı (Çelebi 147).

Temel ve en asli görevi evlilik olan kadının toplum içinde yaptığı bazı işlerde mevcuttu. Bu işler; çamaşırcılık, hizmetçilik, dokumacılık gibi işlerdir. Yüksek statülü ailelerin kızları ise daha iyi işlere sahip olabiliyorlardı. Köle kadınların ise toplumda iki işleri vardır: Ev işlerini yapmak ve sahiplerinin cinsel arzularını yerine getirmek. Roma toplumunda Cumhuriyet döneminde savaşlardan ötürü kadınlar ticaret gibi

erkek işleriyle ilgilenmek zorunda kalmıştır (Toros, 2020: 10). Bununla birlikte Roma’da fahişelik devlet tarafından desteklenen bir meslektir (Toros, 2020: 28, 29).

Uzun savaşların olduğu zamanlarda erkekler eşlerini yanlarında götürmezlerdi. Kadınların orduda olması uğursuzluk olarak kabul edilirdi. Bunu yerine ordudaki yemek, temizlik ve cinsellik ihtiyacını karşılamak için köle kadınlar kullanılırdı (Sina, 2018: 167).

Kadınların toplumdan dışlanması ve ötekileştirilmesi durumu normal karşılanmakla birlikte kadınları bazı ritüellerde görmek mümkündür. Bu ritüellerde kadınların ön saflarda yer aldığını görüyoruz. Bu ritüeller doğum ve ölümdür. Mevcut bilgilerden aşıkardır ki bu ritüellerde kadınların ön saflarda yer alması kadınlara toplumda bir statü tanımak değil erkeklerin toplumda kirli görülen işlerden uzak tutulmasıydı. Zira kadınlar Yunan ve Roma toplumunda önemli nitelik taşıyan ritüellere genelde dahil edilmezdi. Kadının bu dışlanmışlığı ve değersizliği Yunan mitolojisinde de kendini göstermektedir. Tecavüzün, çok eşliliğin, erkek arzularının ön planda olduğu bir mitoloji olarak karşımıza çıkan, Yunan mitolojisi çeşitli şekillerle toplumun normallerini yansıtmaktadır. Yunan Tanrıların birçok kadından çocuk sahibi olması Yunan toplumundaki erkeklerin kadına bakış açısının bir örneği niteliğindedir. Roma toplumunda kadının kesinlikle yapmasının kabul edilmediği bazı şeyler vardı. Bunlardan en önemlisi; kurban ayiniydi. Aynı zamanda kadınların kesinlikle dokunmaması gereken iki şey vardı: Tahıl öğütmeleleri ve et hazırlamaları. Bunun sebebi şu şekilde aktarılır; *“Sabinlerin kadınlarına tecavüz edilmesinden kaynaklanan savaşın ardından imzalanan bir antlaşmayla ilgilidir; bu antlaşmaya göre hiçbir kadın tahıl öğütemez (alein) ya da kocasına et hazırlayamazdı (mageireuein)”* (Duby; Perrot, 2005: 377).

Antik Yunan’da kadın ikinci plana atılmış hatta dışlanmıştır. Antik Yunan mitlerinde bile kadının erkekten sonra doğduğu söylenir. Hatta dünyaya kötülüğün kadın tarafından getirildiği fikri; Pandora hikâyesinde kendini göstermektedir (Şar İşbilen; Çığır Dikyol, 2020: 150).

Yunan toplumunun ilk gelini olarak adlandırılan Pandora, Zeus’un insanlığı karıştırmak ve Tanrılara karşı eski saygılarını kazanmak amacıyla bir plan olarak

yarattığı kusursuz güzellik ve huylara sahip armağan anlamına gelen erkekler dünyasına giren ilk kadındır:

Titan Prometheus, ateşi tanrılardan çalarak insanlara armağan etmiştir. İnsanların kendilerine güvenlerinin artmasına sinirlenen Zeus, ilahi güç ve insanlar arasındaki dengeyi yeniden sağlamak için insanların başına bazı belalar gelmesi gerektiğine karar verir. Bu yüzden erkeğin yanına bir kadın yapma kararı alır. Bütün tanrıların kendinden bir özellik verdiği Pandora, kusursuz bir kadın olmuştur. Prometheus, armağan anlamına gelen bu kadının isminden bile bir problem olduğunu anlamıştır. Daha önce Zeus'tan hiçbir hediye almaması konusunda uyardığı kardeşi; erkek dünyasında görevli olan Epimetheus'a cezalı olduğu için haber verememiştir. Zeus tarafından insanlığa iyi niyet göstergesi olarak gönderilen Pandora'yı gören Epimetheus hiç şüphe duymamıştır. Pandora elinde bir kutuyla dünyaya gelmiştir. Tanrılar tarafından bu kutuyu asla açmaması gerektiği söylenen Pandora, Hera'dan aldığı merak duygusuyla bu kutuyu açmıştır. Kutunun açılmasıyla birlikte bütün kötü şeyler dünyaya yayılmıştır. Kutuyu hemen kapatmıştır fakat kutunun içerisinde sadece; umut kalmıştır. Aslında hiçbir kötü huyu olmayan Pandora'nın tek kötülüğü kutuyu açmak olmuştur (Mitoloji Kitabı, 2018: 40, 41).

Hesiodos'un insanlığın mitik başlangıcına ilişkin anlatımı olan *İşler ve Günler* eserinde erkek, önce ona bu dünyada ona eşlik edecek bir kadın yoldaşı olmaksızın tek başına yaratıldı (Mitoloji Kitabı, 2018: 40).

Atılgan aşağıda verilen ifadelerle kadının yerini anlatmaya çalışmıştır:
Mitlerde kadınların rolü iki karşıt düşüncenin çarpışması niteliğindedir. Kadınlar bir taraftan karşı konulmaz bir şekilde yaşamın kaynağıyken diğer taraftan da tehlikeli, baştan çıkarıcı, acımasız ve yıkıcıdırlar. Mitlerde kahramanların kadınlarla ilişkileri, toplumda erkeklerin kadınlara karşı tutumunu göstermektedir. Kadınlar ve onları temsil eden tanrıçalar, erkeklerin yaşamında beklenmeyen tehlikelerin doğurduğu korkuları simgelerler. Mitlerin kadınları birbirine karşı nitelikleriyle ele almalarının bir nedeni, onların cinsel açıdan farklı olmasından kaynaklanır. İnsan, yani erkek farklı olana katlanamaz. Öteki kişi, yani kadın aynı zamanda karşı konulmaz bir arzuyla

istenmektedir. Bu durumda hem lanetlenir ve ondan korkulur hem de sevilir ve baş tacı edilir” (2013: 22).

Zeus, tarafından insanlığa bela olarak gönderilen kadın; dünyadaki bütün kötülüklerin doğmasına sebep olmuştur. Görüldüğü gibi kadın sadece erkeklerin var olduğu dünyaya problem getiren kötü bir canlı olarak tasvir edilmiştir. Erkeklerin olduğu dünya zengin, sorunsuz bir dünya iken kadının bu dünyaya gelmesiyle birlikte kötülükler baş göstermiştir. Toplumda kadının evde tutulmaya çalışıldığını ve erkek çocuklardan annelerinin uzak tutulduğunu görmekteyiz. Bunun sebebi kadının uğursuzluğundan korunmaktır. Bu anlatıda da kadının uğursuzluğu gösterilmektedir. Mitolojik örneklerde sadece bununla karşılaşmayız. Çokça tanrıça ve kadınlara tecavüz anlatıları görürüz. Toplumdaki tecavüzün normal görülmesinin de bir yansıması olarak bu anlatıları görebiliriz.

Tanrılarda da tıpkı insanlarda olduğu bir silsile gözükmektedir. Elçi tanrılar hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Yunanlılara göre Yaratılış, en önemli tanrıların kadın olduğu ana yönetimindeki toplumdaki, en önemli tanrıların erkek olduğu baba yönetimindeki topluma doğru kaymaktadır. İnsan ailesinin zamanla kuşaktan kuşağa gelişmesi gibi, aile şeklinde yaratılan tanrılar da ana-baba yönetiminden çocukların yönetimine, oradan da torunların yönetimine geçmektedir” (2018: 75).

Hiçbir erkek bütünüyle eril değildir, içinde kadınsı bir yan vardır. Genellikle çok duygusal ‘kadınsı’ yanlarını gizlemeyi bir erdem olarak görürler (Jung, 2020: 11). Bu durum günümüzde de yaygın olan erkekler ağlamaz, ifadesinin eski bir basamağı niteliğindedir. Kadın ve kadınsılığın kimi zaman korkutucu kimi zaman uğursuz sayılması Roma’da Yunan toplumundan pek de farklı değildi. Roma’da bazı yumuşatılmış kurallar ve izinler olsa dahi erkeğin hem toplumda hem de anlatılarda önde gelen ve söz sahibi olan özelliğinin altı çizilmektedir. Kadının; zekası ve yapabilecekleri gözardı edilmiş, kadın küçük görülmeyle kalmamış aynı zamanda korkutucu olarak da karşılanmıştır.

2.7. Türklerde Kadın

Tarihin ilkel çağlarında kadının doğasını anlamayan toplumlar kadında meydana gelen bu akıl almaz farklılıkları görerek kadını kutsal bir sınıfa atamaktaydı. Kadının doğum yapabiliyor olması, kadının adet dönemlerinin olması, kadının göğüslerinden süt akıyor olması onu doğanın, dolayısı ile doğa şartlarında yaşayan bu toplumlar için evrenin kendisi yapmaktaydı. Kadının kutsal yetenekleri olduğuna inanmakta olan bu haklarda doğumun, ölümün ve şifanın hâkimi kadınlar olarak düşünülmektedir. Pek çok toplumun ilk zamanlarında kadınların şifacılık gibi toplumun önemli bir parçası olan kutsal eylemler gerçekleştirdiği bilinmektedir. Avrupa'da yayılan Hıristiyanlık dini ile kadınların zamanla cadılıkla suçlandığı hatta yakılarak öldürüldüğü bilinmektedir. Türk toplumunda ise eski geleneğin taşıyıcısı olan kadının bu yeteneklerini sergilemek için eve saklandıkları görülmektedir. Kimi zaman şifacı, kimi zaman kırık çıkıkçı, kimi zaman el almış olarak nitelendirdiğimiz bu kadınlara insanların yer yer başvurduğunu görmek mümkün olmakla birlikte yapılan bu eylemler kutsal olarak kabul edilmek yerine alternatif yöntemler arasında sıradanlaştırılmıştır. Toplum için hayatını sürdürse de kadınların yaşattığı bu uygulamalar toplum içinde bir sır gibi saklanmıştır. Kadın bu geleneği erkeğinin egemenliği altındaki evinde yaşatmaya çalışmıştır. Bununla birlikte Türk toplumlarının ilk zamanlarına gidecek olursak kadınların gerçekleştirdikleri her türlü işlem korkutucu ve kutsal kabul edilmektedir. Kadının toplumda ulaşılması zor bir hüküm gücü vardır.

Türk toplumunda kadının kutsallığı karşımıza dini bir lider görevi olarak adlandırılabilir olan Şaman olarak karşımıza çıkmaktadır. Fuzuli Bayat'ın *Kadın Şamanlar* kitabında kadının doğasının şamanlığa erkeklerden daha uygun olduğuna hatta ilk şamanların ise kadın olduğuna değinilmiştir. Bütün Türk şaman anlatılarında en güçlü ve korkutucu şamanların kadın olduğu belirtilmektedir. Kadın sadece evde değil kamusal alanlarda da etkili olduğunu göstermektedir. Kamusal alanda kadının etkisinin göstergesi olarak kağanların eşlerinin yönetimdeki yeri örnek gösterilmektedir.

Türklerin arkaik dönemlerde bir tarihi arşivi olmadığı için, göç ettikleri coğrafyalardaki kayaların üzerine mantık, düşünce sistemlerini, yaşayış tarzlarını, inançlarını, aile ve boy tamgalarını kazımışlardır (Bilgili, 2022: 9). Türklerde Ana

tanrıçanın önemini öğrenebilmek için bu kayalara bakılması gerekmektedir (Bilgili, 2022: 9). Türk toplumunda kadının yerini anlamak açısından bu kayalar incelenmelidir. Kadın şamanlığın geçmişi hakkında bilgi veren bu kayalardan Türk toplumundaki kadının yeri hakkında bilgi edinilmektedir. Fuzuli Bayat kadın şamanların kökeni hakkında bilgi verirken kaya üstü resimlere de değinmiştir.

Türk şamanlığının kökeni 12000-14000. yüzyılların öncesine dayandığı düşünülmektedir. Paleolitik dönemde Baykal ve Altay'da bulunan kaya resimleri şamanlığın kökenini buralara dayandırmakla kalmaz Sibiry'a da bulunan kabir ve kaya resimlerinde kadın şaman tasvirleri bulunmuştur. Yine Sibiry'a da kadın mezarlarından şaman aksesuarları çıkartılmıştır. Kadının sadece şamanlık değil öncesinde de ocaklık gibi önemli işlerle uğraşıyor olması gizemli bilgilerin kökenine koyulmasına olanak sağlamaktadır (Bayat, 2010: 25-28). Yerleşik yaşamla beraber kadın şamanlar yerlerini erkek şamanlara bırakmıştır. Erkeğin kamusal alanda etkisinin artmasıyla özellikle demircilikteki gelişmeler kadının elindeki ocağı ve hâkimiyeti olarak büyük ölçüde erkeğe teslim etmiştir. Yakutlara gelindiğinde kadın şamanlar değersiz görülmeye başlanmıştır ve çocuk doğuran kadın şamanların yeteneklerini kaybettiğine inanılmaktadır (Bayat, 2010: 34-38). Şaman kadınların çocuk doğurduktan sonra yeteneklerini kaybetmesi fikri eril toplumdaki erkeğin hâkimiyeti altına giren tek görevi evde çocuk bakmak olan kadının toplumdan soyutlanması ve önemli görevlerden dışlanarak evine gönderilme eğiliminin toplumla bütünleştirilmiş şeklidir.

Kadının toplumdaki statüsünü etkileyen en önemli faktör sosyoekonomik sebeplerdir. Erkeklerin ekonomide güç sahibi olması toplumda söz hakkının artmasına olanak sağlamıştır. Kadında altı çizilen kutsallık zamanla erkekteki güç kavramıyla yer değiştirmiştir. Kamusal düzenin baş göstermesiyle birlikte Türk toplumunda kadın eski kutsallığını yitirmiştir. Önemini bir süre daha devam ettiren kadın, eril kültürün dayattığı güçlü erkeğin yanındaki savaşçı kadın olarak benliğini bir süre daha yaşatacak olsa da yerleşik hayatın, kabul edilen dini inançların ve etkileşime girilen toplumların da etkisiyle kadın benliğini yitirerek eş ve anneden ibaret olacaktır. Kadının saçlarını açıp kapatma hakları, yaşadıkları ülkedeki seçme ve seçilme hakları dahi toplumun elde ettiği dönemden çok sonra yakın geçmişte sahip oldukları haklar arasındadır.

Kadını, Türk tarihinde en radikal değişime iten durum ise Arap, Fars etkisinin yanında kabul edilen İslam dinidir. Bu sebeple İslamiyet'in kabulünden önce oluşturulmuş sözlü kaynaklarda geçen kadını incelemek yerleşik yaşam sonrası kadında meydana gelen değişimi daha belirgin bir şekilde ortaya koyacaktır. İslamiyet öncesi oluşturulan sözlü kaynaklardaki kadın teması kimi araştırmacılar tarafından kadının önemini vurgulandığı şeklindeyken kimi araştırmacılar için aynı tema kadını ötekileştirme şeklinde görülmektedir. Bu noktada unutulmamalıdır ki kutsallığını yitiren kadın şekil değiştirerek varlığını devam ettirmeye çalışmaktadır. Merkezi otoriteyken yerini erkek otoriteye bırakan tanrıça, halk arasında yeni başlıklarla karşımıza çıkmaktadır. Bu durum tanrıçanın bir şekilde form değiştirerek yaşama çabası olarak kabul edilebilir. Sözlü kaynaklardan hareketle diyebiliriz ki merkezinde erkek olan bu dönemde kadın, erkeğe ilham veren, erkek kadar güçlü, erkeğin devamlılığını sağlayan anne ve eş ve alp kadın olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm toplumlarda büyük bir etkiye sahip olan ekonomi etkeni Türk toplumunda da çeşitli değişimleri beraberinde getirmiştir:

“İslam öncesi Türk toplumu yarı göçebeydi. Ekonomik sistem büyük ölçüde hayvancılık üzerine kuruluydu. İlk dönemde boylar hâlinde yaşayan Türkler, devletlerin ortaya çıkması ile birlikte milletleşmeye başlamıştı. Atı ehlileştirmeleri ve demiri ilk kullanan topluluklardan biri olmaları sebebiyle uygarlık tarihine büyük katkı yapmışlardı” (Telliöğlü, 2016: 120).

Kadının toplum içinde statü değişimine uğratan ilk etken ekonomi ve yaşam şeklinde meydana gelen değişimdir. Bu sebeple Türklerin yaşayışlarında tarihten bugüne gelen değişimlerle beraber kadının konumu da değişmiştir. Bu değişimi sözlü kaynaklardan yazılı kaynaklara doğru kronolojik olarak görmek mümkündür. İslamiyet önce sözlü kaynaklara geçen kadın temasına bakıldığında, karşımıza ilk olarak yaratılışın ilham vericisi olarak; Ak Ana çıkmaktadır. Ak Ana anlatılarda uçarak gelmektedir. Şekil değiştirebildiğini bildiğimiz Ak Ana, yaratma kudretini ve ilhamını Tanrı Ülgen'e vermektedir. Başka bir anlatıda ise denizden çıkarak Ülgen'e nasıl yaratacağını öğretir (Çoruhlu, 2020: 158). İki anlatıda da kadın doğa bağlantısı dikkat çekmektedir. Doğanın bir parçası olarak süzülen ya da sudan çıkan Ak Ana, yönlendirici ve eğitici bir özellik taşımaktadır. Görülmektedir ki kadının doğa ile olan bağlantısı hâlâ hâkim bir şekilde devam etmektedir. Ak Ana'nın doğaüstü bir özelliklerle

karşımıza çıkması kutsallığının devam ettiğini göstermektedir. Tanrı Ülgen'i yönlendirmesi ise hâlâ doğa üzerinde ve erkek üzerindeki etkisini yitirmediğinin örneği niteliğindedir. Ak Ana olarak ifade edilmesiyle beraber dikkat çeken beyaz renk ise ona bazı sıfatlar eklendiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Yaşar Çoruhlu'nun aktarmış olduğu bilgiye göre; Türk toplumunda beyaz renk, aydınlık, güneş, kutsallık, saflık, iffet, masumiyet olarak kabul edilmekle beraber Gök Tanrı'nın yerini Tanrı Ülgen'in almasıyla birlikte mavi gök, beyaz olarak düşünülmüştür. Ak Ana'da göğe ait olarak düşünülmektedir. Diğer sözlü kaynaklarda da doğanın bir parçası olarak karşımıza çıkan, aydınlık, gün, güneş kavramları ise bu bilginin delili niteliğinde olmakla beraber kutsal kadına yeni imajlar eklemeye devam etmektedir. Türk destan geleneğinde yiğitler yemin ederken; "güneş bizi korur" dediklerini aktaran Celal Beydili aynı bölümde Gün Ana yani güneşi ana, ayı ise ata olarak aktarmaktadır. Pek çok kaynakta karşımıza çıkmakta olan güneşin ana olarak kabul edilmesi hatta göğün yedinci katında olması onun tanrıya yakınlığını göstermektedir. Cengiz Han'ın da soyunun güneşten geldiği bilinmektedir (2005: 227).

Tanrı merkezli inançta kadının koruyuculuğu ve kutsallığı devam etmektedir. Başka bir anlatı olan Oğuz Kağan'ın ilk evliliği gökten kutlu bir ışıktan inen kız ile ikinci evliliği ise ulu bir ağaç kovuğundan içerisine bulunun kız ile olmuştur (Yardımcı, 2010: 107). Birinci karısının da ikinci karısının da Oğuz Kağan'a üçer erkek evlat verdiği bilinmektedir. Kadın gökyüzünden yeryüzüne inmiş tanrının bir armağanı olarak erkeğin yanında anne ya da eş olarak bulunmaya başlamıştır. Hâlâ önemli ve kutsaldır. Bu kutsallığının temelinde ise erkek soyunun devamlılığını sağlayacak üretkenliğe sahip olması yatar. Doğanın doğurganlığı ile bağlantı kurularak kutsallaştırılan kadının doğurganlığının kutsallığı şekil değiştirerek erkeği için doğuran, doğa ile bağı koparmamış kadın olarak karşımızda durmaktadır. Gök Börü destanında da dişi kurt sayesinde soyun devamlılığı sağlanmaktadır. Gök börü destanında insan ve kurdun çiftleşmesinden on erkek çocuk doğdu (Yardımcı, 2010: 116). Kadın değil dişilik teması burada dikkat çekmektedir. Çünkü soyun devamlılığı bir kadınla değil bir kurtla sağlanmıştır. Başka bir destan olan Göç destanında ise ulu bir ağaca gökten kutsal bir ışık indiği ve ağacın tıpkı gebe bir kadın gibi şiştiği, etrafına ışık saçmaya başladığı ve dokuz ay on gün sonra ise beş erkek çocuk doğurduğu anlatılmaktadır (Yardımcı, 2010: 123, 124). Kadının üreticiliğinin ve soyun devamlılığına ihtiyaç duyulsa da kadının cinselliğinin saklanmaya başladığı gizlendiği görülmektedir. Anlatıda bir kadın yer almadan doğum gerçekleştirilmiştir. Tanrı ışığı

ile evlatlarının doğmasını sağlamış şeklinde düşünölebileceği gibi ağaç dişi olarak da kabul edilebilir. İki kabulde de kadının kutsallığı yer değiştirmeye başlamıştır. Kadın yavaş yavaş kutsallık statüsünü kaybetmiştir. Gündelik yaşamda önemli bir yardımcı olmaya başlamıştır. İlk çağlarda kadının ulu bir varlık olarak kabul edilmesindeki en büyük etken kadının doğurma yeteneğinin anlamlandırılmamasıydı. Bu sebeple kadının kutsallaştıran bu doğal süreçten kadının etkisi alınmaya başlanmış ve erkeğın etkisi ön plana çıkmaya başlamıştır. Cinselliğın kadından alınması erkeğın egemenliğı altına sokulmaya başlanan kadının temellerini atmıştır.

Toplumun düzeninde büyük paya sahip kadın geçmişte sahip olduğu niteliklerden arındırılarak yeni nitelikler üstelenmiştir. Erkeğın gücü ve kadına gösterdiğı değer ile kadının gücü ve niteliğı önem kazanmaktadır. Türk destanlarında karşımıza çıkan kadın tipini Mehmet Yardımcı, bazen evin reisliğini üstlenen erkeğın en büyük destekçisi olarak tanımlamıştır. Yardımcı'ya göre kadın gerektiğinde erkeğı ile ata binip ava gider. Tehlikelere karşı uyanık olur. Erkek kahraman kadar yiğitlik özelliklere sahiptir.

Alp kadın tipini destekleyen başka bir ifadede şu şekildedir:

Eski Türklerde kadınlar, umumen "Amazon" idiler. Cündilik, silahşorluk, kahramanlık, Türk erkekleri kadar Türk kadınlarında da vardı. Kadınlar, doğrudan doğruya hükümdar, kale muhafızı, vali ve sefir olabiliirdi. Alelade ailelerde de ev, müştereken karı ile kocanın ikisine aitti. Çocuklar üzerindeki velayet-i hassa baba kadar anaya da aitti. Erkek daima karısına hürmet eder, onu arabaya bindirerek kendisi arabanın arkasında yaya yürürdü. Şövalyelik, eski Türklerde umumi bir seciye idi. Feminizm de Türklerin en esaslı şiarı idi. Kadınlar, emvale tasarruf ettikleri gibi, dirliklere, zeametlere, haslara, malikânelere de malik olabiliirdi (Gökalp, 2019: 76).

Çoğu araştırmacı Türk kadının bu vasıflarından dolayı önemli olduğunun altını çizirken bu fikrin aksini savunanlar da mevcuttur. “Türk efsanelerinde ve mitolojilerinde kadınlar kadınlıkları ile değil annelik ya da doğurganlıklarıyla değerlidir. Eş olarak ise kocaları uğruna canlarını verebilmeleri ya da kocalarının direktiflerini en kutsal inanışların üzerinde tutmaları yüceltilmektedir” (Kılıçarslan; Toprak, 2016: 84). Aynı durum mitolojik hikâyelerde pozitif ve negatif bakış açısı

olarak farklı yönlerden ele alınmaktadır. Yapılan yorumların sağlıklı olması için kadına dair değişimi ilk çağlardan bugüne incelemekte fayda vardır. Değişen toplumsal yaşama da dikkat etmek gerekmektedir.

İncelemenin yapıldığı çağlardaki diğer toplumların da kadına tutumunu çağı anlamak adına belirtmek gerekmektedir:

İslam öncesinde Türklerin çağdaşı toplumlarda mesela Türklerin en yakınındaki kültürlerden birisi olan Çinlilerde doğan çocuk kız ise isim verilmeye değer görülmez, ona sayı ile hitap edilir. Yakın coğrafyadaki diğer bir topluluk olan Hintlilerde çocuk kız ise evlenene kadar babasının eğer yoksa erkek kardeşlerinin himayesi altındadır. Bu himayeden maksat kızların zayıf karakterli, günaha meyilli ve hayatını tek başına devam ettiremeyecek kadar güçsüz olduğuna inanılmasıdır. Ancak bu konudaki en uç örnek Araplardadır. Araplar için doğan çocuk kız olursa bu bir utanç olarak kabul edilir (Tellioğlu, 2016: 132).

Ortaçağ Avrupa'sındaki kadınların da en karanlık çağı yaşadıklarını eklemekte fayda vardır. Buna karşın Türk topraklarında kahramanı kadın olan çok sayıda sözlü anlatı bulunmaktadır. “Şehnâme’ye göre İran-Turan savaşları esnasında pusuya düşürülerek öldürülen Alper Tunga'nın intikamını alan, bugünün özel kuvvetlerini temsil eden, Türk kadın silahşorlardır. Eski Türklerde kadın, erkekler uzun seferlerde iken “yurdu koruyan” rolünde idi. Türk kadını at sırtında doğum yapmakla ün kazanmıştı” (Yılmaz S. , 2019: 7).

Sadece anlatılarda değil tarih sahnesinde de ilk kadın hükümdar olarak karşımıza çıkan Tomris Hatun'u unutmamak gerekir. Aynı çağda yaşayan toplumlar her değişimi eşit zaman dilimlerinde elde etmemişlerdir. Türk toplumlarının uzun süre konar-göçer vaziyette yaşamış olmaları sebebiyle bazı değişimlerden çok sonra etkilenmişlerdir. Bu etkideki en önemli pay yerleşik yaşamdır. Aynı çağda yaşayan diğer toplumlara göre de Türklerde kadına dair uygulamaların daha geç başlamasının sebebi de yerleşik yaşama daha geç geçmiş olmalarıdır. Kadının gücünün savaşçılıktaki yetkinliği, evine ve toplumuna faydası şeklinde değişmesi kadının bireysel bütünlüğünü ortadan kaldırmıştır. Kadın faydalı oldukça takdir görür. Toprağına evine, çocuğuna sadık olması beklenir.

Türk toplumunda kadının tam anlamıyla geri çekildiği ve arka plana atıldığı dönemler ise daha ziyade cahiliye devrini yaşamış olan Arap kültürüyle ilk etkileşime geçmiş İslamiyet dinini kabul etmesiyle başlamıştır. İslamiyet'in kabulünden sonra yazıya geçirilmiş ya da İslamiyet'in kabulünden sonra kaleme alınan eserlerde belirgin olarak kadına yüklenen rollerde iyi ya da kötü kadın temaları görülmektedir. Toplum içinde ise yine tam anlamıyla silik kadın görülmemektedir. Fakat belirgin bir gerçek vardır ki kadın daha geri planda kalmış ve erkekle eş değer olma sıfatından erkeğin gerisinde kalan bir statüye kaymıştır. Kadında meydana gelen bu değişim, kadının gücünü ayakta tutma çabası olarak görülebileceği gibi kadının erkeğe yenilgisi olarak da kabul edilebilir.

Günay bu konuda şu sözleri aktarmaktadır: “Günümüzde genellikle kadın erkek eşitliğinde ortaya çıkan yasaklar İslamiyet'e bağlanmaktadır. Hâlbuki kadına bakıştaki olumsuz gelişmeler İslamiyet'in kabulünden sonra girdiğimiz Arap-Fars kültür dairesinden bize aktarılan Arap-Fars ve Hint geleneklerinden kaynaklanmaktadır” (Günay, 2000: 4-9). Bu noktada anlaşılması gereken en önemli detay İslam dini kuralları ve kültürel aktarım arasındaki farkın doğru yorumlanabilmesi olacaktır. Kültürel aktarımın negatifliğine değindikten sonra İslam dininin kadına yaklaşımı hakkında da bazı örnekler vermek gerekmektedir. Her dinin, hatta her türlü teşkilatın çeşitli kuralları vardır. İnanan insanlar ya da katılan insanların bu kuralları kabul etmesi gerekmektedir. İnsanlar bu dine geçmek ya da geçmemek konusunda özgür olmalıdırlar.

Eril toplumlarda ise kadının böyle bir özgürlüğü olmamıştır. Toplum bu dine doğmaktadır. Dinin içinde dahi kadının mezhep tercihinin olmaması evlenince, evlendiği erkeğin mezhebine tabi olması da bunun alt bir örneğidir. Kuran'ı Kerim'de mezheplerle alakalı olguların olmaması, yaratılan ilk kadın olarak bilinen Havva'nın Âdem'i aldatarak yasak meyveyi yedirdiği ve bu sebeple şeytan tarafından ikisinin aynı anda kandırıldığı şeklinde bilgiler vardır. Bu anlatıların yaygınlığının sebebi ise Hristiyanlıkta ve Yahudilikteki kadına bakış açısı olması kuvvetle muhtemeldir. Yahudilikte insanın cennetten kovulmasının sebebi olarak Havva görülmektedir. Kadın bu sebeple erkekle toplumsal konularda eşit değildir. Hristiyanlıkta ise her türlü suçun sorumlusu kadın olarak görülmektedir (Günay, 2000: 4-9). Toplumun

çoğunluğu tarafından benimsenen inanış kadınların kontrol altına alınması amacıyla kullanılmıştır. Kadınlar dini değer yargıları kullanılarak bastırılmış erkeğin sözünden çıkılmaması gerektiğine dair örneklerle korkutulmuştur. Eril toplumun sosyal, kültürel baskıyla egemenliği altına aldığı kadın dini öğeler de kullanılarak gittikçe pasif konuma düşürülmüştür. Araştırmacılar Kur'an'dan örnekler vererek konuyu yine farklı pencerelerden ele almıştır. Direkt İslam dininin kadın üzerinde olumsuz ithamları olduğu için kadın toplumdan soyutlanmış diyenler ve bunu örneklendiren çalışmalar olduğu gibi kültürel paylaşımın etkisinden kaynaklandığını yine Kuran'dan örnekler vererek savunan çalışmalar da görülmektedir. Çalışmaların ele alınış şekli farklı olmakla birlikte, kadının eril toplumlar tarafından baskı altına alınmak amacıyla inanç sisteminin kullanıldığı ve kadının evden tek başına dahi çıkmasını engellemek amacıyla korkutucu hikâyeler anlatıldığı büyük bir gerçektir. Saçını açan kadın, eşi olmadan sokağa çıkan kadın, evini temiz tutmayan, misafirine hürmet etmeyen kadın, eşinin isteklerini karışılmayan kadın ahlaksız ve günahkâr olarak adlandırılmıştır. Annenin ayaklarının altına cennet olması da gösterdiği fedakârlıkla doğru orantılı olarak cenneti hak etmesinin bir göstergesidir.

İslamiyet'in kabulünden sonra yazıya geçirilen ya da yazılan eserlere bakıldığında kadınlar için belirgin bir ötekileştirilme görülmektedir. Dede Korkut eserinin mukaddime bölümünde yazılan kadın tipi ile içeriğinde ele alınan kadın tipi arasındaki farkı görmemek mümkün değildir. Dede Korkut eserinde hikâyelerde kahramanın yanında anlatılan kahraman kadar güçlü kadınlar ve mukaddimesinde bahsedilen iyi kadını tarif eden bölüm sanki farklı dönemlerde yazılmışçasına zıttır. Kadın; erkeğin yanında gösterilmiş, erkeğin kimi zaman geri planında gösterilmiş ama bu çağa kadar henüz kadının yanına direkt eklenmiş eksiklik, kadını kusurlu gösteren ibareler net bir şekilde gösterilmemiştir. Dede Korkut eserinden sonra da bu tarz söylemler yazılı eserlerde karşımıza açık bir şekilde çıkmaya başlamıştır.

Kutadgu Bilig ve Mârifetnâme eserleri, İslamiyet etkisiyle kaleme alınmış eserlerdir. Farklı yüzyıllarda yazılan eserlerde kadın genel olarak aynı temalarla ele alınmaktadır. Türk kültürünün en eski yazılı ve sözlü kaynaklarında kadının Kağan kadar saygı değer olduğu dikkat çekmektedir. Fakat bu eserlerde kadının saygın ve değerliğinden ziyade nasıl olması gerektiği üzerinde durulmuş kadının geri planda olmasının doğruluğuna dikkat çekilmiştir. İyi bir kadının evinden çıkmaması gerektiği,

annelik görevini, eşlik görevini yerine getirmesi ve takva sahip olması gerektiği üzerine örnekler bulunmaktadır. Çok fazla olmamakla beraber Divânü Lügati't Türk'te de kadınlarla alakalı olumsuz bazı ifadeler bulunmaktadır (Albayrak; Serin, 2015: 23).

Osmanlı devletinde kadının konumu incelediğinde ise kadının tam anlamıyla evde oturduğunu söylemek doğru olmaz. Öncelikle Saray kadını ve taşra kadını arasında yaşamsal farklılıklar olduğunu hatırlatmak gerekmektedir. Kırsal hayatta kadınlar hem evde hem de kırsal alanda çalışmak zorunda kalmaktaydılar. Bunun dışında cariyeler, beslemeler de çalıştırılmakta fakat bu kadınlar herhangi bir ücret almamaktaydılar. Üst zümrelere gelindiğinde ise kadınlar ön planda olmamakla beraber paralarıyla çeşitli işler yaptırmaktaydılar (Demirci, 2021: 56). İlber Ortaylı kadının ve erkeğin toplumda beraber vakit geçirmemesini dine bağlamanın doğru olmayacağını aktarmaktadır. Tanzimat'la birlikte ise kadın, erkek beraber vakit geçirmeye başlamıştır. 'Monden' sınıfı denilen sınıfta kendini geliştirmiş, eğitilmiş kadınlar karşımıza çıkmaktadır. Çar Rusya'sından kopan Türk Cumhuriyetlerinde kadın üyeler vardır. Fakat dünyanın diğer devletlerinde ve Osmanlıda henüz kadın resmi olarak siyasete katılmış değildir. Siyasetin içinde etkili kadınlar görülmekte fakat resmi olarak adlandırma olmamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası memur kadınlar görülmeye başlamıştır. Osmanlıda eğitim için sıbyan mektepleri vardı. Kadının kamusal hayata girmesi ise kız liselerinin açılmasıyla başlamıştır.

Dünyada ilk kadın teşkilatı olarak kabul edilen Bacıyan-ı Rum, Anadolu'da kurulmuştur. Bu kurum Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında etkili olan bir oluşumdur. 13. yüzyılda Fatma Bacı tarafından kurulan Bacıyan-ı Rum Teşkilatı'na; Anadolu Kadınlar Birliği' de denir. 200 yıl kadar ömrünü sürdürmüştür (Yılmaz S. , 2019: 9). Doğuda ve batıda bir örneği görülmeyen bu teşkilatın varlığı Türk kadının toplum üzerindeki gücünü yaşatmayı devam ettirdiği son yapı olarak karşınıza çıkmaktadır. Bu teşkilattan sonra kadının sessizliğe büründüğü ve toplumsal rollerden soyutlanıp eve bağlandığı dikkat çekmektedir.

İslamiyet'in kabulü sonrası meydana gelen kadının gerilemesi kültürel bir alışkanlık halini almış ve kadın evin hizmetini yapan, eşinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayan bir nesne olarak karşımıza çıkmıştır. Toplumun isteklerini karşıladığı kadar iyi olarak nitelendirilen bir aile üyesi olmaya başlamıştır. Kadın

kendi gücünü her zaman ayakta tutmaya çalışmıştır. Geri plana atılsa da kadın her zaman toplumun içindeki varlığını yaşatmaya çalışmıştır. Sanayileşme ile beraber bu çaba daha belirgin ve gözle görülür hale gelmiştir. Gizlenmiş kadın toplumda yeniden görünmeye başlamıştır. Kadının doğası susturulmaya, bastırılmaya aykırıdır. Bir toplumun varlığı değişimi dönüşümü ve kültürel aktarımının devamı kadının elindedir. Ekonomide söz sahibi olmasıyla erkeğin bastıracağı kadın, yeniden gücünü eline almış kendi kararlarını verebilme özgürlüğüne sahip olmuştur.

3. TÜRK MİTOLOJİSİNDE KÖTÜ DİŞİL VARLIKLAR

Avcı-toplayıcı dönemden üretici tarım toplumuna geçilmesiyle beraber erkekler tarafından kadınlardan istenen bazı özellikler doğmuştur. Kadındaki bu değişimin başlangıcı Lilith ev Havva hikâyesi ile gözler önüne serilmiştir. Neolitik döneminde Lilith' e biçilen tanımlamalar yeni düzende kadından beklenen özellikleri gözler önüne sermektedir. Lilith avcı-toplayıcı dönemdeki bedeniyle, cinselliğiyle özgür kadındır. Kendini sınırlandırmamış, doğadan gelen bedenin özgürlüğünü yaşayan Paleolitik dönemi kadınıyla benzerlik göstermektedir. Eril tanrılarla kurulan düzen içinde bu başkaldırıya yer yoktur. Yeni düzende erkeklere itaat eden cinselliği kontrol altına alınmış kadın isteniyordu. Lilith ise avcı-toplayıcı kadının genlerinden gelen doğayı yaşatmaya çalışan kadını temsil eder. Âdemin cinsel üstünlüğünü kabul etmez ve şeytanla iş birliği yapmakla suçlanır. Onun soyundan gelenler de dışlanmış ve ötekileştirilmiştir. Lilith avcı-toplayıcı toplumun cinselliğini arzuladığı gibi yaşamak isteyen son temsilcisiyken onun yerine getirilen Havva ise yeni düzenin istediği ilk kadını temsil etmektedir. Varlığını erkeğe borçlu ona itaat eden kadın (Gezgin, 2020: 294-296).

Pandora'nın doğması, Lamia hikâyesi ile kadının şeytanlığının altı çizilmeye başlamıştır. 16.ve 17. yüzyıllarda Avrupa'da, Amerika'da aykırı olarak nitelendirilen kadınlar cadı ilan edildi. Asılarak, yakılarak kilise eliyle öldürüldüler. Arap, Hint yarım adalarında kadınlar, iğrenilen ve utanılan varlıklar ilan edilerek diri diri toprağa gömüldüler. Kadınların eril toplum düzen içinde şeytanla işbirliği yapmaya uygun zayıf varlıklar olarak aşağılanırken ellerinde güçleri, yetenekleri ve meslekleri alındı. Din liderleri ve toplumun ileri gelenleri tarafından kadınlara karşı bazı söylemler geliştirildi.

Papa II. Pius'un; "Kadın gördüğünde dur ve düşün; o bir şeytan olabilir." ifadesi toplumun en yüksek mertebesi tarafından kadına yapılan en büyük darbe olmuştur.

Kadınların doğma amacının sadece erkekleri tatmin olduğu düşüncesi de toplumda önemli erkeklerin dile getirdiği fikir ifadeleri arasındadır (Ülgen, 2022: 14).

Şeytan kadın profilleri çizildi; yaşlı kadınların, çirkin yüzü sarkmış kadınların, yanında hayvanı olan, elinde sopası olan giyimi kuşama beğenilmeyen, şifacılık, ebelik yapan kadınların, kocasına itaat etmeyen, komşusuna karşı hakkını savunan kadınların, toplumda herhangi bir yönüyle ses tonları dâhil farklılık gösteren kadınların cadı olduğu, şeytanla işbirliği yaptığı fikri yayıldı. Bu kadınlar iddialı cinselliğini kullanarak erkekleri ayartıyor, bebekleri öldürüyor, kılık değiştirebiliyorlardı. Türk toplumlarına bakıldığında ise anlatılara çeşitli yönleriyle giren bu tanımlara benzer kadınların ortaya çıktığı görülmektedir.

3.1. Açuri

Anlatılarda ormanda yaşadığı anlaşılan şeytani dişi bir ruhtur. Ormanda yapılan herhangi bir saygısızlık, yüksek ses onu rahatsız eder ve bu insanları öldürerek cezalandırır. Orman ruhu diye adlandırılan bu şeytani varlığın kılık değiştirme yeteneği vardır. İnsanları öldürebilmek için kokutucu olan sesini kullanır. Bu ses sayesinde insanları yakalayarak farklı şekillerde öldürür. Bu şeytani varlığın eski anlatılarda iyi olarak gösterildiği, Hristiyanlığın kabulünden sonra bu halini aldığı söylenmektedir. Av mevsiminde avcılara iyi bir av geçirmeleri için yardım etmesi de bunun bir göstergesidir.

Ormanda yaşayan, orman ruhu olarak bilinen bu dişi varlığın fiziksel özellikleri şunlardır: Uzun saçlı, vücudu tüylerle kaplı iki önde iki arkada gözleri vardır. Üç eli, üç ayağı olan siyah görünümlü bir varlık şeklindedir. Bazı anlatılarda ise yere degecek kadar uzun saçları ve omuzlarından geriye sarkıtığı göğüsleri vardır (Beydili, 2005: 66).

Açuri, ormanda yaşamaktadır. Av mevsimlerinde insanlara av mevsimlerinin iyi geçmesi adına yardım ettiği aktarılmış olsa da rahatının bozulmaları durumunda kurban ister. Ormanda yüksek sesle konuşmaktır. Birbirleriyle yüksek sesle konuşan insanları takip eder. Çıkarttığı kahkaha sesiyle kurbanının dikkatini çeker ve kurbanını

yakaladığında gıdıklayarak öldürür. Cezalarından diğerleri ise dişlerini çekmek ya da parçalara ayırmaktır (Turan, 2020: 48). En çok zevk aldığı şey korkutucu kahkaha atarak, tokat sesine benzer sesiyle insanları korkutmaktır. Birçok nesnenin kılığına girme yeteneği vardır. Eceliyle ölmeyen ruhlar Açıri kılığına girmektedir (Beydili, 2005: 67).

Mitolojik rivayetlerde rastlanan Arçuri motifi söylenenlere göre insanların ruhuna değil sadece bedenlerine zarar vermektedir. İnanişe göre ise daha eski zamanlarda iyi bir ruhtur. Hristiyanlığın kabulü ile beraber kötü ruh olarak form değiştirmiştir (Beydili, 2005: 66-67).

3.2. Al Karısı

Halk arasında özellikle lohusa kadınlara ve kırkı çıkmamış çocuklara zarar verdiği düşünülen dişi ölümcül bir varlıktan söz edilmektedir. Bu varlık kimi bölgelerde Al Karısı kimi bölgelerde Albastı olarak anılmaktayken Karabasan ile karıştırıldığı da görülmektedir. Halk arasında Al Karısı'ndan korunmak amacıyla çeşitli yöntemler de kullanılmaktadır. Anadolu topraklarında yaşamış her bireyin şahit olduğu bu uygulamalardan en çok tanıklık edilenler şu şekildedir: Lohusa kadın yalnız bırakılmaz, kırk gün boyunca ışıkları kapatılmaz. Kuran-ı Kerim, erkek kıyafeti, bıçak gibi metal eşyalar yatağın başında bulundurulurken kırmızı kurdele ve lohusa şerbetinin de kırmızı olması yine korunma amacıyla alınan önlemler arasındadır. Kırkı çıkmamış çocuklarda yaygın olan sara rahatsızlığının sebebi de Al Karsına bağlanmaktadır.

Al Karısı çeşitli adlarla ve tasvirlerle karşımıza çıkmaktadır. Yaşadığı yerler genellikle çaylık bölgeler olarak aktarılmaktadır:

Al Avradı, Al Kızları, Albastı, Hal Anası gibi isimlerle de anılmaktadır. Al, Albas, Albız, Almis ve benzeri adlarla da tanınır. Anadolu Türklerinin inançlarına göre kayalık dağlarında, çay kenarlarında, ıssız yerlerde ve ahırlarda yaşayan peri kızı gibi bir varlık. Değişken tabiattadır. Söylenen her şeyin tersini yapar. Ayakları da tersindedir. Değişik şekillerde en çok da cadı şeklinde göze görünür (Beydili, 2005: 33, 34).

Özhan Öztürk; Al başlığı altında anlattığı bu dişil varlığı şu şekilde ifade etmektedir: “Türk- Pers mitolojisinde görülmektedir. İnsan üremesini tehdit eden bir doğum cinidir. Tasvir ise şu şekildedir: Yarı insan yarı canavar şeklindedir. Demirden kanca dişli, ateş gözlü, pirinçten pençeleri, gür kabarık saçlarıyla korkunç görünümlüdür. Ahmet Burak Turan ise *Türk Canavarları Sözlüğü* kitabında Al Karısı'nı şu şekilde anlatmaktadır: Daha çok kefen giyinmiş bir ölü ya da bir gelin kılığında görüldüğünü söylemekle birlikte keçi, tilki, kedi, köpek, buzağı, örümcek ve kuş şekline bürünebildikleri rivayet edilmektedir (2020: 25). Anlatılarda karşımıza çoğunlukla bebekleri boğarak öldüren demonik bir varlık olarak çıkmaktadır. Bunun dışında su kuyusundan çıkararak ahırdaki atların yeşellerini öreerek onları koşturur (Polat, 2020: 41).

Bahattin Ögel, *Doğum ve Ateş Ruhları* başlığı altında aktarmış olduğu Albastı'nın sadece lohusalara musallat olmak dışında aynı zamanda ocak ile ilgisine dolayısıyla ateş ile bağlantısına da dikkat çekmiştir (Ögel, 2010: 659). Halk arasında çokça hikâyesi bilinen Albastı anlatılarının çoğunda yakalanırsa o evin ocağı hiç sönmez ve bereketinin sınırsız derecede arttığı detaylarına rastlanmaktadır. Bazı anlatılarda da ev sahibinin elinden kurtulduktan sonra ettiği bedduaların da ev sahibinin ocağını söndüreceğine inanılır.

Abdulkadir İnan ise; Al Karısının bugünkü kabullere gelmeden önce ne anlam ifade ettiğini anlattığı çalışmasında, ocaklık konusuna değinmekle birlikte Albastı'nın eski zamanlarda bugünkü kabullerinin dışında şerir bir ruh değil de hami bir ruh olduğunu beyan etmiştir. “Al ruhu tarihten önceki zamanlarda, tarihi devirlerde tasavvur olunduğu gibi, şerir bir ruh olmamıştır. Bu ruh eski Türk panteonunda kuvvetli belki hami (koruyucu) tanrılardan biri olmuştur. Bugünkü Türk inanmaları onun şerir bir ruh olduğunu gösterdiği halde bazı emareler de onun bir zaman hami ruh olduğunu bildirmektedir ” (İnan, 1986: 245).

Abdulkadir İnan, albastıyı düşmüş bir tanrı olarak ifade etmiştir. Bunun sebeplerini açıklarken al ruh ve ateş bağlantısına, eski şaman ayinlerinde hami ruh, ateş ve ocak ilahesi olarak kabul edilmesine ve yardım istendiği gibi detaylara dikkat çekerek örneklendirmiştir:

Al kelimesinin ateş kültü ile bağı olduğunu gösteren bir emare de bütün Türk kavimlerinde yaygın olan Alaslama merasimidir. Alaslama Orta ve Doğu Türklerde ateşle temizleme ve takdis merasimidir. Anadolu halkiyatına dair son yıllarda toplanan malumata göre alazlamanın tamamıyla eski şamanitik ve ateş kültü ile sıkı bağı bir merasim olduğu anlaşılmaktadır. Türklerin en eski devirlerden beri al bayrak kullanmalarının bu Al-Ateş kültü ile bağı bir anane olacağı hatıra geliyor. Kazak - Kırgızlar bayrak kelimesi yerine Yalav kelimesini kullanırlar ki alavdır (1986: 246).

Bugünkü Türk inanmalarında yaşayan Al şerir bir ruh olarak tasavvur olunur, yol aşırı, yalancı, hilekâr sayılır. En eski zamanlarda bu ruh ateş tanrısı, hamî ruh olmuştur. Türk kültürü tarihinde büyük bir inkılap neticesinde olsa gerektir ki bu hamî ruh düşmüş ve kötü ruhlar sırasına geçmiştir. Bugün al rengin bütün Türklerce mukaddes sayılması Al tanrısının hamî ruh sayıldığı devre ulaşan bir anneannenin devamından başka bir şey olmasa gerektir (İnan, 1986: 248).

Abdulkadir İnan'ın aktardığı bilgilerle bağlantı kurulmasını sağlayan bir örnek de Fuzuli Bayat'ın *Türk Şaman Metinleri* eserinde bulunmaktadır. Eserde Albıs neslinden gelen bir şamandan bahsedilir. Bu şaman Albısları anlatırken çok güzel kızlar olduklarını, hepsinin büyü sahibi olduklarını, göğüslerinden çaya süt sağdıklarını ve bu çayı içtiklerini anlatmaktadır. Şamanlık kamlık sözlerinin ona anlatılmadığını Albıs neslinden geldiği için bildiğini aktarmaktadır. Anlatıda bugünün aksine güzel, yardım sever kızlardan bahsedilmektedir. Eski zamanlarda şamanların yardım için koruyucu ruh olarak kabul ettikleri Al ruhlara dua ettiklerini bilmekteyiz. Şamanlık verebilecek ilahe bir güçken yakın zamana denk gelen anlatılarda Şamanlar tarafından def edilebilen bu dişî ruhlar olarak aktarılmaktadır (2010: 250-255).

3.3. Albastı ile Benzerlik Gösteren Varlıklar

Cinsiyetleri hakkında bilgi sahibi olmasak da anlatılarda albastı ile büyük benzerlik gösteren birçok varlık bulunmaktadır. Bu varlıkların yaşadıkları yerler, insanlara tavırları, korunmak amacıyla kullanılan yöntemler gibi noktalarda albastı türevi özellikler ortaya çıkmaktadır.

3.3.1. Pirik (Küçük Ebe)

Kısa boylu, esmer, sakallı korkunç bir ihtiyar suretindedir. Yeni doğum yapmış kadınların ve bebeklerin boğazlarını sıkarak öldürür. Pirik'ten korunmak için yeni doğum yapmış kadın ve bebek yalnız bırakılmaz, yatağın etrafı kıl bir iple çevrilir. Loğusanın içtiği suya iğne atılmalı, bebek ve anne üzerlerinde çengelli iğne bulundurulmalıdır (Polat, 2020: 145).

3.3.2. Pirelik (Elk)

Mağaralarda yaşamaktadır. Yalnız adamları mağarasına çağırır. Yalnız bir adama oğlak suretinde görünür. İnsanların sırtına biner. Lohusa kadın ve bebeklere musallat olur. Ateşten, köpekten korkmaktadır. Yakalamak için ona iğne batırılmalıdır. Korunmak için yatağın başına çengelli iğne koyulmalıdır. Bir diğer yöntem ise bebeğin alnına tencere isinden artı yapmaktır. Yakalandığında söylenenin tersini yapan, iri yarı, esmer bir yaratıktır. İnsanların elinden kurtulduğunda kendi taifesi tarafından öldürülür. Öldürüldüğü su kana bulanır (Polat, 2020: 144, 145). Pirelik'le ilgili korunma yöntemlerinden bebeğin alnına siyah is ile artı çizmek albastı geleneğinde kullanılan kırmızı renkle benzerlik göstermektedir. Kırmızı kurdele, kırmızı doğum şerbeti gibi öğeler kullanılmaktadır. Esmer olan bu varlıktan korunmak için sürülen isin amacı daha önce oraya başka bir Pirelik'in geldiği fikri ile Pirelik'i aldatarak oradan uzaklaştırmaktır.

3.3.3. Pispatik

Kötücül varlıklar arasındadır. Çengelli iğne batırılarak yakalandığında yakalanan kişiye itaat eder. Bereketlidir. Demir nesne batırıldığında genç bir kıza dönüşmektedir. Lohusanın ciğerlerini çekerken bebekleri de havasız bırakarak öldürür. Çengelli iğne batırıldığında genç bir kıza dönüşmesi bu kötücül varlığın İslam öncesi inanılan bir varlık olduğunu göstermektedir (Polat, 2020: 145).

3.3.4. Şekşek

Albastı ile benzerlik gösteren kötücül varlıklar arasındadır. Şekşek'in albastıdan farklı olarak doğumu engellemeye çalıştığı anlatıları da bulunmaktadır. Çirkin, pis, korkutucu bir kadın görünümündedir. Tüy kılığına girerek lohusa kadınlara zarar vermeye çalışmaktadır. Doğumdan önce gözüktüğü anne ve çocuğu öldürmektedir. Yakalandığında bir daha musallat olmayacağına söz vererek serbest bırakılır. Hakkâri'de Şeşe adı ile bilinmektedir. Erkeklerle karşı bir gücü bulunmamaktadır (Polat, 2020: 153). Anlatılardan, yalnız kalan lohusa ya da hamile kadınlara musallat olduğu ve zarar vermek istediği görülmektedir. Erkekler tarafından yakalanır ve korunmak için çuvaldız iğnesini taşımak gerekir.

3.3.5. At Binen Cin

Caferi Türklerinde görülen varlık gece at binerek atları yorar ve terletir. Bu kötü ruhtan korunmak için atın yelesine zift sürülmektedir. Böylece atın yelesine yapışan cin yakalanır. Albıs olarak da adlandırılmaktadır (Turan, 2020: 51).

3.3.6. Aza

Atlara zarar verir. Çocukların ruhlarını çalıp götürür. İnsanlara hastalık getirir. Umay'la mücadele eder (Dilek, 2014: 35).

3.4. Cazı

Genellikle cadı başlığı altında alınmakta olan bu cadı özellikle Doğu Karadeniz bölgesinde ismini duyurmaktadır. Trabzon Yomra'da Cazılar Deresi isimliyle anılan bir bölge dahi bulunmaktadır.

Cazılar, Mayisa ismi ile de anılmaktadırlar. Cadılığı sonradan öğrenmiş olan bu dişi varlıklar, uçabilmek için insan pisliği sürerler. Örümcek ve kuş şekillerine bürünebilirler. Çocuk ve kadın ciğeri yediği söylenen Cazı'ların suda batmadıkları bir başka rivayettir (Turan, 2020: 71).

Anlatılarda Cazi'yı yakalamak neredeyse mümkün değildir. Cazi'yı yakalayabilmek için Cazi'nin kılık değiştirmesi gerekmektedir. Ona ağ ya da file fırlatarak yakalamak da mümkündür. Çocukları korumak için de beşiğin üzerine ağ ya da file konulmaktadır. Aleksiva:

“Cazi, bilinmeyen bir sebeple doğaüstü güçler kazanmış, ekseri yaşlı bir kadındır. Bununla birlikte ihtiyar erkekler de Cazi olabilirler. Caziler, yeni doğmuş bebeklerin ciğerlerini boğazlarından çıkarır ve bebeklerin ölümüne sebep olurlardı. Bu yüzden Lazcada Beregemşkidale (“çocuk boğucu”, bu kelime aynı zamanda Cazi'nin kılığına büründüğü bir canlı olan “tırtıl” demektir) olarak da anılırlar. Cazilerin ekseri erkek çocuklara musallat oldukları anlatılır” (Aleksiva, 2011: 8).

Özhan Öztürk, Mayıs başlığı altında aldığı bu dişil kötü ruhu şu şekilde aktarmıştır. Trabzon yöresinde cadılara verilen addır. Mayısalar komşu kadınlar olabileceği gibi aileden bireyler de olabilirler. Komşu ahırdaki ineğin sütünü çalan Mayısalarından yağ ve peynir alınırsa bu gıdaların bir hafta içerisinde insan dışkısına dönüşeceğine inanılır.

Cadılar, uzun ve dağınık saçlı dişi kötü niyetli varlıklardır. Seyahat etmek için küplere binerler. Çocuklara zarar vermektedirler. Sözlerini dinlemeyen kızları vardır. Kızları sevdikleri erkeklerle kaçabilmek için cadının bahçesinde bulunan bal ve kan dolu kuyudan içmeleri gerekmektedir. Cadıyı öldürmek için ise bahçesindeki güllerden bir tanesini kopartmak gerekmektedir (Polat, 2020: 63). Cadıların önceden insan oldukları ve daha sonra cadı olduğu fikri yaygındır. Anadolu kültüründe ölmüş insanların üzerine metal ürünler, çoğunlukla bıçak konulması cadılara bağlanmıştır. Eğer bir ölünün üzerinden kedi geçerse bu ölü cadıya dönüşecektir. Yamyamlık yapan, kan emen cadılara da rastlanmaktadır. Bu sebeple cadıları hortlak ya da vampir olarak nitelendirenler de bulunmaktadır (Polat, 2020: 63-64). Çoğunlukla köylerde rastladığımız ölünün üzerine bıçak koyulmasının sebebi ölünün şişmesini engellemek eldeki imkanlarla soğuk tutmayı amaçlamakken bu koruma sağlanmadığında ortaya çıkan koku, şişme, renkteki değişimden ötürü ölünün toplumun korkutucu varlığının cadıya dönüşeceği düşünülmüştür. Ölen kişinin erkek ya da kadın olmaksızın cadıya dönüşeceği fikri erkek olarak ölecek bir bireyin kötücül bir dişi olarak yeniden dünyaya gelebileceğinin de göstergesidir.

Trabzon'da anlatılan efsanelerde “Kırım cazısı” adlı bir cadı türü bulunmaktadır. Kırım cazısı Kırım'a gidip insanların yüreklerini söktükten sonra geri döner. Sihirli kayıkları da vardır. Sihirli kayıklarını “Püsdü handa” diyerek hareket ettirirler. Topladıkları yürekleri kavanozda taşımaktadırlar. İnsanlarla evlenebilirler. Tarlalardaki bereketi çalarlar. Bebeklerin canını alırlar ve etlerini pişirip yiyebilirler (Polat, 2020: 63).

3.5.Alyabani

Saçları dağınık, gözleri kızıl, vücudu tüylerle kaplı, gövdesi kocamandır. Pis kokulu ve ayakları tersine bir cadıdır. Yakaladığı insanları kaçırap öldürür. Gündüzleri mezardadır, geceleri ise hortlar. Issız ve harabe yerlerin sahibidir. Alyabani zamanla şekil değiştirerek erkek bir hal almıştır (Turan, 2020: 39). Erkek formuna girmesi ise eril gücün yansıması ile bağlantılı bir durumdur. Eril olması onu kötü olmasına değil güçlü olmasına bağlanmıştır.

3.6.Anakhai

Kedi gibi parlayan tek gözlü tabiatüstü bir varlıktır. Başka hayvanların suretine bürünseler bile yine tek gözlü olarak görülürler. İnsanlar koku ve sesinden onu fark ederken şamanlar onu görebilmektedirler. Çocuğu olmadan ölmüş kadınların Anakhai'ye dönüştüğü söylenmektedir. Sadece çocuklara zarar vermektedirler. Çocukları ondan korumak için beşiğin yanına metal ögeler konulmalıdır. Metal nesnelerin birbirine çarparken çıkardığı sestən, dumandan ve ateşten korkmaktadırlar. Bir şaman tarafından yakalanırsa şamanın onu dövmesi gerekmektedir (Turan, 2020: 42, 43).

Albastının bazı varyantlarında da karşımıza çıkan çocuğu olmadığı için kötü varlığa dönüşme teması bu yüzden de çocuklara musallat olarak insanlardan intikamını alması dikkat çekmektedir. Tek gözlü kötücül bir varlık olması ölmeden önce anne olamadığı için oluşan eksiğin bir göstergesidir. Bir parçası eksik olarak ölen kadın kötücül bir varlık olarak yeniden dünyaya geldiğinde de bir parçası eksik olarak

dünyaya devam etmektedir. Herhangi bir varlığın kılığına girse de eksikliği yüzündeki tek gözden kendini göstermektedir.

3.7.Ardov (Su Cini)

Moğol kökenli bir ruhtur. Uzun boylu sarışın, çok güzel bir kadındır. Su kaynaklarında yaşamakta olan bir su cinidir. Yaşayan insanlara zararı yoktur. Ölü insanların etlerini yiyerek beslenirler. Ölülerini ondan korumak için üç gün mezarın başında ışık yakmak gerekmektedir (Turan, 2020: 50).

3.8. Biçura

Alaycı, kaprisli, sinir bozucu şeytani bir varlıktır. Ormanda yaşadığı söylenen Biçura karşımıza çoğunlukla evde yaşayan bir varlık olarak çıkmaktadır. Evde çeşitli arsızlıklar ve rahatsız edici işler yaparak ev sahibelerini rahatsız eder. Evde uyurken rahatsız ettiği kişiler genelde anlatılarda erkeklerdir. Kimi anlatılarda dul erkekleri rahatsız ederken kimi anlatılarda sadece erkek olduğunu görmekteyiz.

Başkurtlarda Pisura, Udmurtlarda Piçura, Pisura isimleri ile bilinen bu mitik varlık Tatarlarda genellikle kadındır (Yıldız, 2017: 43). Başkurtlarda ise kadın ve erkek olarak görüldüğü anlatılar bulunmaktadır. Amet Burak Turan ise kadın kıyafetleri giyinen bir erkek olduğunu söylemektedir (2020: 59). Anlatılarda genel olarak dişi şeytani bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi zaman ev iyesi kimi zaman albastı ile benzerlik göstermektedir.

Bir buçuk-iki arşın boylarında, belsiz gövdeli ve başında başlık ile düşünülen Biçura'nın genellikle bodrum katlarında, merdiven altlarında ve tavan arasında yaşadığına inanılır (Yıldız, 2017: 43). Tatar anlatılarında ise bir Tatar başlığı olan "ırpak" takmaktadır (Hallaç, 2022: 185). Kırmızı kıyafetler giyindiği anlatılar da mevcuttur. Yaşadığı yerler hakkında farklı ifadeler bulunmaktadır. Biçura'nın genellikle bodrum katlarında, merdiven altlarında ve tavan arasında yaşadığına inanılır (Yıldız, 2017: 43).

Bıçura bunun yanında ormanlarda da yaşamaktadır ve ormana gelip onunla yaşamaya ikna olan insanları korumaktadır. Bişara, bisura gibi adlarla da anılmaktadır. İnsanlara önemli zararlar vermediği görülmektedir. İnsanları rahatsız eden özellikleri bulunmaktadır. Kaprisli ve tutarsız bir varlıktır. Kahkaha atar uyuyan insanlara eşyalar atarak rahatsız eder. İnsanları bir yerden farklı yere taşır. Kaybolan eşyalardan da sorumlu tutulmaktadır. İçinde bulunduğu eve bereket ayrıldığı eve fakirlik getirmektedir. Evin erkeklerine musallat olmaktadır. Evdeki insanları arzuları yönünde hareket etmeye zorlar. Ayı giren eve girmez. Tatarlar ondan korunmak için evlerine en önce ocak yaparlar. Bir anlatıda dua edildiğinde, ateş edildiğinde ve acı bir çığlık duyulduktan sonra bir daha o kişiye musaalat olmadığı söylenmektedir (Hallaç, 2022: 185-190).

İçki ve yemeğe çok düşkündür. Kalan bütün yemekleri ve artıkları yiyip bitirir. Sinirlenirse tabakları kırar. Temiz yerlerden nefret eder. Pis yerlerde yaşar. Yaşadığı evdeki dul erkeklerle dalga geçmeyi çok sever. İğne makas, anahtar gibi eşyaları kaybetmeyi çok sever (Turan, 2020: 60, 61).

3.9. Bit Cadısı

Anadolu anlatılarında Mite, Pite ya da Bit Cadısı olarak bilinen varlık üstü başı pisler içinde yaşlı bir cadıdır. Ormanlarda ve dağlarda yaşar. Küçük bir kız çocuğuna dönüşebilmektedir. Kız çocuklarını kandırarak evine götürmektedir. Evine götürdüğü kızlara saçlarından bit ve pireleri ayıklatırken dizlerinden kanlarını emerek birkaç gün içinde ölmelerini sağlar kızlar öldükten sonra etlerini de yemektedir. Etrafa bit pire ve uyuz hastalıklarını Bit Cadısı yaymaktadır (Turan, 2020: 157). Bit Cadısı küçük kızları kandıran bir varlıktır. Erkeklere karşı tutumu bilinmemekte, korunma yöntemleri aktarılmamaktadır. Pis görünümlü bir kadın olduğu ve uyuz, bit, pire gibi insan vücudunu öldürmeyen ama uzun süre rahatsızlık veren üreyen ve hızla çoğalan bu varlıkları yaymasından ötürü temiz yerlerde bulunmayacaktır. Kandırıldığı kız çocukları hakkında bilgi verilmemesi bitlenmiş kızları mı yoksa herhangi bir genç kızı mı seçtiğini anlamayı zorlaştırmaktadır. Bit Cadısı'ndan korunmak için kız çocuklarının pis yerlerde ve güvensiz yerlerde bulunmamaları gerekmektedir. Eğer Mite bitlenmiş genç kızları seçip kandırıyorsa kız çocuklarının saçları temiz tutulmalıdır.

Mite adı Kırgız ve Kazak boylarında da geçmektedir. Kız veya erkeklerin kanını emer ve zayıf düşmelerini sağlar. Kurbanları zayıf düştükten sonra onları yer. Kötü kokulu bir varlıktır. Issız yerlerde yaşamaktadır. Genç kız ya da erkekleri kandırarak evine götürür. Başındaki bitleri temizlemek zorunda bırakır (Bayat, 2007: 302). Anadolu anlatısından farklı olarak bit canavarı erkek ya da kız çocuğu ayırmaksızın kandırır ve onları kandırarak zarar verir. Çocukların Mite'nin evine gitmeleri, tanımadıkları bir yabancıнын evinde bulunmaları geri dönülmez bir hatadır. Bedeli ise ölüm olacaktır.

3.10. Bulut Kızlar

Ölmüş bir kadının ruhudur. Gökte dünyaya yakın bir yerde otururlar. Yedi kardeşirler. Saçları dağınık, gözleri şaşır. Uzun tırnaklarla ve parçalanmış elbiselerle dolaşırlar. İsimleri Xatan Erimex, Kırccaran Kıs, Kuyban Kuturuk' tur. Bu ruhlar kötülük yayarlar. Ruhuna girdiği insanın iyi huyları kaybolur ve ölen kişinin kötü huylarını alır (Yılmaz N. , 2008: 87).

Alt Dünya'nın Güney Göğü kısmında yaşamaktadırlar. Saçları dağınık, gözleri şaşır. Kız kardeşlerden ikisinin ismi bilinmez (Turan, 2020: 63).

Kötü ruhlardan, "Bulut Kızları", "Uygur Kızları" adı verilen ruhların da "Bulut İyesi" ile bağlantılı olma ihtimali vardır. Bu ruhlar kötülük yayarlar, bunlardan birisi insan ruhuna girdiği zaman o kişinin iyi huyu kaybolur ve ölen kötü kişinin huyunu alır (Yılmaz, 2018: 138).

Yedi kız kardeş olduğu düşünülen ve kardeşlerden ikisinin isminin bilinmediği bu kötü ruhlar dünyada kötülüğü yaymak için çalışırlar insan ruhlarına girerek iyi huylarını alır, onun yerine kötü huylarını verirler. Çok eskiden yaşayan yaşlı kadın olduğu söylenmektedir.

3.11.Çarşamba Karısı

Halk arasında yaygın bir kullanıma sahip bir başka kötücül dişi varlık ise Çarşamba Karısı'dır. Halk arasında değişmeceli anlam olarak da bir karmaşayı dağınıklığı ifade etmek içinde kullanılmakta olan bu dişi varlığı sözlük anlamı, mevhum bir cin, korkunç görünümlü bir kadındır (Toven, 2004: 113). Kaynaklarda Çarşamba Cadısı olarak da geçmektedir.

Duvarcı, Çarşamba Karısı'nın aktarırken şu şekilde aktarmıştır: “(Çarşamba cadısı) Çarşamba günleri ortaya çıkan, dişi, korkunç görünümlü bir varlıktır. Dolaşma hakkı bir günle sınırlı olduğundan her yeri çabucak gezer. Bu yüzden amaçsız, hiçbir iş yapmadan ortalıkta dolaşan insanlara ‘Çarşamba Karısı gibi gezip durma’ denir (Tire, Ödemiş, Bayındır)” (Duvarcı, 2005: 128).

Çarşamba Karısının görüntüsü hakkında ortak kanı çirkin ve dağınık olduğudur. Ahmet Burak Çarşamba Karısı'nın görünümünü aktarırken; pejmürde, pis ve dağınık saçlı bir tür cadı ifadelerini kullanmaktadır (Turan, 2020: 72). Görünümü hakkında başka bir tasvir de “Karakura keçiye benzeyen ve erkekleri boğmak için üzerlerine atlayan kedi büyüklüğünde bir yaratık” şeklindedir. Beyaz'ın Cadı başlığı altında aldığımız bölümde bulunmaktadır (Beyaz, 2018: 112). Özkul Çobanoğlu ise bu varlığın istediği her cismin, bireyi ve hayvanın kılığına girebileceğini söylemektedir.

Türk topraklarında yaşamış pek çok evde yaygın olarak çarşamba gecesi tırnak kesilmenin sebepsizce büyükler tarafından engellendiği ve bunun uğursuzluğa bağlandı çoğu birey tarafından tecrübe edilmiş bir durumdur. Ahmet Burak Turan Çarşamba Karısını Anlattığı bölümde Çarşamba gününe ait başka uygulama aktarmıştır. Çarşamba gecesi bir işe başlanırsa o iş yolunda gitmez (2020: 74).

Çarşamba gecesi el işi yapan kadın ve kızalrın yanına güzel al elbiseli kadın kılığında gelerek onları kokutup yaptıkları her şeyi gece boyu sökü� eşyaları kırıp döker (Çobanoğlu, 2021:151). Anadolunun bazı yörelerinde ise yarım kalan işler için gelip o işleri daha da karmaşık hallere getirdiğine inanılır. Eğer sinirlenirse gittiği eve kötülük yapıp evin çocuğunu kaçıırır (Turan, 2020: 74)

Çarşamba Karısı Anadolu'nun bazı bölgelerinde cin bazı bölgelerinde cadı olarak anılmaktadır. Bu dişi varlık insanların yaptığı işleri bozmayı amaçlar ve onlara bu sebeple zarar verir. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için sadece bir gecesi olan halk arasında karışıklığı ifade eden kötücül bir dişi varlıktır. Şekil değiştirebilmesi açısından diğer dişi varlıklarla benzerlik göstermektedir.

3.12.Çay Ninesi

Su, dünyanın yaratılışından başlayarak dünya mitolojilerinde her zaman büyük bir öneme sahip olmuştur. Türk mitolojisinde suyun çok güçlü bir etkisi ve kutsallığı vardır. Su insanların ulaşması en kolay kutsal öğelerden biridir bu yüzden suyun koruyucuları mevcuttur. Bunlardan birisi de Çay Ninesi'dir. Genellikle suya zarar veren insanlar için büyük bir tehlike teşkil eden kötücül dişi bir varlıktır.

Türkiye ve Azerbaycan anlatılarında çaylarda ve ırmaklarda yaşadığına inanılan yaşlı kadın kılığında kötü bir ruhtur. Köprüden geçen insanlar suya uzun süre bakarsa sinirlenir ve onların çaya düşmesini sağlar. Bazı inançlara göre ise insanları ayaklarından tutup onları suya çekerek boğmaya çalışır (Turan, 2020: 74).

Bazı Türk halklarında ise benzer özelliklere sahip bir su ruhuna Su Anası denilmektedir. Sibiryaya Tatarları arasında uzun kıvılc saçlı olarak tasvir edilirken Tobol Tatarlarına göre uzun, beyaz ve dağınık saçlı, yaşlı bir kadın olarak tasvir etmektedir. İlk defa su doldurmaya giden bir gelin suya adak amacıyla demir para atar. Azerbaycan'da ise Su Sahibi olarak kabul edilen ruha selam verilmeden girilmemektedir. Suyu pisletmek ya da suya çöp atmak Su Sahibi'ni çok kızdırmaktadır (Beydili, 2005: 136).

3.13.Çer Eezi (Yer İyesi)

Yer iyisi olarak bilinen dişi kötü bir varlıktır. Bazen çirkin bir kadın görünümündendir. İnsanlara küçük kötülükler yapıp onları rahatsız etmektedir (Yılmaz, 2008: 90). İnsanları öldürdüğü bilgisine ya da insanlara ne tarz kötülüklerde bulunduğu hakkında bilgilere rsatlanmamaktadır.

3.14. Çertegri

Hakkında çok bilgiye rastlanmamaktadır. Kötü varlıkların en tehlikelilerindedir. İnsanlara ne şekilde zarar verdikleri ve insanların ondan ne yönde etkilendikleri bilinmemektedir. Onunla karşılaşan insanlar bir daha görülmemektedir (Turan, 2020: 78). Kumandılara göre Çertegri Aza ve Şorat Aza adlarında iki kötü ruh insanlara zarar verir (Dilek, 2014: 35). Azaların ise hayvanlara ve bebeklere verdikleri zarar bilinmektedir.

3.15. Dağlar Anası

Trabzon, Kahramanmaraş ve Mersin’de karşımıza çıkmakta olan olağanüstü bir varlıktır. Dağlar Anası dağlarda yalnız yaşamaktadır. Dağları koruyan yalnızlıktan inleyen bu varlığın iniltisi bir insanı öldürebilecek güçtedir. Anlatılarda onun iniltisini duyup ölen insanlar oldukça çoktur (Polat, 2020: 83).

Ona inanmayanlar onun sesinden ölür ya da gece onun sesini duyanlar ölür. Dağlar Anası’na inanmayan bir imamın onun sesini duyunca öldüğü rivayet edilir. Gece vakti bir dağda kalan iki âşık dağların ürkütücü sesinden korkup ölmüşlerdir. Gece vakti bir inde kalan beş kardeş gecenin hışırtısından korkup ölmüşlerdir. Mağarada kalan bir kız Dağlar Anası’nın iniltisinden ölür (Polat, 2020: 83).

Dağlar Anası koruyucu bir ruhtur. Türk mitolojisinde koruyucu ruh olarak karşımıza çıkan ruhların, insanları saygısızlıkları sonucunda cezalandırdıkları bilinmektedir. Anlatılarda geçen insanların ortak özelliklerine bakıldığında hoca dışındaki bütün insanların evlerinden ayrılarak uzaklaşmış olduklarını görüyoruz. Geceyi dağda ya da tekinsiz sayılacak bölgelerde geçirmektedirler. İmamın Dağlar Anası’na inanmaması, diğer insanların geceyi dağda geçirmeleri dağlar anasının saygısızlık olarak kabul ettiği davranışlardır.

Dağlar Anası’na inanmamak, toplumsal normların dışına çıkarak Dağlar Anası’nın yaşam alanında Dağlar Anası’ndan izinsiz gece geçirmek cezalandırılması gereken saygısızlıklardır. Dağlar Anası yayalara çıkan insanları görünce mutlu olan

bir varlık olsa dahi bu saygısızlıklar karşısında verdiği ceza iniltisiyle ölümlerini sağlamaktır.

Toplumsal normların koruyucusu evdir. Evin dışına çıkmak toplumsal normlara aykırılık göstermektir. Evin dışına çıkan insanlar ahlaksız davranışlar sergilerler. İki aşğın dağda bir gece geçirmeleri ahlak dışı bir davranıştır. Bir genç kızın mağarada kalması, kardeşlerin bir inde kalması toplum içinde ahlaksızlık yapmaya olanak sağlayacaktır. Bu yüzden bu insanların cezalandırılması gerekmektedir. Tercih edilen yerler ise kötülüklerin yaşadığı yerlerdir. Issız ve tekinsiz yerlerde bulunmak tehlikenin içine girmektir.

Topluma aykırı birliktelikler, çocukların evden uzaklaşması, geceyi güvensiz yerlerde geçirmek toplumun değer yargılarına aykırı olduğu için cezası ölümdür.

3.16. Dakhul

Lohusa yatağında ölen genç kadınların dönüştüğü kötü ruha Dakhul denilmektedir. Çocukların boğazlarını sıkarak onlara eziyet eder. Evlere musallat olur. Her zaman açtır evde yemek arar onun yediği yemekten bir insan yerse kötü bir öksürük ona bulaşır. Zaman zaman gizemli bir ışık demetiyle ortaya çıkan Dakhul'dan korunmak için baykuş derisini kapıya asmak gerekir (Turan, 2020: 82).

3.17. Demir Tırnak (Jeztırnak)

Azerbaycan ve Anadolu söylencelerinde Demir Tırnak adıyla bilinmekte olan Jeztırnak, dağ ruhunun kızı olarak da anılmaktadır. Kötücül dişi varlıklar arasında olan Demir Tırnak'ın uzun ve sivri demirden tırnakları vardır. Kafası köpek kafasına benzerken ayakları da keçi ayağına benzemektedir. Tapeğöz'ün bacısı, kızı ve karısı olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır (Bayat, 2007: 321).

Kazak ve Kırgız anlatılarında sihirle dolu bir cadıdır. Vücudu kıllarla kaplı ve kahverengi dişi bir varlıktır. Günlük yaşantısı olan normal insanlar gibi giyinen hayvancılık yapan dişi varlık baştan çıkartmak istediği bir erkek olduğunda çok güzel bir kadın görünümüne bürünür. Bu görünümde burnunu adamdan saklar (Turan, 2020: 129).

Kılık değiştirme yeteneğini erkekleri ayartmak için kullanıp güzel bir kadın görünümüne bürünse de gerçekte kafası köpek kafası ayakları ise keçi ayağıdır. Farklı görünümlere de bürünebilir. Gövdesi kıllı çirkin bir kadındır. Hayvan insan karışımı bir varlıktır. Tırnaklarını insanları parçalamakta kullanmaktadır. İnsanları kurban seçip parçalamadaki amacı, doğaya yapmış oldukları saygısızlık olabileceği gibi insanları avlayarak yemeyi de amaçlamış olması mümkündür.

Demir Tırnak'ın ailesine zarar verilmesi durumunda tüm hayatı boyunca intikam almak için uğraşır. Ondan korunmak için bir nehre girmek gerekmektedir. Anlatılarda sudan korktuğu da aktarılmaktadır (Turan, 2020: 129-131). Tırnakları açıldığında kartalın tımarlarına benzer. Aileleri ile yaşamaktadırlar, ailelerinde liderleri de vardır. Tek gözlünün kızı diye anlatıldığı bir hikâye de vardır (Beydili, 2005: 279-28).

Dişi varlıkların özelliklerinden biri de intikamcı olmaları ve insanlara yaptıkları saygısızlıktan ötürü zarar vermektedir. Özellikle dişilere ya da çocuklara vermiş olduğu zararların anlatıldığı bir hikâyeye rastlanmamıştır. Kurban olarak seçtiği erkekler üzerinde cinselliğini kullanmıştır. Erkekler üzerinde cinselliğini kullanarak erkekleri ayartan ve sonra erkekleri öldüren, tutsak eden dişil varlıklara dair anlatılarda cinselliğin, kadın vücudunun ve güzelliğinin ön planda olması kadınların masum erkekleri ayartmak gibi bir amacı olduğunu göstermektedir.

Kadın dişiliğini kullanıp erkeği ayartırken erkek sadece kurbandır. Erkeğin kadının güzelliğine aldanıp onunla birlikte olması onun tehdit altında bir kurban olduğunu gösterirken kadın şeytani emellerle erkeği kandırmayı amaçlar. Erkek o kadar yüce o kadar kutsaldır ki onu etkisiz hale getirmek ancak bu şekilde mümkündür. Anlatılarda ve toplumsal normlarda erkeğin kadının cinsellik yaklaşımına karşı gösterdiği olumsuz tepkiler görülmemektedir. Erkek kolayca ulaştığı cinselliğin bedelini ödemek zorundadır. Çünkü erkekler; kadınlar, bebekler ve çocuklar gibi toplumun zayıf kabul ettiği halka değildir. Anlatılarda karşımıza çıkan cinsel arzuya engel olamayan erkekler birer kurban değil güzel bir kadına karşı koyamayan zayıf karakterlerdir. Bu yüzden toplumun içine yayılmış kadınları etrafta istemez çünkü kadın onun için her an kontrolden çıkmasına sebep olan cazibe kaynağıdır.

3.18. Domuzcu

Evlerde huzursuzluk çıkarır. Evde yangın çıkmasına sebep olan ruhtur. Gaziantep ve çevresinde adı geçen ruh karanlık ve ıssız yerlerde ortaya çıkar (Bayat, 2007: 299).

Ev ruhları arasındadır. Sahip ruhlarda olduğu gibi öfkelendiği ve insanları cezalandırmak için eve zarar vermiş olması mümkündür. Kötücül varlıklarda görülen özellikler arasında en çok dikkat çeken cezalandırma ve intikamdır. Yapılan davranışları cezalandırmak amacıyla bu tarz kötülükler yaptığı düşünülebilir.

3.19. Ebede

İnsanların hafızalarını kaybetmelerine sebep olan bir ağaç cinidir. Tatar anlatılarında karşılaşılmaktadır. Yaşlı ve zayıf bir kadındır. Yapraklardan gelen çıtırtı sesleri onun ayak sesleridir. Gri gözleri vardır. Üzgün bir görünüme sahiptir. Geçmişini hatırlamayan bu cin, bir insana dokunacak olursa o insan hafızasını kaybedecektir (Turan, 2020: 85).

3.20. Erlik 'in Kızları (Kara Kızlar)

Erlik 'in dokuz kızı olduğuna dair pek çok kaynakta bilgi bulunmaktadır. Bu kızlardan yalnızca ikisinin ismi bilinmektedir. Kötü ruhlu bu kızlar hakkındaki bilgilere şaman dualarında rastlamaktayız. Cinsellik temasıyla karşımıza çıkan bir başka ifade ile Kara Kızlar olarak bilinen bu kızlar Şamanlara görevlerini yaptırmamak için uğraşmaktadırlar. Bir baştan çıkarıcılık söz konusu olsa da aktarılan bilgilere göre bu kızların yüzleri fazlasıyla çirkin görülmektedir. Buna karşın fizikleri dikkat çekicidir.

Beydili; şaman öykülerinde görünen Elik'in kızlarının utanmak bilmeyen, çirkin ve ahlaksız kızlar olduğunu aktarmaktadır (2005: 200). Erlik'in bir rivayete göre Segis Köstüü Kiştey Ene (Sekiz Gözlü Kiştey Ana) ve Erke Solton (Nazh Sultan) adlı iki kızı başka bir rivayete göre dokuz kızı vardır. Şaman dualarında oyun yeri veya kaygan sarı oyuk, harman yeri olan kuru düz yerde yaşadıkları belirtilir (Kaya, 2015: 74).

Elik'in ismi bilinen kızları sekiz gözlü Kıştey Ana ve Erke Solton'dur. Bu kızların belli başlı işleri yoktur. Vakitlerini oyunla geçirirler. Şaman Ülgen'e kurban sunmak için yukarı çıkacağı zaman bu kara kızlar karşısına çıkar ve onu yataklarına çağırırlar. Şayet şaman aldanırsa başka ruhlar tarafından cezalandırılır. Şaman dualarında isimleri "Utanmaz Maskaralar" olarak geçmektedir (Inan, 1986 :45). Venüs gezegeninin kötücül ve kötü karakter olarak şekil alması Kıştey Ana ve Erke Solton'dur (Bilgili, 2022: 35).

Erlık'in kızları görüldüğü gibi sadece kötü değildir. Şamanı yoldan çıkartmak için cinselliği kullanan yoldan çıkmış ve erkeği yoldan çıkaran kadının şekil bulmuş halidir. Şamanları ayartmaları dışında da yaptıkları bir işten bahsedilmemektedir. Fiziksel özelliklerine baktığımızda ise Kıştey Ana'nın sekiz gözlü olduğu bilinmektedir.

Muharrem Kaya bir Şaman duasındaki Erlık'in kızlarının vücut tasvirini aktarmıştır. Bu tasvirde; topuğu olmayan elastiki vücutlu, çıplak, yapışkan kara yüzlü, kıvrıkcık saçlı, beş örgülü, yeryarığı gibi çatallı göğüslü, tepe gibi tümsek memelilerdir. Dokuz kızında fiziksel özelliklerinin aynı olduğu şeklindedir. Fakat kaynaklarda görülen en net ortak özellik yüzlerinin çok çirkin olduğudur.

3.20.1. Kıştey Ana

Fahişelerin atası olarak kabul edilen Kıştey Ana'nın bir diğer adının Zina Tanrıçası olduğu rivayet edilmektedir. İnsanları zina yapmaya ve evlilik dışı ilişkiler kurmaya ittikleri söylenmektedir (Turan, 2020: 145).

3.20.2. Erke Solton

Erke Solton; güçlü savaşçı sözü geçen sultan anlamına gelmektedir. Nuray, Bilgili; Venüs yıldızı ve Erke Solton'un öldürücülük bağlamında bağlantılı olduğunu aktarmaktadır. Venüs gezegeni için kullanılan Solbon kelimesi ve Solton kelimesinin

benzerliğinden, sabahyıldızı olarak doğduğunda Venüs'ün bütün yıldızları kılıcıyla öldürmesinden hareketle bağlantıyı aktarmaktadır (Bilgili, 2022: 35).

3.21. Ev Kızı

Nevşehir anlatılarında karşılaşılan Ev Kızı, karabasan ve karakura ile çeşitli benzerlikler göstermektedir. Karakura ile benzer başlıklar altında da anlatılmaktadır.

Elinin ortasında bir delik olan sarı saçlı, mavi gözlü bir kızdır. İnsanlara kaz, ördek, köpek ve keçi suretinde görüldüğü olmaktadır. Amacı insanları uykusunda boğmaktır. Görüldüğü kadınların lambalarını söndürüp kadının saçlarını tarar. Kadının evinde yemek varsa kadının evinde yemek yemektir. Bu özelliklerinden ötürü ev demonu olarak kabul edilmektedir (Polat, 2020: 98).

Ev demonlarının ortak özellikleri yaşadıkları evin sakinlerine onu öfkelenmedikleri sürece bereketlerini arttırmaktır. Dışarıdan gelen ve ev içinde onun eşyalarına dokunan ya da yüksek sesli konuşan misafirlere öfkelenir, gelen misafirleri çeşitli yollarla cezalandırır. Ev kızı anlatısında yaşadığı evin kadının saçını tarayıp onun yemeğinden yemesi zararlı bir davranış değildir. Bu sebeple evinde bulunan ya da dışardan gelen insanların onu sinirlendirmesi sonucunda ceza olarak uykularında basarak öldürmesi fikri kuvvet kazanmaktadır. Ev demonları genelde koruyucu kutsal ruhlardır. Kutsal olana verilen zarar sonucu insanlar cezalandırılmalıdır.

3.22. Geçkinciler

Geçkinciler bir diğer ifade ile geçkinler gürültü, karmaşa ve kaos kaynağı olarak dikkat çekmektedir. Çoğunlukla belli bir tasviri olmamakla birlikte pek çok hayvan ve çalgı seslerinin karmaşası olarak tasvir edilmişlerdir. Elllerinde şarap şişeleri olan kadınlar olarak ifade eden anlatılar da bulunmaktadır. Yaşadıkları ya da buldukları yerler hakkında belli bir mekândan bahsedilmemektedir. Bir kadının evinin önünde, cami yolunda, bir kuyunun kenarında ya da köyden giderken görülebilirler. Kendisini bulaşık suyu ile yıkayan bir kadına musallat olduğu da anlatılar arasındadır. İnsanları

öldürdüğüne dair bir bilgi henüz anlatılar da yer almamaktadır. Amaçlarının insanları çeşitli seslerle korkutmak olduğu anlaşılmaktadır (Sarpkaya, 2021: 296-298).

Aktarılan bilgiler ışığında İslam inancındaki insanları dinden çıkartmak amacıyla güzel seslerle sokaklardan geçecek olan; Deccal inancı akla gelmektedir. Bu fikir ve inançla ciddi bir benzerlik göstermektedir. Diğer taraftan ise cami yolu, kadına musallat olması diğer varlıklarda görülmekte olan inanç ve kadın temalarına bir örnek olarak dikkat çekmektedir.

3.23. Gelincik

Gelincik, Dağlar Anası ile benzerlik göstermektedirler. Dağlar Anası, yalnızlıktan inler, acılar çekerdi. Yaşam alanı dağlardı. Gelincik Dağlar Anası'ndan farklı olarak evde yaşamaktadır. Bir insan Gelincik hakkında konuşursa kişinin başına felaketler gelecektir. Bu yüzden adını anmak doğru değildir. İnsanlar tarafından saygı görmek ister. İğne deliğinden dahi geçebilen bir varlıktır. Gönlünü hoş tutmak için sürekli ona yemek vermek gerekmektedir (Polat, 2020: 103).

Gelincik insanların arasında bulunmayı sevmektedir. İnsanların ona saygı göstermesi şartıyla kimseye zarar vermezken hakkında ileri geri konuşmak, dikkatsizce adını anmak onu öfkelenir. Bu yüzden insanları cezalandırır. Başlarına felaketler gelmesini sağlar. Anadolu anlatılarında ev iyisi olarak aktarılan Gelincik'in musallat olduğu kişiler hakkında edinilen bilgi saygısızlık eden kişiler olarak karşımıza çıkarken, Bulgaristan Türklerinde de adı anılan Gelincik farklı nitelikler taşımaktadır.

Bulgaristan Türklerinde bebeklere ve lohusalara musallat olan olağanüstü varlıklar arasında Gelincikler de anılmaktadır. Gelincik basmasından korunmak için Gelincik kesmek gerekmektedir. Hoca ya da bakımcı elinde bıçakla onları kesiyormuş gibi bebeğin ve lohusanın üzerlerinden kırk defa bıçak geçirir. Adamlar, kırk defa; “Ne kesiyorsun?” diye sorarlar. Hoca da kırk defa; “Gelincik kesiyorum” diye cevap verir

(Bayat, 2007: 338, 339). Bulgaristan Türklerinden alınan anlatıda Gelincik, Albastı ile benzer özellikler gözükmektedir.

Bir hoca tarafından gelincik kesilmesi ve taklit yoluyla bıçağın kullanılması, eril toplum, İslam inancı ve tanrıça merkezli inanışların sentezi şeklindedir. Eril toplumların en belirgin özelliği demirdir. Kötücül varlıklardan korunmada kullanılan demir çoğunlukla bıçak ya da iğne olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkeğin arka plandaki gücünü yansıtmaktadır. Bir gelincik kesilmesi ile ve bıçağın bir taklit yöntemiyle kırk defa lohusa ve bebeğin üzerinden geçirilmesi tanrıça merkezli inanışlarda gerçekleşen ritüelleri hatırlatmaktadır. Ritüellerde tanrıçaya kurbanlar verilir. Taklit yoluyla uygulamalar gerçekleştirilir. Şamanizde de bu tarz uygulamalara rastlanmaktadır. Kadının doğasını hapsedmek için kadına ait uygulamalar din adamlarının eline geçerek yer değiştirmiştir.

3.24. Gelin

Heybeliada söylencelerinde adı geçen olağanüstü dişi kötücül varlığa; gelin ya da Rumca anlamıyla “nife” denilmiştir. Anlatılara göre geceleri beyaz bir ata binerek mezarlıkta görünen bu dişi varlık olağanüstü bir güzelliğe sahiptir. Bir dişi iblis olarak kabul edilmektedir. Beyaz bir gelinlik giyen bu varlık kendisiyle göz göze gelen erkekleri cazibesıyla etkiler ve mezarlığın içerisine çektiği erkeklerden bir daha haber alınmaz (Öztürk, 2009: 43).

3.25. Hal Anası

Azerbaycan anlatılarında karşımıza çıkan Hal Anası, sihirli masallarda bütün cinlerin anasıdır. Halk inanışına göre kocasız karıdan türemiştir. Önce kendi çocuğunu yiyen Hal Anası daha sonra anlatılarda hamile kadınların düşmanı şeklinde yer almaya başlamıştır. Hal Anası yeni doğurmuş kadının ciğerlerini nehirde temizledikten sonra yer. Erkekler çalınmış olan ciğeri geri alabilmek için nehir suyuna hançer batırırlar ki Hal Anası korkup kaçsın ve ciğeri kurutabilsinler. Hal Anası'nın görünümü hakkında benzer bilgiler bulunmaktadır. Dizine kadar uzanan memeleri vardır. Memelerini yürürken omuzlarının üzerinden geriye atar. Başka bir anlatı da Hal Anası'nın iki dişi

vardır. Sarışın ve dizlerine kadar memeleri vardır. Hal Anası'nın boynunda sarı renkli bir kolye bulunmaktadır. Eğer bir kimse o kolyeyi Hal Anası'ndan alabilirse, Hal Anası ona ve ailesine dokunmaz (Bayat, 2007: 324-29).

Kocasız kadınlardan türediği kabul görmüş varlığın önce kendi çocuğunu yediği daha sonra ise başka kadınların çocuğunu yediğine dair anlatılar bulunur. Hal Anası'nın toplumun karşı olduğu bir birliklilik yaşadktan sonra toplum tarafından dışlanması ve çocuğu olan kadınları düşman olarak gördüğünü göstermektedir. Ahlaki normların dışına çıkmayan kadınlar onun düşmanıdır. Erkeklerin nehre hançer vurarak ciğeri kurtarmaya çalışmaları hal anasının yaşam yerinin sular olabileceğini gösterirken, hançeri nehre erkek saptığı için mi yoksa eril toplumların gücünü gösteren hançerin nehre girmesinden ötürü mü korktuğu hakkında bir bilgi yoktur. Benzer halk anlatılarında olduğu gibi hal anası anlatısında da musallat olan kadın ve bebekken kurtarıcı erkek ya da erkeğin sembolü olan metaryallerdir.

Albıs ruhların en tehlikelisi, Hal Anası olarak bilinir. Karanlık dünyadan gelmiştir. Dağınık saçlı büyük başlı koca burunlu, uzun boylu ve beyaz giyimlidir. Gece olduğunda görünmez olan varlığı şamanlar görebilmektedir. Gündüzleri ise normal bir kadın görünümündedir. Albıs ruhları arasında ana olarak bilinir. Hamile kadınların ya da yeni doğum yapmış hayvanların ahırında bulunur. Yeni doğum yapan kadınların evlerine bacadan girer. Gelin yattıktan sonra ciğerini çalar ve nehir kenarına götürüp orada yer. Bu yüzden yeni doğum yapmış kadınların bebeğin kırkı çıkana kadar nehir kenarına gitmeleri istenmez (Turan, 2020: 112, 113).

Gündüzleri normal bir kadın görünümündeyken geceleri Hal Anası'na dönüşüyor olması, yaptığı lanetli bir davranış sonucunda sonradan bu hale dönüştüğünü göstermektedir. Su kenarında ciğer yıkadığı, su kenarında ciğer yediği onun su ile bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Hal Anası'ndan korunmak için kadını yastığını altına süpürge, ekmek ya da soğan koymak gerekmektedir. Bir başka yöntem ise yatağını çizerek bir beyaz çember içine almaktır (Turan, 2020: 113). Yeni doğum yapmış kadınların ciğerlerini çok seven Hal Anası'nda koruma yöntemleri arasında kadının ayağının altına makas, bıçak, tüfek koymak gibi yöntemler vardır. Boyuna çengelli iğne takmak da yöntem arasında en

yaygındır. Ahıska Türklerinde Hal Anası'nın bastığı kişiyi kurtarmak için al kemiği ya da al boncuğu kullanılır. Hal anasına ait hikâyeler arasında onu yakalayıp evlenen adamların hal anasından doğan çocuklarının ejderha kadar büyük olması anlatılır (Beydili, 2005: 231).

3.26. Hıbilik, Hıbilik, Gıbilik

Karabasan ve Albastıyla çeşitli benzerlikleri görülmektedir. Bu varlık çoğunlukla bir kadın görünümündedir. Beydili; Hıbilik'in yalnız bir kadın görünümünde olduğunu kadın ve erkek ayırt etmeksizin rahatsız ettiğini aktarmaktadır. Albastı ile ayrılan özelliği de kadın erkek ayırt etmeksizin herkese musallat olmasıdır. Yanına gittiği insanların göğsüne çöker ve nefesi kesilip ölünceye kadar boğazını sıkarak (2005: 237). İnsanların göğsüne basması karabasan ile benzerliğini göstermektedir.

Hıbilik'in onu yakalayan kişiye altın getirerek zengin edeceği düşünülmektedir. Bazen kedi şeklinde de gözüktüğü ve başındaki sihirli şapkayı ele geçiren kişinin zengin olacağı söylenmektedir (Beydili, 2005: 238).

Başka bir anlatıda erkek fiziksel olarak küçük olmasına rağmen çok ağır olduğu aktarılmaktadır (Polat, 2020: 105).

Albastı ve Karabasan özellikleri taşıması; kadın, erkek ve kedi şeklinde insanların karşısına çıkması bu varlığın don değiştirme yeteneğinin olduğunu göstermektedir. Anlatılarda bazen erkek olarak da geçmiş olan varlığın, Albastı gibi kötücül varlıkların yakalandıktan sonra yakalayan kişiye bolluk sağlaması ve musallat olduğu kişileri öldürmesi benzerliklerinin olması dışı olmasını desteklemektedir.

Fuzuli Bayat, Hıbilik'in erkek olarak da görülmesinin sebebinin kadın ve erkek ayırmaksızın musallat olmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Karabasan ile benzerlikler taşıyan varlık çoğunlukla kadın olarak kabul edilmektedir. Şekil değiştirebilmektedir. Kedi şekli en çok karşılaşılan şekilleri arasındadır. Hıbilik uyurken musallat olduğu insanı boğana kadar basar, dışardan bir müdahale olmazsa o kişiyi öldürür (Bayat, 2007: 295). Dışı varlıkların kedi donuna girdikleri örnek

çoğunlukta. Kediler de kadınlar gibi gizemli ve fiziksel olarak zarif varlıklardır. Kedilerin geceleri gözlerinin parlaması cinler ile bağlantılı olarak düşünülmektedir. Kedilerin karanlık dünyaya ait varlıklar arasında düşünülmesinin sebebi dişi varlıkların kedi donunu sık sık kullanmalarındadır.

3.27. Hırtık

Yarısı hayvan yarısı insan formunda üstü insan alt kısmı hayvan vücudu tüylerle kaplı bir görüntüye sahip kötü varlıklar arasındadır. Akarsu ve nehirlerde yaşayan Çay Hırtıkları da vardır. İnsan kılığına girip kılığına girdiği kişinin ailesine ve arkadaşlarına ziyarete gider. Bu ziyaret ettiği insanları hile yoluyla akarsu ya da ormana götürüp orada boğarak öldürür. Hırtık'tan korunmak için ateş yakmak gerekmektedir (Turan, 2020: 118, 119).

İnsan kılığına girerek sadece insanlara rahatsızlık vermez. Atlara da musallat olup gece onları koşturur. Benzer ruhlar gibi atı terletene kadar koşturur ve yorulmasını sağlar. Atlara musallat olan Hırtık'ı atlardan uzak tutmak için atın eyerine bal ve reçine sürülür (Turan, 2020: 118, 119).

Hırtık çoğu kötücül varlıkta olduğu gibi gece atlara musallat olan ve onları gece koşturarak yorulmasını sağlayan bir ruhtur. Dişi kötü varlıklarda görülen ata musallat olma olayı eril topluma dişiler tarafından bir isyan olarak düşünülebilir. Savaşçı erkek toplumda at büyük önem taşımaktadır. Ata verilmeye çalışılan zarar eril güce doğrudan verilmek istenen mesaj niteliğindedir.

3.28. Hu Hanım

Eski anlatılarda iyi huylu anılan Işıklı Ana'nın konumunu kaybederek ulaştığı halidir. Yakut destanlarında kahramanların anası olarak da görülmektedir. Büyük bir karnı vardır. Yüzü sobaya benzemektedir (Bayat, 2007: 29). Elinde demir bir asayla dolaşır. Yeraltında karanlık suların en dibinde yaşar, beşiği kara kayadır. Kayaların ve taşların ruhudur. Kayalardaki görünmez kapılar onun sesiyle açılmaktadır. Çok bilgili bir varlıktır. Yıllarca büyü ilmi hakkında bilgi almıştır. Bütün karanlık varlıklara ve büyülere hakimdir. Bilgisini kötüye kullanmaktadır. Kendisi gibi sahip olduğu bilgiyi

kötüye kullanan insanları bulur ve daha fazla kötülük yapmalarını sağlar. Kendisi gibi olmayan alimlik makamına ulaşmış kişilerin kalbine girerek cinsel arzular uyandırır. Yeryüzündeki amacı fitne ve huzursuzluk çıkartmak ve bu sayede insanların arasını bozmaktadır (Turan, 2020: 120, 121).

3.29. Huri

Huriler genel olarak akıllarda iyi izlenim çizse de kötülük yapan huriler de bulunmaktadır. Huriler, kadınların içerisinde saf iyiliğin olmayacağını göstergesidir.

Huriler genel olarak iyi tasavvur edilmiş olsalar da kimi zaman olumsuz ya da kötü yönlerinin ortaya çıktığı anlatılarda bulunmaktadır. Huriler cennette yaşadıkları düşünülen güzel kızlardır. Hurilerin insan kaçırdıkları anlatılar bulunmaktadır. Evin tek erkek çocuğunu kaçıran huri, erkeğin yanında yer almasına müsaade etmez. Aldatılması ya da öldürülmesi durumunda esirinin onun elinden kurtulması mümkündür. Van’da anlatılan bir hikâyede esir alınan erkeğin kurtulabilmesi için kırk kedinin ördek donuna girmiş hurileri öldürmesi gerekmektedir (Polat, 2020: 109).

İyi amelleri olan insanların cennette hizmetlerini karşılamak amacıyla hurilerle ödüllendireceğine dair halk arasında yaygın olan bir bilgi bulunmaktadır. İnsanlar arasında hurilerin çok güzel olduğuna dair bir inanış bulunmaktadır. Anlatılarda bu kadar güzel bir kadının erkekleri esir alması, kurtulmak için aldatılması ya da öldürülmesi halk arasında yaygın olan kadının güzelliğine aldanma ifadelerini akla getirmektedir. Kadının güzelliği belirli bir zaman sonrasında geçer. Önemli olan evinde tatlı dilli olması, erkeğinin hizmetlerini karşılaması, erkeği sıkımasıdır. Kadın erkeğine karşı çirkef olduğu için erkeğin gönlünü yapmayı bilmediği için erkek o evde tutsak olmak istemez ve dışarıda başka bir hayat kurmak ister. “Erkektir yapar” ifadesi de bu durumlarda kullanılmaktadır. Erkeğine itaat etmeyen kadının aldatılması, kadının erkeği evde özgür bırakmamasından kaynaklanmaktadır. Hikâyelerin devamında aktarılan bilgilerde Huri’nin erkek yüzü gördükten sonra cennete kabul edilmemesi ise kadının erkeği bırakırsa döneceği bir yerinin olmadığını göstergesidir. “Gelinliğinle çıktın kefenle geri dönersin” deyimini de halk arasında oldukça yaygındır.

Elbisesi alınan Huri kızı, bulunduğu yerden ayrılamaz ve cennete de geri dönemez. İnsanoğlunu gören Huri kızının cennete dönmesi haramdır (Polat, 2020: 109). Hurilerin cennet dışına çıkması ve insanoğluna görünmesi ve cennete geri dönmelerinin haram olması, yeni evlenen kızların evden ayrılmaları ve bekâretlerini evlendikleri erkeklere vermeleriyle benzerlik göstermektedir. Hurinin elbiseleri kadının bekâretini, bulunduğu yer ise yeni evli gelinin evini temsil etmektedir. Kadınların bekâretleri kutsal ve korunmak zorundadır. Bu yüzden bir kız evlendiğinde bekâretini verdiği erkekten ayrılamaz. Bu yüzden babasının evine de geri dönme hakkına sahip değildir. Kadının ait olduğu yer kocasının yanı, yaşadığı evidir.

Huriler kaçırdıkları çocuğu sihir yaparak bir hindiye çevirebilirler. Huri kızlarının bedduaları tesiri de dikkat çekmektedir. Huri kızının bedduasını alan geyik, avcı tarafından öldürülür. Avcı ise geyiği öldürdüğü için Huri kızının bedduasını alarak taşa dönüşür. Huri kızları efsanelerde cennetle bağlantılı değillerdir (Polat, 2020: 109). Tanrıça inanişinin bağlantısı olarak doğaya saygısızlık yapmanın cezalandırıldığı görülmekle birlikte kadınların dillerinin kötü sözlere, beddualara açık olduğu aktarılmıştır. Halk arasında da beddualar yaygın bir şekilde kadınlara ait ögeler olarak yansıtılmaktadır.

3.30. Hut

Hut anlatılarda erkek ve dişi olarak karşımıza çıkan insan ayı karışımı iri cüsseli bir hayvandır. Hutlar insanlardan uzaklarda yaşamaktadır. İnsanları evlilik amacıyla kaçırmaktadır. Bu sebeple yaşanılan bölgeden uzaklaşılmalıdır. Taşrada yaşayan insanların köylerinden uzaklaşmaması için aktarılan anlatılar arasındadır (Polat, 2020: 109-110). İnsan ve ayı arası bir görünüme sahip, çok tüylü ve doymak bilmeyen bir varlıktır (Polat, 2020: 386).

Sancak'ın aktarmış olduğu bir anlatıda köyün ileri gelen ailelerinden birinin güzelliği ve sesi ile dillere desten bir kızları varmış. Civardaki tüm delikanlılar bu kızla evlenmek isterlermiş. Genç kız bir gün tek başına ormana çıkmış. Ormanda tek olan kızı erkek Hut, yakalamış ve mağarasına kapatmış. Uzun zaman kızı arayan ahali en

sonunda pes edip kızı aramayı bırakmışlar. Yedi yıl sonra tesadüfen kızı Hut'un mağarasında bir çobanın bulmasına kadar kızdan hiç haber alınmamıştır. Kızın ailesi ve köylü kızı kurtarmak için yedi köyün ipini birbirine bağlayarak kızı mağaradan aşağı sarkıtarak kurtarmışlardır (Sancak, 2008: 92).

Zayıf insanlar kendilerini koruyamayacakları için tek başına toplumun yerleşiminin olmadığı bölgelere gitmemelidir. Toplum içinde bu asi tutumu çoğunlukla genç kızlar sergilemekte ve yaptıkları bu aykırılığın bedelini doğa tarafından tutsak edilerek ödemektedirler. Anlatılarda topluma aykırı olan kadınların canavarlaştığı, kötücül varlıklara dönüşmeleri doğanın onlara verdiği bir cezayken kötücül bir varlığa dönüşmeyen kadınların da öldürüldüğü, esir alındığı ya da farklı şekillerle cezalandırıldığı dikkat çekmektedir. Bütün bedellerin merkezinde kadının özgürlüğüne atılmış bir kilit görülmektedir.

3.31. İfrit

İbrahim Dilek "Sordooh Çuonah" başlığı altında aldığı İfrit'in önceden bir kadın şaman olduğunu öldükten sonra kötü bir ruha dönüştüğünü aktarmıştır. İnsanlara bulaşıcı hastalıklar göndermektedir. Tek kollu, tek bacaklı ve tek gözlü olarak tasavvur edilmektedir (Dilek, 2014: 161). Türk inanç sisteminde kadın şamanların ilk din insanları olduğuna dair kesin kanıtlar bulunmaktadır. Erkekler kadın şamanlarla rekabet edebilecek seviye de dahi değilken toplumsal statü değişimlerinden sonra kadın şamanların önemi yitmiş yerlerini erkek şamanlar almıştır. Kadın şamanların çocuk doğurunca yeteneklerinin kaybolduğu inancı da kadın şamanların yeteneklerinin kalıcı olmadığını inancının yayıldığını göstermektedir. Öldükten sonra kötü ruha dönüşmeleri de kadın şamanların statüsünü zedeleyecek, eril inancın bir yansımasıdır.

Türk mitolojisinde görülen kötücül dişi varlıkların bulaşıcı hastalıkları yaydığına dair inançlar kadınların cadı olarak kabul edildiği Orta Çağ Avrupa'sında da görülmektedir. Pınar Ülgen'in aktardığı bilgiye göre, Erken Orta Çağlarda kadınlar uğursuz görülmekteydiler. Doğaüstü güçlerle kurdukları bağlar sonucunda doğal afetlerin tetikleyicisidirlere. Hayvan ölümleri, kıtlıklar, depremler, açlıklar ve toplu hastalıkların sebeplerinden biri de kadınların bu ilişkileri olarak görülmekteydi (2022:

71). Toplumların artan ataerkil yapıyla beraber kadına biçtiği roller güçlü benzerlikler taşımaktadır.

Arap inancında korkunç kabul edilen iki cinden bir tanesinin adı İfrit'tir (Bayat, 2007: 302). Arap inancında kokutucu varlıklar arasında olan İfrit İslamiyet'in kabulüyle sıkı bir etkileşimde olunan Arap kültüründen Türk mitolojisine aktarılmış varlıklar arasında düşünülebilir.

Cadı olarak da tasavvur edilmektedir. Bir dev ve kızın birlikteliğinden İfrit doğmuştur. İfritler şekil değiştirebilmektedirler. Güzel kızlara musallat olur ve onları kaçırlar. İnsan kokusunu alabilen İfritler ölü insanları da yiyebilmektedirler. Somut oldukları için kılıç darbesiyle zarar verilebilirler (Polat, 2020: 110, 111). Ölü insanların suretlerine bürünebilirler. Beylerinin oğlu için istediği kızı kaçırabilirler (Polat, 2020: 256, 257). İfritlerde bulan ana tema da çoğunlukla eril toplumlarda meydana gelen genç kızları evde tutabilmek amacıyla aktarılan anlatılarla ortaklık göstermektedir. Eril toplumlarda kadının kontrol edilebilmesi için toplum içinde tek başına bulunmaması gerekmektedir.

3.32. İrle Han'ın Kızı

Ölüler tanrısı İrle Han'ın ismi bilinmeyen bir kızı vardır. İsmi bilinmeyen bu kızın kara tilki kılığına girdiği ve bu şekilde dünyada gezdiği anlatılmaktadır. Avcıların ve yolcuların beşine takılarak onları yollarından edip ölüme sürükler. Avcılara kurduğu tuzak sonucu avcılar yorulana kadar av hayvanının peşinden koşarlar. Gece olup da yolarını kaybettiklerinde ise kötü niyetli bu kız tarafından uçurumdan aşağı atılırlar (Turan, 2020: 123).

3.33. Kaftar, kafter (Kaftarküski)

Sözlük anlamı ihtiyar, cadı, bunak ve sırtlan manalarına gelmektedir. Kars, Iğdır, Van bölgelerinde yapılan derlemelerde karşılaşılan mezarlıklardaki ölümlere musallat olan dişi kötücül bir varlıktır. Şekil değiştirme yeteneği olan şeytani dişi varlığın insan etiyle beslendiği bilinmektedir. Yaygın olarak yeni gömülmüş ölümlere musallat olduğu

rivayet edilse de çocukları kaçııp yediği anlatılar da bulunmaktadır. Boynuzlu ve sivri pençeli, sivri dişli bir varlık olarak tasvir edildiği dikkat çekmektedir. Farklı Türk coğrafyalarında aynı özelliklere sahip olan Kaftar'ın farklı isimlerle adlandırıldığı da dikkat çekmektedir. Yaşadığı yer mezarlık yakınlarıdır. Yedi kızıyla yaşadığı söylenmektedir.

Büyücü, efsuncu kadın ya da büyü, cin anlamları vardır. Mitolojik inançlarda erkekten dönme boynuzlu bir varlıktır. Yeni gömülen ölüleri mezarlıklardan çıkartıp bir taş dayayarak boynuzlarıyla ölüye vurur. Sonra ölüyü sırtına atıp uygun bir yerde onu yer (Beydili, 2005: 284). Kuşkaftar adlı benzer bir varlıktan da bahsedilmektedir. Bu varlık ise ölüleri değil kaçırdıkları çocukları yemektir (Polat, 2020: 113). İnsan eti ile beslenen şeytani varlığın kurt, horoz, sırtlan, tilki ve kedi gibi çeşitli hayvan formlarına girdiği anlatılar da bulunmaktadır (Polat, 2020: 114).

Polat; Yallı Gelin, Yallı Yusuf adlarıyla bilinen aynı özelliklere sahip varlıklardan bahsetmektedir (Polat, 2020: 113). Dağıstan anlatılarında ise Kuşkâftar ismiyle karşımıza çıkmaktadır. Yedi kızıyla beraber yaşamaktadır. Uzun karışık saçları, iri göğüsleri ve keskin dişleri olan bir kadındır. Kaftar; sihirbaz kadınlara verilen addır. Bu kadınları görenler kendinden geçince Kaftar onların ciğerlerini çıkarıp yemektir (Beydili, 2005: 284).

3.34. Kapoz

Doğum sonrası görülen bir varlıktır. Albastı, hafdar ve karabasan olarak da anıldığı bölgeler bulunmaktadır. Bingöl'den elde edilen anlatılarda albastı ve karabasan özellikleri gösteren kapoz görülmektedir.

Ocakta yanan ateşin önünde oturur. Onu gören insanın dili tutulur ve ağırlaşır. Görüldüğü insanı umursamadan ocaktan aldığı közlerle makyaj yapar. Gözlerini, kaşlarını ve dudaklarını boyayarak düğüne hazırlanır. İnsanların eşyalarına el koyabilir. Küfür edildiğinde kaybolmaktadır. Bingöl'de anlatılan bir anlatıda fesini almaya çalıştığı kadının "orospi" demesiyle ortadan kaybolmuştur (Bazancir, 2010: 84). Bingöl anlatılarında bu varlığın insanların dilinin tutulması ve ağırlaşmasına sebep olduğu rivayet edilmektedir. Ateşle bağlantılı olan ruhun közlerle makyaj

yapması ise dikkat çekici bir tasavvurdur. Bu tema dişliğin altını çizmektedir. Kadının orospu demesiyle kaybolması bir diğer ilginç detaydır. Eril toplumlarda çok makyaj yapan kadınların genelde “yollu” gibi ifadeleriyle anılması ve etiketlenmesinin bir yansıması olarak düşünülmektedir. Küçük yerlerde bakımlı ve farklı kadınlar toplum tarafından dışlanır ve yoldan çıkmış olarak görülür. Kapoz toplumda yoldan çıkan kadının çirkinleştirilmiş korkutucu bir yansımasıdır. İnsanların eşyalarına el koyabilmesi ise Kapoz’un somut varlıklar arasında olduğunu göstermektedir. Kapoz’un yaşadığı yer hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Atın yelesini ördüğü, atı gece boyu koşturduğu albastı özellikleri taşıyan başka anlatılarda aktarılmaktadır. Kapoz’un çirkin saçı karışık, kötü ve dağınık bir kılığa sahip korkunç bir görünümü olduğu genel kabuller arasındadır. Bingöl’de anlatılan bir diğer anlatıda genç bir erkeğe gözükken Kapoz; âşık olunası güzel cemali olan, iri göğüslü, karakaşlı, kara gözlü, saçları gerisinde bir kadın tasvir edilmektedir. Kapoz’dan kurtulmak için metal parçalara ihtiyaç vardır. Yakalanıp kurtulduğu bir yere tekrar geri dönmemektedir. (Bazancir, 2010: 85). Kapoz’un insanlara farklı bir görünümde gözükteği, bu anlatıdaki kişinin genç bir erkek olması, görüldüğü kişilere göre farklı kılıklara girebileceğini göstermektedir. Elazığ’da anlatılan anlatılarda da kılık değiştirme özelliğinin olduğunu görmekteyiz. Kapoz’un da diğer dişil varlıklar gibi metal eşyalardan korkması eril gücün etkisini göstermektedir. Kapoz’un kurtulduğu yere geri dönmüyor olmasının sebebi bilinmemektedir. Diğer Kapozlar tarafından öldürüldüğü için mi yoksa korktuğu için mi tekrar oraya geri dönmediği konusu meçhuldür. Kötücül varlıklar arasında insanlara yakalanan varlıklar geri kabul edilmez ve öldürülür. Albastı ile benzer özellikler taşıması böyle bir sonun muhtemel olduğunu da göstermektedir.

Elazığ’da gece gezen; köpeğe, eşeğe, deve dönüşen, şekil değiştirebilen ve insanlara tanıdıklarının sesiyle seslenebilen bir varlıktır (Polat, 2020: 119). Diyarbakır anlatılarında ise cin ve albastı karışımıdır. Kapoz’u yakalamak için saçını kesmek gerekmektedir. Saçı kesilip saklandığında Kapoz o eve hizmetkâr olmaktadır. Evin sahipleri hamamdayken saklanan saçlarını bulur. Özgür kalan Kapoz evin bebeğini kaynayan süte atarak öldürür (Polat, 2020: 119, 120). Kapoz’un hürriyetinin elinden alınmasına sebep olan şey örtülmesi gereken saçlarıdır. Saçlarını geri almadan özgürlüğüne kavuşamaz. Metal bir ögeyle tutsak kalma durumu metal ögeyi aracı

yaparak kadından bir parça olarak değişmiştir. Bu değişimde İslam inancının büyük etkisi olmaktadır. Kadının saçlarını açması günahdır. Saç kadınların örtmesi gereken bölgelerden bir tanesidir. Bu yüzden kadın vücudunda kutsal kabul edilir korunması gerekir. Kapoz'un bebeği süte atması ise albastının evin çocuğunu öldürmesiyle benzerlik göstermektedir. Bebek ve süt masumluluğu ve temizliği temsil etmektedir. Bebeği süte atarak öldürmesi masumiyetin ölmesini ve soyun devamlılığına engel olmasını ifade etmektedir.

3.35. Kara- Ura, Karakura, Garaura

Azerbaycan ve Anadolu anlatılarında karşımıza çıkmaktadır. Amacı insanları basarak korkutmak ya da kötü rüyalarla insanları psikolojik olarak sarsmaktır. İnsan korkularıyla beslenen bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğunlukla kadınlara musallat olduğu bilinmektedir. Fiziksel özellikleri hakkında net bir bilgi aktarılmamaktadır. Bölgeden bölgeye karabasan, albastı ya da ev kızı gibi kötücül ruhların yerlerini aldığı da görülmektedir. Şekil değiştirdiği bilinmektedir. Rahatsız etmek istediği bireylere hayvan kılığında da görünebilir.

Azerbaycan'da da karşımıza çıkmaktadır. Karabasanla benzerlik göstermektedir. Korkulu rüyalar göndererek insana manevi zararlar verir. Baş ağrıları türetir ve psikolojik dengeyi bozar. Karabasandan farkı bu noktada açığa çıkmaktadır. Karakuralar, rüya gönderebilmektedirler. Karakura'nın gönderdiği rüyalar, iyi yorumlanır ki iyiye çıksın. Azerbaycan anlatılarında uyuyan insana rüya gönderirken Anadolu anlatılarında, yalnız uyku esnasında olanlara değil, uyanık düşünceli ve korku içindeki insanlara da yaklaşıır (Bayat, 2007: 296, 297).

Değişik kılıklara girebilmektedir. Uyuyan insanları özellikle de kadınları ağırlılığıyla basmaktadır. İnsanları bunaltan, yüreklerine çöken bir varlık olarak da adlandırılmaktadır. Bu varlıktan kurtulmanın yolu uyumadan önce yastığın altına demirden bir cisim koymaktır. Uyanırken ise geldiğinde korkmamaktır. Besmele çekmek de korunma yöntemleri arasındadır (Bayat, 2007: 296-298). Karakura'nın albastının yerini aldığı bölgeler de bulunmaktadır (Bayat, 2007: 336). Tokat'ta anlatılara "Garaura" olarak da geçmektedir. Karaura'dan korunmak için abdestli

gezmek ve dua etmek gerekmektedir. İnsanların üzerlerine çökerek konuşmalarına engel olmaktadır. İnsan veya hayvan suretinde görülebilmektedir. Ev kızı ve karabasan ile büyük benzerlik göstermesine rağmen Karakuralar insanları sadece korkutmaktadırlar (Polat, 2020: 123).

Karaura hakkındaki anlatılarda toplumun zayıf haklarına musallat olduğu dikkat çekmektedir. Bu zayıf halkalar ise içinde korku ve düşünce barındıran sağlıklı ruha sahip olan insanlar ve kadınlardır. Karakura'dan korunmak için uygulanan yöntemler arasında yastığın kullanılması eril gücün hakimiyetini temsil etmektedir. Diğer bir korunma yöntemi olan abdestli gezmek ve dua etmek ise İslami etkinin eril toplumda birleşerek korku merkezli toplumsal değerler yarattığının göstergesidir. Karakura'nın çoğunlukla kadınlara musallat olduğu söylenmektedir. Bu söylem yer yer erkeklere musallat olduğunu düşünmemize sebep olmaktadır. O halde eril toplumlarda dini değerlere çoğunlukla kadınlar aykırılık göstermekte oldukları için kurban olarak seçilirken bazen de sağlıklı erkeklere de musallat olunabilir. Toplumun dışına çıkan bireyler çoğunlukta kadınlarken, ara ara musallat olunan erkeklerin Karakura anlatısında özellikleri belirtilmemektedir. Bu sebeple bu erkeklerin toplum içinde kadınlarla doğru orantılı bir aykırılık içine girdiğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Toplum değerlerinin dışında çıkan bireyler, korkutularak terbiye edilmelidir.

3.36. Kara Umay (Karay May)

Kara Umay; Karay May, Hara İmay, Çeek İmay (Açgözlü Umay) gibi isimlerle anılmaktadır. Umay Ana'nın tam zıttı olan bu varlık çocuklara ve annelere zarar vererek onları öldürmeyi istemektedir. Bayat, Kara Umay'dan korunmak için yapılan uygulamalardan bazılarını aktarmıştır. Kötülük kaynağı olduğu için şamanlara Kara Umay'a kamlık yapmaktadır:

“Yeni doğum yapan anaları korumak için kara Umay'ın temsil eden sembolik bir kukla(pala kudu naçak) yaptırırlar. Umay tutargga diye bilinen merasim düzenlerler. Bu merasimde Şaman, Umay'ı aileye zarar vermemeğe ikna eder. Umay tutargga ritüelinde, hamile kadının kukla aracılığıyla doğum hamisine ulaşması, orunla ilişki kurması amaçlanmıştır. Kukla, kozmik düzende ilk doğum hamisinin tasviri olup, onun yeniden canlandırılmasıdır. Çocukları peş peşe ölen aileler, bunu çocuğun canının kara kısmını oluşturan Hara İmay'ın eve

yerleşmesi ile izah ederler. Bazı aileler de çocuğun ölmesi ile onun beşiğini de suya atarlar ki beşikte bulunan Kara Umay çayla akıp gitsin (Bayat, 2007: 51).

Konya’da kadınlar çocukları korkutmak için “Umacı geliyor” derler. Müslüman Türkler, çocukların ve hamile kadınların korunması için bıçak, iğne, biz, tüfek gibi birtakım şeyleri kullanarak, koruyucu Umay Ana’nın boşluğunu doldurmaktadırlar (Bayat, 2007: 54). Kara Umay, Umay Ana’nın aksine albastı gibi kadınlara ve çocuklara zarar vererek onları öldürmek ister. Umay Ana’nın koruyuculuğunun olmadığı İslamiyet’i kabul etmiş Türklerde Umay Ana varlığını yitirmiştir. Umay Ana’nın koruyuculuk vazifesi yerini İslamiyet’in etkisindeki eril toplumlarda erkeğin gücünü temsil eden tarım, av, savaş için kullanılan metal öğelere bırakmıştır. Umay Ana’nın koruyucusu olduğu bebek ve ana arasında bir aracı eşya yokken Müslüman Türklerde korunma eylemi için bir eşyayı bağlantı olarak seçme eylemi sıkça karşılaşılan bir durumdur.

Hakaslarda evlerine yerleşen ve çocukların tek tek ölmesine sebep olan bu dişi varlık sadece çocuk ve anneye değil evlere de musallat olmaktadır. Kara Umay’dan kurtulmanın yolu Kara Şamanlardan geçmektedir (Turan, 2020: 128).

3.37. Karakoncolos

Karakoncolos, kancalar, congolos, koncolos gibi ruhlar kışın ortaya çıkan kötücül ruhlardır. Muğla’da yalnız bırakılan çocukları çalarak evlerine götürürler. Bu varlıklar dişidir (Abdurrezzak, 2020: 37). Bu varlıklar zemherin yani kışın en soğuk zamanı ortaya çıkarlar. Ocak ayının ilk on iki günü boyunca insanlar uyurken sokaklarda sessizce dolaşırlar. Rastladıkları insanlara nereden geliyorsun, nereye gidiyorsun gibi bazı sorular sorarlar. İnsanlar her verdikleri cevapta kara kelimesini kullanmak zorundadırlar. Eğer “kara” kelimesini kullanmazlarsa elindeki tarakla karşısındakine vurarak öldürürler. Bu yüzden kışın insanlar tarakları ortadan kaldırılırlar (Turan, 2020: 137).

Bu kötücül varlık “Zemheri Cini” olarak da adlandırılmaktadır. Küçük çocukları ve yeni doğmuş buzağuları yer, ev sahipleri kapıya bir kuymak bırakırlar. Bir başka anlatıda bu varlık açıkta duran yiyeceklere tükürür, idrarını yapar, böylece hastalıklara

sebepler olur. Marazlı kelimesi buradan gelmektedir. Bazen de uyuyan insanları tanıdıklarının seslerini taklit ederek dışarı çağırır. Kişi uyanmazsa dışarıya donmaya terk eder (Turan, 2020: 137, 138).

Kaynaklarda Congolos, Koncolos, Kara-Congolos ve Kara-Koncolos gibi isimleriyle karşımıza çıkmaktadır. Sert kış günlerinde karşılaşılan varlık evlere gelerek açıkta olan yiyecek ve içecek kaplarının içerisine kusup işeyerek insanlar arasında hastalığın yayılmasını sağlar. Kılık değiştirme yeteneği olan varlık farklı sesler kullanarak insanları kandırabilir. İnsanlara tanıdıkları insanların sesiyle seslenerek karşılık vermelerini bekler kimi zaman cevap veren kurbanın sesini alırken bir başka anlatıda bir gelini kocasının sesini kullanarak öldürdüğü anlatılmaktadır (Sarpkaya, 2021: 308-312).

Cadı olarak sınıflandırılan varlığın cinsiyet ayırt etmeksizin insanlara musallat olduğu görülmektedir. Köylerde kış ayları şartlarının ağır olması, havanın erken kararması gibi sebepler dikkate alındığında tek bir cinsiyet için değil toplumun her bireyinin evinden ayrılmasının tehlikeli olduğunu göstermektedir. Varlığın dişi olarak tasavvur edilmesi ise anlatılarda canavar olarak karşılaşılan kadının başka bir yansımasıdır. Özellikle köy gibi küçük yerlerde kadınların yaptığı her davranış daha kolay yayılır ve kadınlar daha kolay dışlanır. Bu bölgelerde kadınlar şehirleşmenin daha çok olduğu bölgelere oranla ciddi bir baskı altındadır. Erkekler evin direği, geçim kaynağıyken kadınlar sürekli erkekten yiyen tek işi evi ve çocukları olan küçük görülmüş bireylerdir bu sebeple insanlara zarar veren bir varlık varsa bu varlığın cinsiyeti kadın olmalıdır. Kadın üreten değil tüketendir. Bu yüzden faydalı bir varlık olmayan kadın doğan kötücül varlıkların kendisidir.

Eril toplumlarda kadını dışlamanın küçük yaşlarda bilinçlere işlenmesinde bu anlatıların büyük oranda etkisi vardır. Bir çocuğun bir kadının bir erkeğin korkunç bir varlık aklına geldiğinde dişi bir görünüm canlanır. Yeni gelini, küçük çocuğu çeşitli durumlardan korumak adına anlatılan korku hikâyelerinde kadın her zaman aykırı ve tehlikeli olandır. Doğru kadın iyi kadın ise evinde yemeğini yapan evin bütün işlerini yapan çocuğuna, kaynanasına ve işten gelen kocasına hizmet eden kadındır. Bu döngünün dışına çıkan kadın canavardır ve topluma zarar verir.

3.38. Karamat / Kiremet

Azerbaycan Türkçesindeki, "Garamat bastı" "Üzerimde bir garamat var", "Garamat garamat durmak" gibi ifadelerinin kullanıldığı bas kökünden gelen kötü varlıklar arasındadır. İnsanlara zarar verip hastalık getiren bir ruhtur. Genelde karamsarlığa sebep olur. İnsanlardaki ruhsal çöküntünün sebebidir (Bayat, 2007: 298).

Kinli, acıklı ruh ve şer güç, kötü ruh gibi anlamları görülmektedir. Akad mitolojisinde kötü ruhlardan bir tanesinin ismi karibatu ruhu ile ilintili olduğu düşünülmektedir. Kökleri MÖ 2-3000 yılına dayanmaktadır (Beydili, 2005: 299, 300). İnsanların uyanık olduğu halde kâbuslar görmesine sebep olur. Musallat olduğu kişilerin bu şekilde delirmelerini sağlar. Kişi önce ruhsal bir bunalıma, çöküntüye girer. Kişi önce kendini başka biri olarak görürken, dünyayı algılama yeteneğini de yitirerek kendinden geçer (Turan, 2020: 19). Şizofreni, depresyon ve çeşitli psikolojik rahatsızlıkların sebebi bu kötücül varlıktır.

3.39. Kurt Kadın

“Kurt Kadın” ya da “Adamcıl Kurt” adları ile bilinen şeytani dişi bir varlıktır. “Bizden İyiler” adıyla bilinen varlıklardan olduklarına inanılır. Yarı şeytan varlıklar arasındadır (Beydili, 2005: 23-24).

Anlatılarda günah işledikleri için kurda dönüşen kadınlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Geceleri kurt derisine bürünen cadı olarak tasvir edilmektedir. Kadınların geceleri kurda dönüşmelerinin sebebi geceleri başları açık şekilde dışarı çıkmalarıdır. Günlük hayatta normal işleriyle uğraşsalar bile gece kurt donuna bürünüp insanları yedikleri bilinmektedir. İslamiyet’in etkisiyle “Cin” olarak anılan varlıklarla eş değer kabul edilmektedir (Turan, 2020: 20). Onlardan kurtulmak için onların kurt elbisesini bulup tandırda yakmak gerekmektedir. Elbise tandırda yandıktan sonra kadın önce bağıırır sonra rahatlar ve kurtulur (Beydili, 2005: 24).

Kurt kadın motifinde altını çizmek gereken iki unsur bulunmaktadır. Gece kadının dışarı çıkması ve saçının açık olması kadının günahkar olmasına neden olur

ve kurt olmakla cezalandırılır. Kurda dönüşen kadın motifi karşımıza Erlik'in buyruğu altındaki kara şamanlarda da çıkmaktadır.

Turan'ın aktardığına göre; her yıl dolunaya yakın birkaç gün kurda dönüşen kara şamanlar vardır. Erlik'in buyruğu altında kara büyüler yaparlar ve insan etiyle beslenirler. Bu kurtların kadınlarına "Eşbörü" denilmektedir (2020: 91).

3.40. Kuzey Nineleri

Güney göğün en üst kısmında yer alırlar. Kadın hastalıklarının müsebbibi onlardır (Yılmaz, 2008: 88). Emehsit ya da nine olarak bilinmektedirler. Çocukların ve bebeklerin koruyucusu olan Emegel'in baş düşmanıdır. Ondan gelen zararları sadece koruyucu ruha kurban sunan şaman kadınlar telafi etmektedir (Turan, 2020: 89).

3.41. Küpegiren

Karı olarak da bilinmektedir. Yeryüzünde, gökyüzünde ve yeraltında yaşayabildiği söylenmektedir. Şekil değişikliği hakkında verilen bilgiye göre kısa süreliğine güzel bir kadına dönüşebilmektedir. Kısa süre sonra yeniden çok çirkin bir varlığa dönüşmektedir. Yeryüzünde bozgunculuk çıkartır, evleri yıkar sonra kilden bir küpe binerek ortadan kaybolur. Eski Türklerden ölümlerin kilden yapılmış küplerden oluşan mezarlara konulması kil küp bağlantısını açıklamaktadır. Küp yeraltına giden geçit veya yeniden doğuşu simgeleyen ana rahmi olarak düşünülmektedir. (Turan, 2020: 154).

Yeniden doğum ve evrenle direkt bağlantılı olan tanrıça inancını temeli olan yeniden doğum ve evrenin dönüşümü kutsallığını yitirterek, karamsarlık ve ölüm korkusu ile yer değiştirmiştir. Doğada meydana gelen değişim bir bitişi temsil etmezken yeni eril gücün etkisi ile yayılan yeni inanış sisteminin doğada ve insanda meydana gelen bitiş, bir dönüşümü ya da yeniden doğumu temsil etmeyi bırakıp kesin

bir bitişi temsil etmeye başlamıştır. Bu bitiş insanlarda ölüm, dünyanın yok oluşu korkusunu doğurmuştur.

3.42. Kocakarı Cebelek

Altaylarda güzel bir kadın görünümündedir. Destanlarda kahramanın önüne engeller çıkartan yer kulaklı diye tanımlanan varlıktır. Maday Kara destanında bakır küpeli, çaydanlık gibi bakır burunlu, sivri başlı, iğne dişli yaşlı bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Anlatıda Erlik'in kızı onun şekline dönüşmüştür. Bakır burunlu Cebelek olarak da bilinmektedir. Erlik 'in kızının da yaşadığı yeraltı dünyasının dördüncü katında yaşamaktadır (Turan, 2020: 147). Kadın ya da erkekleri öldürdüğüne dair anlatılarda yer alan bir bilgi yoktur. Sadece kahramanın işini zorlaştırmak için engeller ortaya çıkartan kötücül dişli bir varlıktır.

3.43. Lohusa Cini

Albastıyla benzerlik gösteren cinler arasında kabul edilmektedir. Eril güçten korkan ve kılık değiştirebilen kötücül bir varlıktır. Lohusa kadınlara musallat olan bu varlığında çocuklarıyla yaşadığı bilinmektedir. Elde ettiği kadınların ciğerlerini çocuklarıyla yer. Çocuk sahibi olmasına rağmen lohusa kadınlara ve bebeklere zarar vermekten çekinmez. Onlara vicdan göstermez.

Cin taifesinden olan bu varlık albastıyla tam olmasa da büyük oranda ortak özelliklere sahiptir. Lohusa kadınların ciğerlerine ve bebeklerine düşkündür. Belirli bir derede çocuklarıyla yaşamaktadır. Ciğerlerini almak için gittiği lohusa kadının kocasını görürse ortadan kaybolur. Kılık değiştirme özelliğine sahiptir. Yalnız kadınlara, tanıdıkları kadınlar kılığında görülmektedir. Polat, erkek kılığına girmemelerine dikkat çekerek eril gücün dişil varlıklarda yarattığı korkunun etkisi üzerinde durmuştur. Kılık değiştirdiği unsurlardan bir tanesi de kıldır. Kıl şeklindeki yakalanıp bir torbaya koyulursa o torba şişmeye başlar. Bir daha rahatsızlık vermeyeceğine söz vermesi karşılığında özgür bırakılır (Polat, 2020:125-126).

3.44. Mayısa (Cadı Cemile)

Bazı anlatılarda insanlarla aynı çevrede yaşadığı aktarılmaktayken bazı anlatılarda ıssız yerlerde yaşadığı söylenmektedir. Saçları alev gibidir. Üzerinde taşıdığı bir eşarbı vardır. Ölümle ilişkilendirilmekte olan yeraltı dünyasının üyesidir.

Trabzon'unun ilçelerinde anlatılara girmiştir. Mayısa yerleşik hayatı benimsemiş yağ ve peynir yaptığı söylenen bir varlıktır. Mayısa'nın yağından alan bir kişi yedi dere geçince yağ, insan dışkısına dönüşür. Mayısa'nın temas ettiği bir yiyeceği arındırmak oldukça güçtür (Polat, 2020: 126, 127). İrfan Polat yağın insan dışkısına dönüşmesi durumunu olağanüstülükten gerçekliği dönen bir sembol olarak yorumlamıştır. Trabzon yaylacılık kültürünün aktif olarak yaşattığı şehirlerden bir tanesidir. Yaylacılığın temelinde ise mevsimlik gıdaları hazırlamak yatmaktadır. Yağ ve peynir bu gıdalardandır. Yağ ve peynir çeşitli aşamalardan geçirilerek yapılan zahmetli ürünlerdir. Sıcağa maruz kaldığında ekşir ve kokmaya başlar. Yağın yoğurum aşamasında su kullanılır. Yaylacılığı kadınlar yaşatmaktadır. İşini temiz yapmayan kadının elinden çıkan yağ pis ve kötü olur. Bu yüzden kadın her zaman temiz olmak zorundadır. Kadının temiz olması da kadına toplum içinde yüklenen sorumluluklar arasındadır.

Mayısa'nın yaptığı yağın bitmediği bol bereketli olduğu da anlatılmaktadır. Sabah namazı olmadan kalkan herkesten önce çeşmeden su alan mayısa yayıktan ne kadar yağ alsın da yağı bitmemektedir. Ertesi gün aynı şeyi yapan komşusunun yağı da bereketlenmiştir (Polat, 2020: 126, 127). Karadeniz kadınların ev, tarla ve ahır hayvancılığı işlerini tamamlamak için çoğunlukla güneş doğmadan güne başladıkları bilinmektedir. Sabah namazından önce uyanıp işlere başlamanın evin bereketini arttıracacağı inancı hâlâ yaşatılmaktadır. Kadına atfedilen yuvayı dişi kuş yapar gibi ifadelerin de desteklediği kadının evin işlerini yapmakta sorumlu olduğu fikir Mayısa anlatısında da kendini göstermektedir. Eğer kadın erkenden kalkıp işlerini yaparsa evin bereketi artacaktır. Karadeniz bölgesinde genellikle erkekler şehir dışında çalışmaktadır. Ya da yaz sezonuna kadar hiçbir iş yapmazken kadınlar ev işlerini, tarla işlerini üstlenmişlerdir.

Mayısalara Çaykara’da “cazu” da denilmiştir. Mayısaların ıssız yerlerde yaşadığı da anlatılar arasındadır. İnsanlar Mayısaların ıssız yerleri sahiplendiklerine inanırlar. Mayısalayaylada yapılan ilk yağın bereketini de alırlar (Kaya, 2015: 93). Sürmene yaylasında bir çoban ineğe ters binmiş bir Mayısaya görür. Çoban Mayısaya’nın eşarbını yere düşürmüş olduğunu fark edince hemen eşarbbı yerden alır. Mayısaya çobana eşarbbı vermesi için yalvarır. Adam eşarbbı vermesi karşılığında bir daha Mayısalık yapmayacağına dair söz alır. Mayısaya bir daha Mayısalık yapmaz (Polat, 2020: 126). Anadolu topraklarında İslamiyet’in de etkisiyle eşarp kadının namusu il doğru orantılı olarak kabul edilmiştir. Kadının saçının açılması kadını günahkâr yapmaktadır. Adamda Mayısanın kadınlığını muhafaza altına aldığı parçasına el koyarak ona istediğini yaptırabilmektedir. Bu sebeple kadınlar hiçbir zaman başı açık dışarı çıkmamalıdır. Hiçbir erkek onları bu şekilde görmemelidir. Aksi halde bir bedel ödemek, benliklerinden vazgeçmek zorunda bırakılacaklardır.

Mayısa inanişaya göre 6 Mayıs’ta evlerin bacasında girerek evdeki kaşıkları çizer. Kaşığı çizilen hanenin bereketi de gider. Trabzon’da 6 Mayısın Hıdırellez olarak kabul edilmesi ve bugün de yapılan herhangi bir işin yıl boyu sürecekbir uğursuzluk getireceği inanılmasında Mayısaya inancının etkisi olduğu düşünülmektedir (Polat, 2020: 16). Mayısaya kadının disiplinin dışına çıktığında düzeni bozduğunu, bereketi kaçırdığını, kendi varlığına sahip çıkmadığını gösteren bir anlatıya sahiptir. Kadın eğer erkenden kalkıp evi için çalışırsa bereket ve bolluk olur. Bunu yapmak yerine evinden uzaklaşıp başka işlerle meşgul olursa eşarbını düşürmesi gibi namusunu zedeleyecek kötü olaylar başına gelebilir. Kadın eğer alanından uzaklaşırsa toplum için tehdit teşkil edecektir. Bu yüzden kadın çizilen sınırlar dışına çıkmamalıdır.

3.45. Meçkey

İnsanların kanını içip içlerine yerleşerek insanın içini yedikçe büyüyen kötü bir cadıdır. Veba hastalığının ruhu olarak kabul edilmektedir. Ölüm saçan berbat bir görünümü olan bu kambur cadının öyle çirkin bir sureti vardır ki ona şaşırıp bakan insana hastalığını verir. Veba rahatsızlığının bütün özelliklerini taşımaktadır (Turan, 2020: 155). Meçkey dışında insanlara sara ve veba hastalıklarını veren yeraltında sekiz ruhtan bahsedilmektedir (Dilek, 2014: 134). İnsan hayatından artan bilgi ve tecrübeler

sonucunda kötücül varlıklara yüklenen tek boyutlu özellikler de çeşitlenmeye başlamaktadır. Korkutucu varlıklar hayatın her noktasına entegre edilmiştir.

3.46. Mekir

Çocuklara musallat olan toplum arasında bazen albastı olarak da adlandırılan kötücül bir varlıktır. Yeni doğmuş çocuklara zarar vermektedir. Korkunç ve çok çirkin bir görüntüsü vardır. Karanlık, ıssız ve yıkılmış eski ev harabelerinde görülmektedir. Mekirler başlangıçta iyi olarak adlandırılırken daha sonra kötülüğü tercih etmişlerdir. Anlatılara kötü olarak geçmesinde toplumsal dinamiklerde meydana gelen değişikliklerin etkisi olduğu düşünülebilir.

Önceleri iyi anılmış olan bu varlığın cinsiyeti hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Cin taifesinden olduğu kabul görmektedir. Davranışları incelendiğinde albastı ve türevi dışı varlıklarla ortaklık taşıyan özellikleri ağır basmaktadır. Kız çocuklarına, bebeklere, yalnız kadınlara ve atlara musallat olması çeşitli hayvan donlarına girebilme ve insanların tanıdıkları kişilerin suretlerine bürünebilmesi yeteneğinin olması bu varlığa atfedilen özelliklerdir. Ateş ile bağlantısı, sudan korkması özellikleri sıralandığında dışı kötücül bir varlık olması yüksek bir ihtimaldir.

Mekir, Tokat ve Erzurum efsanelerinde duyulmaktadır. Cinler ve ateş kültüyle bağlantılıdır. Sudan geçemeyen bir varlıktır. Çok korkunç ve çirkin bir görüntüye sahiptir. Ondakurtulmanın tek yolu muska yazdırmak ya da Ayete'l-Kürsü okumaktır. İnsanlara tanıdıkları suretlerde gözükmektedirler. İnsanları doğal yollarla öldürmeye çalışırlar. Bir yaşına gelmemiş bebeklere musallat olup boğarak öldürürler. Gece atların yellerini öreterek atları koştururlar. Dua okunduğunda duman olurlar. Çocuk suretine ya da kedi, köpek, keçi, at gibi hayvanların suretine bürünebilirler. Yalnız dışarı çıkan kadınlara musallat olur ve sadece rahatsız etmek istedikleri kişiler tarafından görülebilirler (Polat, 2020: 128).

Büyük oranda albastı özelliklerini taşıyan Mekir'in sudan geçememesi Türk mitolojisinde arınmayı ifade eden su kenarları, kötücül varlıkların arkadaşları tarafından cezalandırılıp öldürüldüğü yerlerdir. Su ile bağlantılı ruhlar haricindeki

diğer kötücül varlıklar karada, izbe ve pis yerlerde varlıklarını devam ettirirler. Soy adının dolayısıyla soyun aktarımında önemli olan bebeklere musallat olması kadının çocuğu yalnız bırakmaması gerektiğini göstermektedir. Kadının öncelikli vazifesi kutsal annelik kurumudur. Bu yüzden çocuğun sağlığı ona emanettir. Eğer çocuk yalnız kalırsa dışardan gelen tehlikeler karşısında ölebilir ve soy, devamlılığını sürdüremez. Kadının evden ayrılması onun hayatını da tehlikeye atacaktır. Dışardaki kötülüklerden kendini koruyamaz bu yüzden kadının yeri evdir. Kötücül varlıkların dikkat çeken en önemli özelliği toplumun zayıf halkası kadın, çocuk ve hayvanlara musallat olmasıdır. Erkeğin korumasına ihtiyacı olan toplumun zayıf halkalarının tehlikeye girmemesi için eril kültürün istediği kadının evinde çocuğuna, ahırına sahip çıkmasıdır. Bu şekilde toplum düzeni bozukluğa uğramadan devam edecektir.

3.47. Örümcek Kadın

İnsan ve hayvan karışımı olduğu ifade edilen örümcek kadın; kızıl saçlı, tombul yüzlü ve uzun göğüslü bir görünüme sahiptir. İnsanlar tarafından görülebilen ve yakalanabilen somut varlıklardandır. İnsanlar tarafından yakalanıp kurtulursa o eve beddua eder. Kendi taifesinin yanına geri döner ama taifesi tarafından öldürülür. İnsanların başlarına çeşitli belalar getirmektedir (Polat, 2020:132, 133). Çoğunlukla şekil ve kılık değiştirmesiyle karşımıza çıkan kötücül varlıkların çift kimlikli olarak karşımıza çıkmaya başladığı anlatılar arasındadır. Halk arasında da bazı haşeratların kadın isimleriyle adlandırıldıkları bilinmektedir. Kızılderili mitolojisinde de dünyayı ipe örerek yaratan tanrıçanın adı örümcek kadın olarak geçmektedir. Neolitik dönem anlatılarında geçen bu tanrıça kutsal bir varlıkken Türk mitolojisinde tarım toplumu sonrası doğan kötücül bir varlık olarak ortaya çıkmaktadır.

3.48. Perşembe Karı

Müslüman bayramlarında evde iş yapmanın uğursuzluk getireceğine dair yaygın bir inanış vardır. Bayram sabahları evde süpürge açılmaz, temizlik yapılmaz. Bu inancının doğma sebebi Perşembe Karı'dır. Müslüman bayramlarında kadınların iplik eğirip eğirmediğini çalıp çalışmadığını evleri gezerek kontrol eder ve eğer kadınlar

bayramda çalışıyorsa o kadını kazana atarak cezalandırır. Bazı Türk boylarında ise Çarşamba Karısı olarak anlatılmaktadır (Bayat, 2007: 274).

3.49. Peri

Cinlerin dışı olanları için peri denmektedir. Güzel, yardımseverlerdir. Daha çok masal anlatılarında periler görülmektedir (Duvarcı, 2005: 131). Periler ilkel Türk mitolojisinde önem kazanmış varlıklardır. Ormanların koruyucu ruhları olan dışı varlıklar masalarda peri olarak geçmektedir. Dede Korkut'ta geçen Tepegöz 'ün anası da bir peridir. Tepegöz'ün sadece kendi kılıcı ile öldürülebilmesi öte dünya ile bağlantısını göstermektedir. Azerbaycan'da ise dağ ruhları peri olarak geçmektedir (Bayat, 2007: 225-313).

Periler ateşten yaratılmışlardır. Gözle görülmeyen varlıklardır. İnsanlara yardım ettikleri bilinen bu varlıklar şekil değiştirebilirler ve erkekleri aldatırlar. Büyü ile ortaya çıkmaktadırlar. Çeşme, hamam, pınar gibi sulak alanlar onların yaşam yerleridir. Kılık değiştirebilirler. Güzellikleriyle erkekleri kendilerine kolaylıkla âşık edebilirler. Anlatılarda iyilik yaptıklarına dair inanışlar olmasına rağmen insanların tutumlarına göre insanları cezalandırdıkları durumlar da mevcuttur (Polat, 2020: 133-135). Köyün birinde her gün bağa giden bir nine bağda perinin çocuğunu yanlışlıkla ezerek öldürür. Peri çocuğunu öldürdüğü için nineyi boğarak öldürür (Sancak, 2008: 90). Perilerin de insanlar gibi aile hayatları vardır. Periler anlatılarda iyi huylu güzel kızlar olarak geçseler de insanları cezalandırdıkları, musallat oldukları ve zarar verdikleri anlatılar da çok sayıdadır. Perilerin albastı, cin ve diğer kötücül varlıklarla içiçe girmiş anlatılarının bulunması periler hakkında kesin çerçevelerle çizilebilecek özelliklere mani olmaktadır.

Bursa efsanelerinde periler “su perileri” ve “dağ perileri” olarak iki başlığa ayrılmaktadırlar. Efsanelerde peri kızları farklı fiziksel görünümde bulunmaktadır. Bu görünümle yöreden yöreye değişmektedir. Genç kız, gölge, yaşlı bir kadın, uzun saçlı insanlar, yılan, genç kız, mezarlıkta saçlarını tarayan bir kız ve gelin, keçi ya da güzel bir kadın olarak aktarıldığı görülmektedir. Gece geç saatte ortaya çıkarlar ve oradan geçen kişilerin akıllarını çelerler. Besmele çekmeyen bir kadının bebeğini

boğarak öldürür. Yalnız gezen insanları doğal yollarla öldürmeye çalışırlar. Masallarda insanları taşa çevirme yetenekleri olduğu görülmektedir. Genelde erkekleri kaçırmaktadırlar ve perilerin elinden kurtulmak olanaksızdır. İnsan etiyle beslendikleri geceleri çiğer yedikleri için de vücutlarının soğuk olduğu anlatılar arasındadır (Polat, 2020: 133-137).

Kadının toplumsal hayattan soyutlanması adına aktarılan anlatıların İslami geleneği yaymak, öğretmek için korku unsurlarına adapte olduğu dikkat çekmektedir. Anlatılarda kadının ya da bireyin yalnız olması sıkıntılı bir durumken artık bu yalnızlığa besmele çekmemesi, selam vermemesi, dua etmemesi gibi öğeler de girmiştir. Perilerin çoğunlukla erkekleri kaçıırken kadın ya da bebekleri öldürmeleri dikkat çekici detaylar arasındadır. Peri kızları da huri kızlar gibi toplumda iyi algı oluşturmuş tehlikeli varlıklardır. Kötücül dişil varlıklarda kadınların fiziksel özelliklerinin ya da güzelliklerinin belirgin olarak aktarılabilmesi kadının güzelliğinin, fiziğinin etkileyiciliğinin toplum arasında kabul görmesidir. Kadının güzelliği ve fiziği etkileyici olduğu kadar tehlikelidir de ayartır, yoldan çıkartır ve öldürür. Kadının güzelliğine aldanmamak gerekmektedir. Bu yüzden anlatılarda kadın fiziksel olarak ne kadar güzel olarak karşılaşılsa da o korkutucu bir yaratıktır.

3.50. Pir Nine

Yaşlı, kötü olağanüstü bir varlıktır. Doyumsuz bir varlıktır. Onu doyurmak neredeyse imkânsızdır. “Kaf Dağı pilav; denizler hoşaf; ağaçlar da kaşık olsa ancak onun kahvaltısı olabilir.” (Polat, 2020: 137). Pir nine kadınların aç gözlülüğünü temsil etmektedir. Kadınlar da her zaman gördükleri her şeyi istemektedirler. Doyumsuz kadınların bir canavardan farkı yoktur. Her şeyi talep eden ve şartları zorlayan kadın çirkindir.

Mağaralarda yaşamaktadır. Orta Dünya'nın sakinleri arasındadır. İnsanları taşa çeviren bir cadıdır. Polat, Pir nineyi “huu iney” ışıklı ananın bir varyantı olarak değerlendirmektedir (Polat, 2020: 138). “Hakaslarda Huu İney (Işıklı Ana) adlı folklorik varlık da büyük karnı ve sobaya benzer yüzü olan ve kara denizin dibinde yaşayan Mitolojik Ana'nın olumsuz özellik kazanmış varyantıdır. Ancak bu varlık adında Işıklı Ana anlamını koruması ile eski konumunu tamamı ile kaybetmemiş gibi

görünür” (Bayat, 2007: 29). Huu iney temelde bereketin, doğanın, aydınlığın temsilci olarak görülen kadının değişimini gösteren varlıklardan bir tanesidir. İsminde yaşanmış olduğu Işık kadının aydınlığını ve bereketini sembolize eden temalardan bir tanesidir. Kadının zamanla iyilik formundan kötülüğe, kötülük formundan çirkinliğe çekildiği, bu yüzden de toplumdan soyutlanması gerektiği inancının zaman zaman kadının geçmişindeki kutsallığını yaşattığı detayları da beraberinde taşıdığı görülmektedir.

3.51. Pira Roy

Ardahan, Adıyaman, Malatya illerinin köylerinde adı geçmektedir. Bu illerde karşımıza çıkan Pira Roy kaynaklarda bulunmamaktadır. Halk anlatılarında rastladığımız bu kötücül dişinin Kürtçe ve Zazaca karşılıkları bulunmaktadır. Zazaca; denizlerin ve nehirlerin yaşlı kadını anlamına gelmektedir. Kütçe ise Pira; gündüzün kadını, gündüzün yaşlı kadını gibi anlamlara gelmektedir.

Pira Roy Köylülerden olan yetişkin bir kadını annesinin kılığına girerek Fırat'ın önüne kadar getirir. Burada kadını yıkamaya başlar fakat kadın uyanıp kendine gelince şaşırıp korkar ve bir süre akıl sağlığını yitirir (Gazal Akdağ, kişisel görüşme, 2019).

Pira Roy başkaldıran asi bir kadın olarak düşünülmektedir. Fırat Nehri'ne yakın yerlerde pek çok anlatısı vardır. Halk arasında yaygın olan Pira Roy'un çoğunlukla çocuklara musallat olduğu söylenmektedir. Çok az da olsa yetişkinlere de musallat olduğu ifade edilmektedir. Pira Roy anlatılarda hiçbir insanı öldürdüğü görülmemektedir. İnanları çeşitli yollarla korkutmuştur. Diğer kötücül varlıklarda olduğu gibi Pira Roy da kılık değiştirebilmektedir.

Pira Roy; aynı isimle Adıyaman'ın Gönen köyünde de ortaya çıkmaktadır. Su almaya giden yalnız kadınlara musallat olur. Tanıdıkları birinin kılığında ya da tanıdıkları birinin sesiyle onlara isimlerini seslenerek bağırır. Musallat olduğu kadın ona yaklaştığında ise birdenbire kaybolur.

Benzer anlatı Malatya'da da karşımıza çıkmaktadır. Tanıdığı bir ses ya da bir insan şeklinde yalnız kadına seslenir ve kadın ona döndüğünde ya da yaklaştığında kaybolur.

Annem evde ne zaman yalnız kalsa tanıdığı insanların suretinde gelen birinin ona seslendiğini söylerdi. Annem seslenene bakınca bir anda oradan kaybolmuş (Kadriye Kaşksız, kişisel görüşme, 2023). Kars bölgesinde ise yaşlı bir kadın olarak kabul edilen varlığın, özellikle sabahları yalnız insanlara tanıdıkları seslerle ya da kılıklarla ortaya çıkıp, insanları yanıltarak kaybolduğu şeklindedir (Figen Özer, kişisel görüşme, 2023).

“Bizim köyde kadınlar sabahları beş, altı gibi su almaya gider. Suya giderken onlara biri seslenir. Arkalarını dönüp baktığında kaybolur. Bazen tanıdığı kişi kılığında bazen köpek gibi hayvan kılığında insanlara gözükür. Bizim köyde herkes bunu bilir. Ben çocukken büyüklerim hep anlatırdı. Sadece tek başına su almaya giden kadınlara görünür. Biz ona Pire deriz (Gül Yağmur, kişisel görüşme, 20223).”

Pira Roy musallat oldukları insanları buldukları yerden başka mekânlara da taşımaktadır. Tanıdıkları insanlar kılığında ortaya çıkar ve buldukları yerden başka yerlere götürür. Bunu bazen kişiler uyurken yapmaktadır. Kişiler kendine geldikten sonra durumun farkına varmaktadırlar. Bu varlığın amacı yalnız musallat olduğu insanları korkutmaktır. Anlatılarda bir şekil ve fiziksel özellikten bahsedilmemektedir.

Pira Roy Şerif Kaya'nın kuzeni Hasan Kaya'yı babasının kılığına girerek eşeğe bindirir ve köyden uzaklaştırır. Dağ tepe aştıktan sonra Hasan Kaya eşekten düşer ve uyanır. Uyanınca kendine gelir ve gecenin o saatinde tek başına eve döner (Şerif Kaya, kişisel görüşme, 2019).

3.52. Pirabok, Pir Abok, Hul-hule, Binkarısı

Pirabok hakkındaki efsaneler Güneydoğu Anadolu bölgelerinde çoğunluk göstermektedir. Bebekleri öldürür, insanların aklını alır, lohusaların ciğerlerini çeker, beğendiği erkekleri kaçırmak ya da kandırmak suretiyle evlenir ve çocuk sahibi olur. Pirabok'tan kurtulmak için demir öğelere, duaya ya da bir erkeğin müdahalesini ihtiyaç duyulmaktadır. Genelde güçsüz, yalnız insanlara musallat olur lohusa anne ve bebekleri öldürdüğü anlatılar çoğunlukta olmakla beraber diğer insanların da akıllarını

kaçırmalarına sebep olmaktadır. Görünümü hakkında farklı detaylar bulunmaktadır. Renkli kuş, kedi, genç ve güzel bir kadın, saçları gür ve karışık, gözleri çekik bir kız anlatılarda fiziksel görünümü hakkındaki detaylardır.

Bebeğini kaçırmaya çalıştığı bir annenin dua etmesi sonucunda kayaya dönüşmüştür. Ondan korunmak için orak, hançer gibi metal eşyalara ihtiyaç duyulmaktadır (Polat, 2020: 139). Demir öğelerin olağanüstü varlıkların korktuğu unsurların başında olduğu bilinmektedir. Detay olarak verilen orak, tarım toplumunda olmazsa olmaz olarak kullanılan köylerde her evde bulunan çoğunlukla erkekler tarafından kullanılmaktadır. Hançer, orak gibi metal eşya şeklinde adlandırılması erkeklerin kullanmış olduğu ürünlere dikkat çekmektedir.

Başka bir anlatıda evine kadar takip ettiği lohusayı gece gizlice göle götürüp öldürür tam karnındaki bebeği yiyecekken kadının kocası Pirabok'un kolundan tutar ve yedi kuşak boyunca orda kimseye musallat olmayacağına dair bir anlaşma yaparlar(Polat, 2020: 139). Pirabok'un bebeği bırakmasının sebebi eril bir gücün ona dokunması mı yoksa fark edilmek mi bilinmemektedir. Fakat anlatılarda kadının kocası gelince kaçan, eril gücü temsil eden demirlerin olduğu yere gelmeyen olağanüstü varlıklar görülmektedir. Pirebok'un adamın ona zarar vereceğinden korkmuş olması mümkündür. İslami etkinin bir yansıması olarak ise benimsenen şafi inancına mensup kadın ve erkeğin birbirine dokunması abdestlerini bozmalarına sebep olmaktadır. Genelde tarlaların evrelerine uzak olduğu Güneydoğu Anadolu bölgelerinde şafi inancı yaygındır. Adamın Pirabok'a dokunması ile Pirabok'un ulaşılmazlığı, kutsallığı sarsılmıştır.

Pirabok'un âşık olduğu erkeği kaçırdığı ve ondan iki çocuk sahibi olduğu anlatıda adam ilk fırsatta mağaradan kaçır ve Pirabok ona ne kadar yalvarırsa yalvarsın asla geri dönmez. Başka bir anlatıda âşık olduğu erkeği mağarasına çağırır ve reddedilen Pirabok bir daha insanlara görünmez (Polat, 2020: 139-140). Kutsal ve tehditkâr bir varlık olmasına rağmen sıradan bir erkeğe karşı itaatkârdır. Erkeklerle karşı bir zaafi olduğu anlaşılmaktadır. Erkeğin gücü o kadar etkileyicidir ki doğaüstü varlıklara dahi karşı koyabilmektedir. Kadınlar ise erkeklerin bu gücü sayesinde kötücül varlıklardan korunabilmektedir.

Bir kadın bahçesinde oturan saçları gür ve karışık, gözleri çekik bir kız görür, kızın omuzuna bir iğne batırır. Pirebok artık evin hizmetini yapmaya başlar, söylenenlerin tersini yapar ve evin bereketini arttırır. Evin çocuğu büyüdüğünde serbest kalır ama taifesi onu geri kabul etmez ve onu öldürürler. Albastı da olduğu gibi göl kana bulanır (Polat, 2020: 141).

Mardin’de anlatılan bir anlatıda ise Pirebok yalnızca iğneden korkar bunu bilen bir adam günlerce onu arar ve bulduğunda iğneyi onun karnına saplamış ve bir anda güzeller güzeli 15 yaşında bir kıza dönüşen Pirebok’la adam evlenmiş evliliklerinden bir de kız çocukları olmuş bir gün hamamda bir kadın tarafından iğne çıkarılınca Pirabok ortadan kaybolmuş. Kimse tarafından bir daha görülmeyen Pirabok kızı ölene kadar onu görmeye besinlerine katkı sağlamaya devam etmiş. Mardin’de çocukları korkutmak için “Pirebok geliyor” denmektedir. Saçları dağınıl bir insana ise “Pirabok’a benzemişsin” denilir (Sancak, 2008: 90-91).

3.53. Rom Ana

Doğa ruhu olarak düşünülen Rom Ana Ay Da Rom Rom ana iyi bir ruh olmasına rağmen insanların saygısızlık yapması sonucunda onları cezalandırmaktadır. Kadınlara ve çocuklara tanıdıkları seslerle seslenip onlara eziyet eder ve sonra onları öldürür. Yaban ruhu olarak da aktarılmaktadır (Polat, 2020: 147). Doğa ruhlarını sinirlendiren unsurlar arasında doğaya yapılan saygısızlık olarak, sesli konuşmak, doğa ruhlarına haber vermeden orada konaklamak ya da doğaya zarar vermek vardır. Doğa ruhları bunları yapan insanları cezalandırmaktadır. Doğa ruhlarının yalnız kadınlara ve çocuklara zarar verdiği de görülmektedir. Kadınların ve çocukların doğaya yalnız başına çıkmamaları gerektiğini aksi takdirde Doğa Ana tarafından cezalandırılacaklarını göstermektedir.

3.54. Sahab (Sahip)

Bir ev perisidir. Onlar evin temiz tutulmasını isterler. Aksi takdirde ev halkını cezalandırırlar. Evin bereketini alırlar (Beydili, 2005: 482). Türk mitolojisinde ev

evrenin bir yansımasıdır. Evin kozmogolijik düzenini Sahap sağlamaktadır (Polat, 2020: 147, 148). İyeler koruyucu ruhlardır. Yaşadıkları yerlerin sahipleri onlardır. Yaşadıkları yerlere yapılan saygısızlıklar cezalandırılır. Ev ruhları çoğunlukla dışarıdan gelen insanları cezalandırırken Sahab'ın evin halkını cezalandırması onun ev sahibine bağlılık göstermediğini ifade etmektedir.

3.55.Sarıkız

Avcılık efsanelerinde dağ iyesi Sarıkız olarak da rastlanmaktadır. Tahtacı Kızılbaşlar tarafından kutsal kabul edilmektedir. Hazreti Ali'nin nefesinden süzülüp gelen "Sarıkız" dır. Sarıkız kutsal olarak kabul edilmektedir. Sarıkız'ın, Umay ve Ayıısıt arasında benzerlik olduğu söylenmektedir. Sarıkız'la aynı varlıklar olduğunu savunanlar da olmaktadır (Beydili, 2005: 484). Azerbaycan Türklerinde hal anası olarak anılmaktadır. Albastı olarak kabul gördüğü geniş bir coğrafya vardır. Özbek kadın şamanlar arasında bir insana Sarıkız denilerek dokunulursa, o insan gerçek bir şaman olur. Bir insanın eline Sarıkız'ın saçı geçerse Sarıkız'ın hakimi olur. İyi bir ruh olarak kabul görse de tüm şeytani varlıklar gibi çelişkiler göstermektedir (Beydili, 2005: 485, 486). Beydili'nin aktardığı bilgilerde Türk mitolojisinde önemli iyi varlıklar arasında görülen Sarıkız İslam'ın etkisiyle değişime uğramıştır. İrfan Polat tarafından aktarılan bilgilerde ise Sarıkız İslami öğelere karşı cinselliğini kullanan düşman bir duruşu vardır. Anlatılardaki Sarıkızlar farklı olabilceği gibi İslam öncesi iyi bir ruh olan sarıkızın İslam etkisiyle değişime uğradığını iyi bir ruh olarak bir süre daha yaşayıp daha sonra tamamen değişerek kötücül ve tehditkar bir varlık halini almıştır.

Şeytani bir varlıktır. Bir mağarada yaşamaktadır. Diz kapaklarına kadar uzanan saçları vardır. albastı gibi o da atalara binerek atların yelelerini örer.sabah ezanı okununca bir ateş topuna dönüşerek ortadan kaybolur. Sabah ezanında erkeklerin karşısına çıplak bir şekilde çıkarak onunla birlikte olmaları karşılığında namaz kılmamalarını ister. Sarı saçlı, mavi gözlü, beyaz tenli, sesi oldukça güzeldir (Polat, 2020: 148). Türk mitolojisi dışı varlıklarının evden çıkma, yalnız gitme, çocuklar için tehdit oluşturma eylemlerinin dışına çıkarak namaz kılmaya engel olmaya çalışan bir

şeytan olarak kendini göstermektedir. Kadının insan nefsinin cinselliği ile zorlarken dini vazifelerine de engel olduğunu göstermektedir.

Özellikle erkekler arasında yaygın olana inanca göre şeytan bir kadındır. Ya da kadın o kadar kötüdür ki şeytanı bile kandırabilir. Kadınların camilerde namaz kılmamaları, camiye gitmek sadece erkek göreviymiş gibi bir geleneğin oluşmasının altında yatan sebep de kadının erkeğin dikkatini dağıtacak olması fikridir. Sarıkız'ın sesinin güzelliği üzerinde durulmuştur. Bir başka dini inanç doğrultusunda halk arasında yaygınlaşan fikir ise kadının sesini Arapça konuşurken namahrem bir erkeğin duymamasıdır.

Halk arasında yaygın olarak bilinen değer yargılarının Sarıkız'da şeytani olarak karşımıza çıktığına dikkat edilmelidir. Kadın artık taşarada evde tutulmak istenen varlığın dışına çıkarak din içinde tehdit oluşturmaktadır. Kadının cinselliğini kullanarak erkeklerin namaz kıymasını engellemesi Erlik'in kızlarının da şamanları ayin esnasında göğe yükselirken cinsellik yoluyla etkilemeye çalışmasını akla getirmektedir. Benzer bir tema kullanılmaktadır. Türk mitolojisi ve İslam sentezi sonucu doğan kötücül varlıklarda şeytani temalar ağır basmaktadır.

3.56. Settur

Settur çocuklara rahatsızlık veren şeytani bir ruhtur. Çocukları korkutup çocukların kafasını kesmektedir. Yaşadığı yer çocuk kafatasları ile doludur. Büyük boynuzlu, kapkara gözlü, çirkin suratı olan uzun elli bir varlıktır. Şeytanın boynuzlu olması ve ayın geceyi de temsil etmesiyle bağlantılıdır (Polat, 2020: 149). Settur'un çocuk kafatası ile dolu bir yaşam alanının olması Baba Yaga hikâyesiyle benzerlik göstermektedir. İkisinin de çocukları öldürmeleri ve yaşam alanlarının öldürdükleri çocukların kafatasları ile dolu olması gibi benzerlikler bulunmaktadır. Kötücül varlık anlatılarında çok karşılaşılmayan vücudu kafadan ayırma eylemi ve kafatası ile yaşam alanı kurma Slav mitolojisinden etkilenilmiş olacağını göstermektedir. Anlatıların temelinde çocukların evden uzaklaşmaması gerektiği teması vardır. Çocuğun koruyucusu annedir. Eğer çocuk yalnız başına bir yerlere giderse bedelini ölümlerle öderken anne de çocuksuz kalacaktır.

3.57. Şeri

Şeri kurbağa suretinde, hamile bir varlıktır. Şeri ziynet eşyaları ile dolu bir kayanın içerisinde yaşamaktadır. Şeri doğumu yaptırması için bir insan ebe çağırmıştır. Ebe kadın Şeri'nin laneti yüzünden bebeğin kız doğmasından korkmaktadır. Ebe, kız doğacağını anlayınca bal mumundan bir erkek cinsel organı yapar. Kız çocuğu doğurtan ebelerin tehdit edildiği görülmektedir (Polat, 2020: 151, 152). Anlatıda dikkat çeken önemli unsur ebenin bir kız çocuğu doğurtursa tehdit edileceğini bildiği için doğan bebeğe erkek organı koyarak Şeri'yi kandırmasıdır. Erkek çocuk Türk toplumunda uzun dönem soyun devamlılığını sağladığı düşüncesi neticesinde kız çocuklarına göre daha kıymetli ve daha yüksek statüde tutulmaktaydı. Kız çocuk ise ailesinin soyunun devamlılığını sağlamayacak evlendiği ailenin soyuna katkıda bulunacaktır. Bu yüzden kız çocuk istenmemekte malın, mülkün, soyun mirasçısı olarak erkeğin doğması gerekmektedir. Şeri kutsal olağanüstü bir varlıktır. Aktarımın devamlılığı için erkek çocuk önemsenmiş kız çocuk doğurulması ise küçük düşürücü, ebenin tehdit edileceği kadar kötüdür.

Kadınların erkek çocuk doğurmadıkları zaman toplum tarafından dışlandığı, doğurganlığının sorgulandığı bilinmektedir. Erkek çocuk doğuran kadınların ise toplumda statü kazandıkları bir kültürel norm doğmuştur. Sanayi toplumunda dahi bu normların yaşatıldığı taşra toprakları bulunmaktadır. Ebenin kız çocuk doğurtmaktan korkması etkileşime girilen Arap kültürünün, Türk mitolojisinde yansımasıdır.

3.58. Şimildey

Şimildey, yeraltında yaşadığı düşünülen kötü dişil ruhlar arasındadır. Yeraltı dünyasına ve cehenneme hükmetmektedir. İsteddiği zaman uçup bulutların arasında saklanabilen bu kötü dişil ruh, Altay efsanelerinde cadı, sihirbaz, şaman kadın olarak ifade edilir. Çok uzun bir gagası vardır. Önüne çıkan her şeyi yutmaya isteklidir (Dilek, 2014: 45).

Yeraltı dünyası cehennem yani kötülüklerin ve kötülerin yaşadığı dünyadır. Kötüleşmiş kadınların da bu dünya ile bağlantısı bulunmaktadır. Kadınlara yüklenen nitelikler bir çerçeve oluşturmuştur. Bu çerçevenin içerisinde şekil değiştirmeleri, kedi gibi hayvanlarla bağlantı kurmaları, ulaşım için uçmaları cadılaşmış kadının niteliklerindedir. Önceleri anlatılarda ilham ve bereket için kullanılan bu niteliklerini kadın, zamanla kötülük yapmak için kullanmaktadır.

3.59. Şubat Karısı

Şanlıurfa'ya ait bir halk anlatısıdır. Şubat Karısı hakkında kaynaklarda kolaylıkla bulunan dişi kötücül varlıklardan değildir. Hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır.

Şubat Karısı efsanesi sadece Türkiye sahasında görülen bir efsanedir. Diyarbakır ve Mardin efsanelerinde görülmektedir. Önemli hususlardan bir tanesi de Şubat yahut orijinal adıyla Sabbath ayının Orta Doğu' da birçok ritüele konu olan bir ay olmasıdır. Yahudilerde; shevat "vurma, pataklama" anlamındadır (Polat, 2020: 159).

Şanlıurfa'da her yıl şubat ayından kuyulardan cadı bir kadının çıktığına inanılır. Bu cadı kuyudan çocuklara tanıdıkları bir sesle seslenir ve çocukları kuyuya çekerek onları boğmaktadır (Kaya, 2015: 45). Şubat ayının uğursuz kabul edildiği bu bölgelerdeki bazı anlatılarda insan ve hayvanlara musallat olma şeklinin albastı ile benzerlik göstermesi akıllara Albastı taifesinden olma ihtimalini sorgulatsa dahi lohusalara musallat olmamış olması bu fikri çürütmektedir (Polat, 2020: 160).

Fiziksel tasviri insan gibidir. İnsanların karşında tanıdıkları bir surette çıksa da topukları önde, parmakları arkadadır. Genelde kadın olarak aktarılmaktadır. Çıplak, kocaman memelerini omuzlarından atmış, uzun ve dağınık saçlıdır (Sarpkaya, 2021: 298). Seçkin Sarpkaya'nın yaptığı derlemelerde Şubat Karısı'nın farklı özellikleri dikkat çekmektedir. İnsanların ve tanıdığı kişilerin sesini kullanır, tanıdıkları kişilerin kılıklarına girer, kadınların giymeye kıyamadığı kıyafetleri giyinir, ata musalalt olur (2021: 298-300).

Anlatılarda Şubat Karısı'nda korunmak için yapılan bazı uygulamalar vardı. Atın üstündeki kara sakıza yapışır ve bir çengelli iğne batırılarak yakalanır, saklanmak istenen kıyafetlerin üzerine çengelli iğne takılır ya da sandıkların üzerine demir konulur. Salavat çekilince ortadan kabolor. (Polat, 2020: 422). Anlatılardan hareketle korunmak için özellikle demirin kullanılması dikkat çekmektedir.

Uğursuz kabul edilen Şubat ayında; su kuyularında, ahırlarda ya da kıyılmayan kıyafetler üzerinde, düğünde karışımıza çıkabilmektedir. Kılık da değişebilme yeteneği olan Şubat Karısı kimi zaman bir albastı formunu anımsatır. Kimi zaman halk arasında Cin olarak ifade edilen korkutucu kötü ruhu kimi zaman ise kötücül su iyilerininin vasfı yüklenmiştir. Bazı anlatılarda halk arasında çengelli iğne ile yakalanıp bulunduğu eve hizmetkar olan karabasan ve albastı olarak anlatılan kötü ruhların yakalanışıyla benzer bir yakalanışı vardır. Şubat Karısı'nın amacı da adı geçen diğer kötücül ruhlar gibi insanları doğal yollarla öldürmektir.

3.60. Şureli

Kara ormanlarda bulunur. Orman ruhu olarak kabul edilmektedir. İnsana benzer ancak parmakları ve tırnakları uzun ve serttir. Her parmağı 17.7 cm uzunluğunda olduğu söylenmektedir. Tırnakları ise insan parmağı uzunluğundadır. Çuval kadar memeleri vardır. Memelerini omuzundan geriye atarak gezer. İnsanlara seslenerek onları kandırır. İnsanları yollarından saptırarak ormanda kaybolmalarını ve ormanda helak olmalarını sağlar. Sadece ormanda yalnız gezen insanlara musallat olurlar. İki kişi olunca ya da bir insanın yanında köpek olunca ona bulaşmazlar. Güneş doğarken ya da güneş batarken ortaya çıkan Şureli, insanları gülerik ya da ağlayarak kandırabilir. Soru sormayı çok sever ve insanların dilini görmesi oldukça tehlikelidir. Demir gibi parmak ve tırnaklarıyla dişlerini gördüğü kişiyi gıdıklamaya başlar ve kişinin ölümüne sebep olur. Kimi zaman da “gıdıklı-mıdıklı oynayalım.” diyerek insanları kandırır (Tural, 2001: 365).

Dikkat çeken en önemli etken mekân olarak yine orman gibi ıssız bir yerde bulunması ve yalnızca tek başına ormana giden insanlara musallat olması. Aktarılan kadın bedeni diğer varlıklarda olduğu gibi çirkinleştirilmiştir. Alt metinde ise aslında bu varlığın korkaklığına dikkat çekilmiştir.

3.61. Tırnakçı

Evde bulunan her şeye, hatta insanlar dâhil, zarar verebilen kötü ruhlardan bir tanesidir. Karanlık odalarda, ıssız köşelerde ve kapı girişlerinde bulunmaktadır. Banyo ve tuvalet gibi yerlerde de ortaya çıkar. Tırnakçı geceleri uyuyan insanlara da zarar vermektedir (Bayat, 2007: 298).

3.62. Ubur, obur

Ubur, Obur, Hopur adlandırmalarıyla karşımıza çıkmaktadır. Ubur'un sahiplendiği insanlara Uburlu kişi denilmektedir. Uburlu kişilerin koltuk altlarında bir delik bulunur, Ubur bu delikten girer ve çıkar. Uburlu kişi ölürse Ubur mezardan kalkar ve insanlara rahatsızlık vermeye devam eder. Uburun mezardan çıkmaması için Ubur'un karnına pelit ağacı çakmak gerekmektedir. Ubur bebekleri kaçırap lohusa kadınları azarladığı gibi hastalıklara ve kuraklıklara da sebep olmaktadır (Polat,2020: 164). Karaçay- Malkar anlatılarında bir çeşit hortlak cadısıdır. Anne, bebek ve genç kızları kaçırmak ister. Gagavuzlarda günahkâr kişilerin ölmesi sonucunda mezarda yaşayan hayvanlara dönüşmesidir. Tatar Türklerinde ise kan emici dişi bir varlık olarak tasavvur edilmektedir (Polat, 2020: 164, 165).

Sibirya Türklerinde intihar eden ruhlar öldükten sonra Ubur'a dönüşmektedirler. İri başlı, kuyrukları uzun, kocaman varlıklardır. Uburlu kişiler sürekli yerler ama kilo almak yerine zayıflarlar. Yedikleri yiyecekler Ubur tarafından sindirilmektedir. Senede bir kez geceleri mezarlıktan çıkarlar bir dağda toplanırlar yanlarında topladıkları insanları da götürürler ve toplanıp insanların etlerini kemiklerinden ayırıp kazana atarlar. Etler piştikten sonra yerler, kenara topladıkları kemiklere bir kez üflediklerinde insanlar yeniden dirilirler. Her şeyden habersiz sabah uyanan insanlar büyük bir ağrı hissederler (Turan, 2020: 188, 189).

Başkurlarda sihir öğrenmek için ruhunu şeytana satan ruhlara Ubur denilmektedir. Karaçay- Balkarlarda Ubur bir kadındır gece yarısı bir nehir kenarına

gider ve çıplak bir şekilde kumun üzerinde yuvarlanınca kurda dönüşür. Kurda dönüştükten sonra koyun sürülerine saldırır ve yerler. Oburlar kedi, köpek gibi hayvanlara dönüşebilirler. Sadece insanlara değil, hayvanlara da zarar vermektedirler. Sadece atlara zarar vermemektedir. İnsanlar oburlara zarar verseler de onu öldüremezler (Bayat, 2007: 288-291).

Ubur'un dişi olarak tasavvur edildiği anlatılarda Ubur albastı benzerliği göstermektedir. Diğer kötücül varlıklardan farkı Ubur'un insan vücudunda yaşamasıdır. Ubur'un kadın, bebek, genç kız ve hayvanlara zarar vermesi, insan ve hayvan topluluklarını yemesi virüslerle benzerlik göstermektedir. Kuraklık, toplu ölümler, toplu hastalıklar geçmişin şartlarında anlamlandırılmamış unsurlardır. Çoğu zaman bu durumların sebepleri lanetli insanlar, beddular ya da yapılan ahlaksızlıkların Allah tarafından cezalandırılması şeklinde yorumlanırdı. Obur bu uğursuzlukların sebebidir. Öldürülemez kontrol edilmez ve sadece tutsak edilebilmekteydi.

3.63. Uker

Genç yaşta ölmüş kadınların huzursuz ruhlarından oluşan ve kötü kokuları aracılığıyla insanlar tarafından hemen fark edilen kötü dişil varlıklardır. Kötü kokularıyla fark edilseler bile onları görebilmek için şaman olmak gerekmektedir. Şamanların yüzüne tükürdüğü esnada insanlar tarafında görüldüğünden de bahsedilmektedir. Acıklı bir görünüme sahiptir. Aç ve üşümüş halde etrafta gezmektedirler. İnsanların yaşadıkları yerlere girerek ısınma ve yeme ihtiyaçlarını gidermeye çalışırlar. Girdikleri evde küçük bir çocuk varsa ona musallat olup bebeklikten ölümüne kadar onu huzursuz etmektedirler. Musallat olduğu kişi öldüğünde ise yer altına döner (Turan, 2020: 192). Çocuk ve bebeklere musallat olması açısından albastı ile benzerlik göstermiş olsa da musallat olduğu bebeği öldürmek yerine ölmesini beklediği ve ona rahatsızlık verdiği anlaşılmaktadır.

3.64.Vurgun

Ağaç kültürüyle bağlantılı kötücül bir ruh olan Vurgun'un özellikle incir ağacıyla bağlantılı olduğuna dair anlatılar bulunmaktadır. İncir ağacının altında yaşadığı söylenmektedir. Geceleri bu ağacın altından geçmek, yanından geçmek hatta yaklaşmak bile vurgun tarafından cezalandırılmaya sebep olmaktadır. Vurgun ağacın yanından geçen kişiyi sırtından vurur. Sırtından vurduğu adam ölmekte ya da delirmektedir. Vurgunun vurduğu yerde ise insan eline benzer bir karartı bulunmaktadır. Bazı anlatılarda ise Vurgun köprü altında yaşamaktadır. Geceleri köprü altından geçenlere de Vurgun'un vuracağı anlatılmaktadır. Başka bir anlatı da ise geceleri ağaçların diplerine herhangi bir su dökmenin vurgun tarafından cezalandırılacağı söylenir. Bunun sebebi dökülen su sonucunda Vurgun'un çocuklarının öleceği düşüncesidir (Bayat, 2007: 283-285). Vurgun vurması, vurgun çarpması ifadeleriyle anılan vurgun, İslami etkiyle beraber cin çarpması şeklinde değişmiş ve halk arasında gece dışarı su dökmek, çimenlerden geçmek, dışarıya ekmek kırıntısı dökmek ya da çöp kenarından geçmek "cin çarpması" şeklinde aktarılmaktadır.

Ağaç kültürü ile bağlantısının anlatıldığı Vurgun adlı kötü varlığı Turan, su ile ilişkili şekilde aktarmaktadır. Turan'ın "Urgun" başlığı altında aldığı Vurgun; kadın kılığında görünen kötü bir varlıktır. Gece suya giren insanları çarpacağı düşünülmektedir. Vurgun yiyen insanların sırtlarında insan eline benzer bir karartı bulunur. Bir süre ölü gibi yatmaktadır. Uyandıklarında ise dilsiz ve sağır olarak yaşamaktadırlar (2020: 200).

Vurgun aktarılan iki anlatıda da koruyucu iye özelliği taşımaktadır. Doğaya yapılan saygısızlığı cezalandırmaktadır. Avcı- toplayıcı dönemim kutsal olarak kabul ettiği doğanın bir yansıması ya da devamı niteliğindedir. Özellikle pek çok anlatıda olduğu gibi gece yapılan eylemler cezalandırılmaktadır. Çoğunlukla kişiler tektir.

3.65. Yallı Gelin

Üstü başı kirli anlamında kullanılan yallı kelimesinin Yallı Gelin için kullanıldığı düşünülmektedir. Yallı Gelin pençeleri olan bir varlıktır. Yallı Gelin

kapılardan içeriye girmek ister. Girmek istediği kapıları tırmalarken açık gördüğü kapılardan içeriye girmektedir. Geceleri karanlık bir siluet şeklinde gelmektedir. İçeri girmek istediği evin kapısını zorlamaktadır. İçeri girmemesi için kapının kapalı olması yeterlidir. Korumasız evler hedefidir (Polat,2020: 167, 168). Fakat kapısı kapalı olan evleri de es geçmez zorlar ve içeri girmeye çalışır ama kapısı kapalı evden asla içeriye giremez. Gece gölge şeklinde gelmesi ve evlere girmeye çalışmasındaki amaç insanlara zarar vermek mi yoksa ziynet eşyalarını alıp gitmek mi bilinmemektedir. Bu yüzden evleri korumak için kapılarının kapalı tutulması gerekmektedir. Gelin tabiri kullanarak dişileştirilen bu varlık da kadının evden uzaklaştığında değiştiginin ve zararlı bir hal aldığıının göstergesidir.

3.66. Yamyam Kız

Bazı anlatılarda cadı, bazı anlatılarda kan emici olarak geçen Yamyam Kız, bebekliğinde hayvanları yemeye başlar. Abilerinden birisi durumu fark edince kızını izlemeye başlar. Kızın hayvanları diri diri yediğini görünce yaşadığı yeri terk eder. Yıllar sonra geri döndüğünde ise kasaba kimsenin kalmadığını ve ıssız bir yer halini aldığını görmektedir (Polat, 2020: 175).

3.67. Yirih

Çuvaşlarda anlatılan anlatılara göre Yirih bir ev ruhudur. Fakat insanlara cilt ve göz rahatsızlığı vermesiyle bilinmektedir. Çıpan, saçkıran, deri dökme, çiçek hastalığı gibi rahatsızlıkların sebebidir. Kayın ağacı, söğüt ağacı ve karaağaçtan yapılan sepetlerde yaşamaktır. Ona gereksiz yere dokunulduğunda ya da herhangi bir saygısızlık yapıldığında bu saygısızlığı yapan kişilere öldürücü olmayan çeşitli rahatsızlıklar vermektedir. “Yirih Tutması” denilen bu rahatsızlıklardan kurtulmak için ekmek, un, madeni para, ekşi süt gibi ürünlerden biri taktim edilmelidir (Yavuz, 2019). Yirih’in eskiden yaşayan bir kadın olduğu öldükten sonra ya da ettiği dua sonucu cezalandırıcı bir ruha dönüştüğü aktarılmaktadır.

Yirih’ in genç bir kızken yaşlı bir adamla evlenmemek için kaçarak sepete saklandığı ve orada ettiği dua sonucunda Yirih’e dönüşmüştür. Küçük şımarık her şeye ağlayan bir çocuk olduğu ve öldükten sonra Yirih’e dönüştüğü halkın onu mutlu

etmek, öfkelenmemek için sepetlere çiçekler koyarlarmış. Yirih'in yüzünde çıbanlar olan sürekli ağlayan yaşlı bir kadın olduğu şeklinde anlatılar bulunmaktadır (Yavuz, 2019). Yirih'in ortaya çıkmasıyla ilgili anlatılar bu şekildedir. Yirih'in kadın olduğu ve insanların onu sinirlendirmekten korktukları bilinmektedir. Her evde Yirih tasviri olan bir kukla bulundurulmaktadır.

SONUÇ

Mitoloji, insanın doğada anlamlandırmadığı dünyaya dair oluşturduğu bilgilerin ilk halidir. İnsanın anlamlandırma çabasından doğan bu bilgiler toplumsal yaratımların oluşmasına olanak sağlamıştır. Ölüm, doğum, hastalık, iklim değişiklikleri, doğal afetler gibi evrenin devamlılığını sağlayan parçalar insanların sembolleştirmesiyle birlikte mitleri doğurmuştur. Bu mitler aracılığıyla toplumların yaşayışları, ölüm, doğum gibi döngülere verdikleri reaksiyonlar diğer nesillere aktarılmaya devam etmiştir. Mitler toplumlarla beraber yaşamaya devam etmektedir. Tıpkı toplumlar ve insanlar gibi mitlerde çeşitli değişimlere uğrarken bu değişimlerin oluşumunda da kullanılmaktadır.

Tıpkı mitler gibi insanların anlamlandırma çabasından doğan bir diğer unsur ise mitlerin aracılığıyla aktarımı süren korku kavramıdır. Korku kavramı insanların acısını bildikleri ama sebebini bilemedikleri tehlike unsurlarının temel adı olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlığın ilk zamanlarında varlığı nesnel olarak hissedilemeyen kavramlar korku unsuruyken değişen yapıyla birlikte korku unsuru da ete kemiğe bürünüp insanın bir parçası olarak yaşamaya devam etmektedir. Çalışmamızda ortaya çıkan korku kavramı ise mitlerle beraber doğan bir kavramdır. Korku teması çalışmamızda olağanüstülük unsurlarıyla gerçeğin içine karıştırılmış ve kadının toplumsal hayattan çıkarılmasına büyük katkı sağlamıştır. Korku görülemeyen olmaktan çıkıp kadının kendisi haline gelmiştir. Kokutucu kadın erkekler tarafından tehlike oluşturduğu için ne kadar kokutucu bir varlıksa, kadınlar için de topluma aykırı bir davranış sergilediklerinde kendilerine ve çocuklarına zarar verecek olağanüstülükte korkutucu bir yaratıktır.

Mitolojinin doğduğu avcı-toplayıcı dönemlerden Paleolitik dönem bakıldığında kadınlar toplayıcılık yapmaktadır. Erkekler ise avcılık ile ilgilenmektedirler. Kadının ya da erkeğin üstün olarak düşünüldüğü toplumsal bir kutuplaşma ve ayırım ya da iş bölümü doğmamıştır. Üretici kadının tarımda ileri seviyeye atlaması uzmanlaşması sonucunda ekonomiye ve beslenmeye etkili biçimde katkısı olmuş ve Neolitik

dönemin başlangıcına iş bölümleri doğmaya başlamıştır. Paleolitik dönemden Neolitik dönemin başlarına kadar toprak merkezli inanışın doğurduğu tanrıça merkezli inanışı görmekteyiz. Kadın avcı-toplayıcı dönemden çoban toplumuna geçişe kadar kutsal kabul edilmiştir. Erkek ise onu avcılık yaparak etkilemeye çalışmaktadır. Mitolojik anlatılarda ise kadın cinsel birleşme için seçtiği erkek arzusu gütmektedir. Çünkü kadın çok eşlidir. Kadını seçtiği ve birleştiği erkeklerden olmak kutsalın seçtiği erkek anlamına gelmektedir. Kadının fiziksel özellikleri, cinselliği, doğum yapması, bebeklerini beslemek için memelerinden sütün gelmesi kadının evren olarak algılanmasını sağlamıştır. Mitolojik anlatılarda evren olarak, doğayı ve düzeni sağlayan yaratıcı tanrıçadır.

Neolitik dönemin ortalarına gelindiğinde değişen ekonomik düzen beraberinde kadının da toplumsal düzende ve mitolojik anlatılarda değişimine zemin hazırlamıştır. Tarım üreticiliği ile beraber yerleşik yaşam oluşmuştur. Yerleşik yaşamla beraber toplumda yeni meslek sınıfları doğmaya başlamıştır. Çanak, çömlek, dokumacılık gibi basit yerleşik düzen öğeleri yapılmaya ve kullanılmaya başlamış. Erkekler avcılık için yeni aletler geliştirerek avcılıkta uzmanlaşarak savunmadan saldırıya geçmeye başlamış, kadınlar gibi onlar da havyan üreticiliği yapmaya başlayarak toplumdaki kadın saygınlığını egemenlikleri altına almaya başlamışlardır. İnanç sisteminde tanrıça evrenin annesi olarak algılanan kadın, Neolitik dönemin ortalarından maden çağlarına kadar kariyer basamaklarında gerileyerek tapınaklardaki rahibelere dönüşmüştür.

Her toplumda bu değişim aynı dönemlerde yaşanmamıştır. Aynı yüzyıllarda avcı-toplayıcılığı yaşatmaya devam eden toplumlarda bulunmaktaydı. Fakat toplumların birbirini etkilemesi ve çoban toplumun doğurduğu savaşçı erkek toplumun gerçekleştirdiği istilalar bu değişimi hızlandırmada büyük etki etmişlerdir.

Tanrıça yerini tanrı ile erkeğin arasında iletişim kurmada aracı olan rahibelere bırakmıştır. Çoban toplumun kendini silah anlamında geliştirdiği maden çağında ise artık tamamen bu inanış yok olmuştur. Erkeğin kullandığı aletler gelişmiş yeni silahlar yapmaya başlamış savaşçılıkta ilerlemiş ve tanrı dinini benimsemişlerdir. Tanrıça inancına dair unsurlar yok edilmekle kalmamış tek tanrılı dinlere gelindiğinde kadınların kötülendiği eril toplumların baskısı altına alındığı yeni bir çağ başlamıştır. Bu dönemlerde doğan mitolojik anlatılarda eskiden iyi olarak aktarılan tanrıçalar

kötüleşerek değişime uğramıştır. Yeni dişi varlıklar doğmuş ve toplumun baskı altına alındığı görülmüştür. Bu değişim incelendiğinde sadece bir topluma ya da bir dine mensup toplumlarda değil tanrı inancını benimseyen tüm toplumlarda ve mitolojilerinde sistemli bir kadın kötüleme ve dışlama eylemi dikkat çekmektedir.

Sümerler 'den Hititlere kadar Ortadoğu'da egemenlik göstermiş olan devletlerde benzer inançlar ve kültürler görülmektedir. Kadın ve tanrıça inancı geçiş dönemini yaşamaktaydı. Tanrıçanın varlığı bilinmektedir. Kadın tamamıyla toplumda kaybolmamakla beraber eril toplumun getirdiği tanrı ve onun yanlılarının oluşturduğu kurallar yaşatılmaya başlatılmıştır. Özellikle Akadlarda kadının tamimiyle eril inancın etkisine girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kadının tam anlamıyla yok olmadığı noktalarında ise kadının varlığı erkeğin varlığına bağlıdır. Kadının toplumda ya da devlette yer edinmesini sağlayan ona bu fırsatı veren güçlü eril yapının lideri olan eşidir.

Viking toplumunda ise erkeklerin toplumdan uzak bir ekonomi benimsemelerinden ötürü kadın toplumda etkili bir birey olmak zorundaydı. Hem ekonomisini düşünmek hem evini çekip çevirmek hem de toprağını evini korumak zorundaydı. Kadının toplumdan dışlanmaya başlamışının sebebi ise Avrupa'da yayılmakta olan Hristiyanlık ve beraberinde getirdiği cadı avı kültürünün Viking erkeklerini etkisi altına almasıdır. İlk etapta Hristiyanlığa geçişte sistemli olarak kullanılan Viking kadını yaygınlaşan inançta görevi tamamlandıktan sonra kilise tarafından suçlanan Hristiyanlıkta en büyük günahlardan olan büyücülüğü yaşatan cadılar olarak suçlanarak öldürülmüş ve de yaşattıkları bilge kadın kültürüne dair her türlü öge yok edilerek evlerine kitlenen kadınlar haline getirilmiştir.

Hint toplumunda Ari istilasından önce kadın ya da erkeğin üstün olduğu bir veri yoktur. Tanrıça merkezli bir inanış etrafında eşit koşullarda yaşayan Hint toplumu bulunmaktadır. Hint topraklarının Ariler tarafından istila edilmesiyle beraber kast sistemi doğmuştur. Kast sisteminin en üst basamağını Arilerden oluşan Brahmanlar bulunmaktaydı. Brahmanlar dini emirleri din kurallarını açıklayan ve anlatan sınıftı ve bu sınıfın amacı Hint halkından uzak Hintlilerle kaynaşmayı ve çeşitli alışverişi engelleyecek bir sınır oluşturmaktır. Ariler, Hint tanrıçalarını kötileyerek yerine kendi tanrılarının üstün göstermekle kalmamış toplumdaki Hintli kadınları iğrenilecek derecede dışlanmıştır. Bir Ari kesinlikle Hintli bir kadınla evlenmemiştir. Soylarının

onlara karışması bu sayede engellemişlerdir. Hintlilerin siyah tenli olmalarına da dikkat çekerek iyi tanrı ya da tanrıçalar beyaz, kötü tanrıçalar siyah olarak resmedilmiştir. Kendilerine ait tanrılar yüce ve kutsalken Hintlilere ait tanrılar kötü olarak metinlerde de işlenmiştir.

Yunan ve Roma toplumları incelendiğinde Romalılarda, Yunanlara göre daha ılıman bir etki görülüyor olsa da erkekler arasında oğlancılık kültürünün yaygın olduğu görülmektedir. Toplumda kadının yeri yoktur kadın evinde ev işleri ile ilgilenmelidir. Kadın çalışmamalı, düşünmemelidir. Çünkü kadının aklı yeterli değildir. Kadınların erkeklerin himayesi altına girmeleri gerektiği fikri zümre fark etmeksizin yaygın olan bir fikirdir. Kadınların ev içinde de kısıtlamaları bulunmaktadır, kadının ve aklının yetersiz görülmesi erkek evlatlar için iyi bir anne olamayacağını göstermekteydi. Bu sebeple bebek büyüüp çocuk olduğunda yetişkin bir erkeğin himayesine verilir. Olgun bir erkek oluncaya kadar yetişkin erkekle yaşardı. Cinsel ilişki de dâhil olmak üzere her şeyi o yetişkin erkeğin himayesinde yapardı. Kız çocukları ise annelerinden iyi bir eş olmak adına ev işleri eğitimi alırlar. Toplumun içinde az da olsa yaşamını sürdüren kadınlar ise kötü kadınlar fahişledir. Yüksek zümreye ait bazı kadınların da bazı meslek dallarında az da olsa görülüyor olmaları hoş karşılanmamaktadır. Hukuk kurallarında ise kadının hiçbir hakkı yoktur. Yunan mitolojisinde de sıkça görülen aldatılma temasına nazaran kadının öfkelenmesinin yanlış görülmesi toplum içinde de kadını değil her zaman erkeği haklı gören bir sistemi devam ettirmiştir.

Türk toplumlarında avcı-toplayıcı dönem ilk mitolojik öğeleri doğurmuştur. Avcı-toplayıcı dönemin uzun sürmesi kadının yerini uzun süre korumasını sağlamıştır. İnanç sisteminin yaşatıcısı ve aktarıcısı kadınlardır. Yerleşik düzene geçişle beraber Yaratım sürecinde koruyucu tanrıça olarak karşımıza çıkan tanrıçalar kötücül varlıklar olarak anılmaya başlarken inanç sisteminin yaşatıcısı kadın şamanların yerini de erkek şamanlar almış kadın eksik ve yetersiz gösterilmeye başlanmıştır. Toplumda kadının yeri hanın varlığına bağlanmıştır. Anlatılarda erkek kendisi gibi at binen silah kullanan kadın istemektedir. Erkeğiyle at binen silah kullanan kadın, yeri geldiğinde savaşan ve erkeğinin olmadığı yerlerde erkeğini temsil eden savaşçı kadın tipidir. Türklerin katıldığı savaşlar aracılığıyla etkilendiği kültürler ve İslamiyet'in kabulü ile kadında başlayan değişim tamamlanarak kadının dışlanmasına olanak veren toplumsal anlatıların doğmasına sebep olmuştur. Bu anlatıların doğma sebebi ise avcı-toplayıcı

dönemdeki özgür ruhlu kadının yok edilerek yerine tanrı merkezli inancın takipçisi olan eril topluma itaat eden kadını normalleştirmektedir.

Toplumsal düzeni korumak ve kadının toplumsal düzende dışlanmasını normalleştirmek amacıyla aktarılan anlatılarda kadına yüklenen bazı temalarla kadın kötücül varlık olarak adlandırılmıştır. Kötücül varlık olarak adlandırılan kadınlardan korkması gereken yine hemcinsi kadınlardır. Eril düzende kadın sadece erkeği baştan çıkartmak ile tehdit edebilirken erkek kötücül varlıkların korku unsurudur. Erkeğin gücünün anlatılarla desteklendiği görülmektedir. Kötücül dişil varlıklarda karşılaşılan ortak özellikler incelendiğinde kadının toplumdaki yeri ve erkeğin toplumdaki yeri arasındaki fark dikkat çekici düzeyde farklılık göstermektedir.

Kötücül dişil varlıkların hem hepsinde karşılaşılan ortak özellikler şu şekildedir. Anlatılarda çirkin, kıllı, pis kokulu olarak tasvir edilmektedirler. Şeşek, Kıştey Ana, Çarşamba Karısı gibi çirkin varlıklar olsalar dahi şekil değiştirip güzel bir kadın görünümüne bürünebilmektedirler. Yöreden yöreye değişen tasvirler görülmektedir. Al Karısı, Çarşamba Karısı iki şekilde de karşılaşılan örneklerdendir. Dişil varlıklar çoğu anlatıda çirkin yaşlı olarak anlatılsa da güzel bir kadın olarak aktarıldığı anlatılar da vardır. Güzel kadın görseli ise karşımıza anlatıcısı erkek olan hikâyelerde çıkmaktadır. Erkekleri cinsel yollarla ayartmaya etkilemeye çalışan kadın da bu şekilde açığa çıkmıştır.

Albastıdan başlayarak hemen her kötücül dişil varlığın asıl zarar vermek istediği lohusa kadınlar, hamile ya da doğum yapmış kadınlar, yeni doğmuş ya da henüz anne karnında olan bebekler ve çocuklardır. Al karısı, Şekşek, Biçura, Kaftar, Cazı, Pirelik, Şubat Karısı, Gelincik bu varlıklardan bazılarıdır. Özellikle lohusa kadınlara ve bebeklere musallat olmalarının en temel sebebi zayıflık unsurudur. Bebek ve lohusa kadın korunmaya ihtiyaç duymaktadır. Anne çocuğuna sahip çıkarken, kadın ise güvenli alanı olan evinden çıkmamaktadır. Erkeğin varlığından bile korkan bu varlıklardan korunmak erkeğe ait eşyalar ve İslam inancının yardımıyla gerçekleşmektedir. Toplumda anneliğin kutsal kabul edilmesi çocuk sahibi olmanın statü kazandırması fikri de yaygın olduğundan ötürü kadın bebeğinin sağlığını korumak için evinden ayrılmaz. Çocuğuna gelecek zarar kadınında lanetlenen ya da kötücül hale gelen varlıklara dönüşmesine sebep olur. Mitolojik varlıklar arasında çocuğu olmadığı için, çocuğu öldüğü için kötüleşen varlıklar bu fikri kanıtlamaktadır.

İslam inancının etkisiyle bu dişil kötücül varlıkların cin olarak adlandırılmaya başladığı da ortak değerlendirmeler arasındadır. “Af Dileyen Cin” başlığı altında anılan hikâye:

“Genç bir gelin, akşam namazından sonra, hava kararınca köyün çeşmesinden su taşımaya gitmiş. Gelin çeşmenin başına geldiğinde iri yarı, dağınık saçlı, kocaman memeleri olan bir kadın (cin) gelip saldırmaya çalışmış. Korkudan dili tutulan gelin dua dahi okuyamamış, hareketsiz kalmış. O sırada çeşmenin yanından bir adam geçiyormuş. Adam bunun cin olduğunu anlamış ve onu hemen yakalamış. Yakalanan cin adama onu bırakırsa çevredeki kimseye zarar vermeyeceğini söylemiş. Yaşlı adam da onu bırakmış. Bu olaydan sonra o çevredeki insanları cin çarpmamış.” (Sancak, 2008: 86, 87).

İsimlendirilmiş kötücül dişil varlıklarla aynı temaları taşımasına rağmen İslam etkisiye cin olarak adlandırılmıştır. Bazı dişil varlıklar ise cin taifesi başlığı altına alınmıştır.

Kara Umay, Albastı, Hal Anası gibi sonradan kötü olarak anılmış varlıklar vardır. Bu varlıklardaki değişim iyi anılan kutsal kadından, kötü anılan kutsal kadına dönüş olarak değişirken normal bir insan olarak doğan kadının öldükten sonra kötücül varlık olarak yeniden dünyaya gelen ya da Cazı gibi cadılığı öğrenip kötüleşen varlıklar bulunmaktadır.

Kötücül dişil varlıklarda dikkat çeken bir diğer unsur ise renktir. Kötücül varlıkların kırmızı renkle bağlantısı Albastı ile kendini gösterip, Biçura gibi varlıklarla da devam etmiştir. Tanrıça merkezli inanışlarda da ölüm ayinlerinde yeniden doğumu ifade eden kırmızı aşı boyalarının kullanıldığı bilinmektedir. Kırmızı renkli kıyafetlerin dışında ise çirkin vücutlu çıplak kadın tasvirleri dikkat çekmektedir. Göğüsleri yerlere kadar sarkmış, omuzunun gerisine atmış çıplak yaşlı kadın, Şubat Karısı ve Ubur gibi çoğu varlıkta aktarılan ifadeler arasındadır. Özellikle kadın vücudunun çirkinleştirilerek çıplak olarak aktarılması cinselliğin ve kadın vücudunun insanı günaha sürükleyecek korkutucu çirkinlikte olduğuna toplumu inandırmaktır. Çirkinlik, yaşlı kadın kırmızı renkle bağlantılı şekilde aktarılırken. Güzel kötücül dişil varlıklar sarışın renkli gözlü olarak aktarılır.

Dişil varlıklardan korunmak için kullanılan öğelerin metal öğeler olması; çengelli iğne, orak, bıçak gibi maden çağı ile geliştirilen demirci erkeklerin silahlarının olması eril gücün kadın üzerindeki etkisini göstermektedir. Metallerin koruyucu özelliğini şamanlarda da metal maske kullanmaları yoluyla görmekteyiz. Erkek ve erkeği temsil eden unsurlar dişil varlıklardan kurtulmak için koruyucu olarak kabul edilmiştir. Biçura anlatısında görüldüğü gibi İslam etkisinin daha yoğun olarak görüldüğü anlatılarda ise dua ve demir öğelerini beraber görmekteyiz.

Kutsal kadın yansıtan doğa kötücül dişil varlıkların yaşam alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Orman, nehir, dağlar kötücül varlıkların yaşam alanları olarak aktarılırken sadece kadının değil doğanın da ürkütücü olduğu ifade edilerek kadının evin dışına çıkmasına engel olmak amaçlanır. Pira Roy gibi anlatılarda suya giden kadınların kötücül varlıklarla karşılaşması, tek başına dağa çıkan âşıkların cezalandırılması, kardeşleriyle mağarada kalan çocukların cezalandırılması doğanın tehlikeli olduğunu gösteren anlatılardır.

Kötücül dişil varlıkların yaşlı kadınlar olarak karşımıza çıkması ise bilge kadının ve toplumdaki kültürün aktarıcısının kadın olmasıyla bağlantılıdır. Kadının geçmişini bilen ve aktaran bilge kadın toplum için tehdit unsuru taşımaktadır. Erilin yıkmaya çalıştığı dişil gücü aktaran bilge kadın kötüleştirilerek toplumdan dışlanmıştır. Avrupa'da ise işe yaramadığı ve topluma yük olduğu için cadılaştırılmıştır.

Yakalandığında yaşadığı eve bolluk ve bereket sağlaması eril unsurun kilidi sayılan çengel iğne çıkarılmadan o evden ayrılamaması ve bu süre zarfında evin bereketinin azalmaması bir başka ortak özellikler arasındadır. Tanrıça merkezli inanışta kadının bereket ve bolluğun temsili olarak kabul edilmiştir. Kadının bolluk ve bereketini ortaya çıkaran şey ise eril gücün egemenliği altına girmesidir. Kötücül varlıkların insanlara fayda sağlamasının tek yolu eril gücün egemenliği altına girmesidir. Eril güçten kaçıp kendisi gibi olan varlıklara döndüğünde ise öldürülüp gölü kana buladığı görülmektedir. Kadının doğaüstü bir varlık dahi olsa erkeğin doğurduğu ocaktan ayrılması doğa tarafından cezalandırılmasına sebep olmaktadır.

Ev iyesi, dağ iyesi, su iyesi gibi sahiplenici ruhlar, yapılan saygısızlıkları muhakkak cezalandırmaktadır. İnsanlar tarafından kutsala yapılan saygısızlık cezasız bırakılmaz.

Erkeklerle kurduğu bağlantılar ise cinsellikle yoluyla erkeği etkilemek ya da musallat olduğu kadınların erkekler tarafından kurtulması şeklinde kendini göstermektedir. Şaman erkeklerini ayin esnasında ayartmaya çalışan Erlik'in kızlarından, namaz kılmasınlar diye sabah namazı saati erkeklerin önüne çıkan Sarıkız dini görevleri engellemeye çalışırken beğendiği erkekleri tutsak eden ya da erkek tarafından korkutulan anlatıların sayısı oldukça fazladır.

Yaşadıkları yerden uzaklaşan, kadın ve çocuklara; toplumun yasakladığı ya da inançlara aykırı herhangi bir hata yapan kadınlara musallat oldukları görülmektedir. Yalnız evden ayrılmak, gece evden ayrılmak, saçını açık dışarı çıkarmak, yabancı insanlarla iletişim kurmak, hanesini temiz tutmamak toplumun yanlış karşıladığı durumlardır. Kadın bunları yaparsa kötücül varlıklar tarafından cezalandırılır. Bu ceza ölüm ya da kötücül varlıklardan birine dönüşmek şeklinde olabilir. Gece saçını açıp günaha girdiği için kurt kadına dönüşen kötücül varlık bunlardan bir tanesidir.

Yaptıkları kötülüklerin bedelini ödeseler dahi ettikleri beddua tutar ve beddua ettiği ev fakirliğe mahkûm olur, insan cezalandırılır. Örumcek Kadın ve Huri Kızı'nda da gördüğümüz beddua teması, iğneden kurtulup özgürlüğüne kavuşan tüm kötücül varlıklarda görülmektedir.

Yanlarında hayvanların olduğu ya da hayvan donlarına girdiği anlatılar neredeyse bütün dişil varlıklarda görülmektedir. Bu hayvanlar arasında en belirgin olanı Avrupa'da cadılıkla suçlanan kadınlarda olduğu gibi kedilerdir. Kediler fiziksel olarak kadınlar kadar zarif görünüme sahipken geceleri gözlerinde meydana gelen parlaklık kötü ruhlarla bağlantılı olduğu fikrini doğurmuştur. Bu sebeple cadı ya da şeytan olarak adlandırılan kadının en önemli yardımcısı ya da en yaygın olarak kılığına girdiği hayvan kadın kadar gizemli olan kedidir.

Sıraladığımız özellikler kötücül dişil varlıklarda en çok karşılaştığımız özelliklerdir. Kötücül varlıklar dişil olmasalar dahi musallat oldukları varlıklar yine

toplumun zayıf halkası olarak görülen kadınlardır. Toplumda aktardığımız özelliklerle kadının canavarlaştırıldığı ya da kendi cinslerinden gelen kadınlardan korkutulduğu saptanmıştır. Bu korku sadece kadına değil çocuklara da aktarılmıştır. Bu korkuların yayılmasının amacı kadının yaptığı aykırılıkların toplum tarafından, ayıp, yanlış, ahlaksızlık olarak sesli bir şekilde dile getirilmesini sağlamaktır bu sayede kadını kontrol altına alabilmişlerdir. Yeni Lilith'lerin doğmasını engelleyip erkeğine itaat eden mükemmel anne Havva'yı yaşatmaya devam etmişler ve topluma da normal olanın isyan etmeyen kadın olduğunu kabul ettirmişlerdir. Kadının kendini, bedenini, gücünü tanıma fırsatı vermeden bedeninden ve cinsel gücünden korkmasını sağlamışlar bu sayede de kadını kontrol etmişlerdir. Bakire kadın, itaatkâr kadın, cefakâr anne terimlerini toplum normlarına aşılamaşlardır. Eksik etek, saç uzun aklı kısa, kızını dövmeleyen dizini döver, sırtından sopayı karnından sıpayı eksik etmemek gibi halk arasında yaygın atasözleri ve deyimlerde de kadın sürekli aşağılanmış annelik işleri dışında başka işlere dâhil olmaması gerektiği yansıtılmıştır. Öte yandan "Annenin ayaklarının altı cennettir, Ana gibi yar Bağdat gibi diyar olmaz" gibi yaygın olarak kullanılan atasözleri ile de annelik özellikleri övülerek kadının kendisine dahi, varlığının temelini eş ve anne olmasına bağlı olduğuna inandırılmıştır.

Eril toplumlarda kadına bu sorumlulukların yüklenmesi, toplum içinde kontrol edilmesi zor olan cinselliğinin farkında ve erkeğinin varlığının devam etmesi için ihtiyaç duyduğu kadının, avcı-toplayıcı dönemdeki özünü yeniden bulmasına engel olmaktır. Kadının dışlanması gerekçelendirilmiş ve sorgulanmaya gerek duyulmamıştır. Mitolojiler içinde kadın evrenin kendisi olan kutsal varlıkken topluma zararı olan kötücül varlıklar haline gelmiştir. Atasözü, deyim, halk hikâyeleri aracılığıyla ile de halk felsefesi olarak benimsenmiştir. Biz de tezimizde kadının neden kötücül varlıklara dönüştüğünü, kötücül varlıklara dönüştürülürken hangi unsurların gerekçe olarak kullanıldığını, toplumun bu dışlanmayı kabul etmesini sağlayan etkenlerin neler olduğunu inceleyerek açıklamaya çalıştık. Bu amaç doğrultusunda halk arasında yaygınlık gösteren kadın temelli korku anlatılarını bir araya topladık. Bu etkenlerin detaylarını açığa vurmaya çalışarak alanda yapılan ve yapılacak olan çalışmalara katkıda bulunmayı hedefledik.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzak, A. O. (2020). *Mitoloji Boyuru ve Çeşitli Yönleriyle Kara İye*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Akmaz, G. (2019). *Mitoloji ve Cinsiyet: Hint ve Yunan Mitolojisinde Ataerkil Dönüşüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Hindoloji Bilim Dalı
- Albayrak, F., & Serin, N. (2015). Kutadgu Bilig ve Mârifetnâme Kadın Algısı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16-37.
- Aleksiva, İ. (2011). Laz Sözlü Kültüründe Cazî İnancı. *Tanura / Laz Kültür Dergisi*, 18-22.
- Altunay, E. (2022). *Mezopotamya ve Mısır Paganizmi*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Armstrong, K. (2005). *Mitlerin Kısa Tarihi*. (D. Şendil, Çev.) İstanbul: Merkez Kitap.
- Ateş, M. (2001). *Mitoloji ve Semboller*. İstanbul: Aksiseda Matbaası.
- Atılgan, D. K. (2013). Antik Yunan'da Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili. *Yedi : Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 15-27.
- Aygün, E. (2015). *Viking Destanı*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bahrani, Z. (2021). *Babil'in Kadınları Mezopotamya'da Toplumsal Cinsiyet ve Temsil*. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi Cilt:2*. İstanbul: Ötüken.
- Bayat, F. (2010). *Türk Kültüründe Kadın Şaman*. İstanbul: Ötüken.
- Bazancir, R. (2010). *Bingöl Efsaneleri*. Yüksek Lİsans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Berktaş, F. (1995). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Beyaz, D. (2018). *Türk Halk Kültüründe Cinler*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi.
- Beydili, C. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap Yayın.
- Bilgili, N. (2022). *Türk Mitolojisinde Fantastik Varlıklar*. Ankara: Hermes.
- Bilgili, N. (2022). *Türk Mitolojisinde Tanrıçalar ve Cadılar*. Ankara: Hermes.
- Bottero, J., & Kramer, S. N. (2021). *Mezopotamya Mitolojisi*. İstanbul: İş Bankası.
- Brink, S., & Price, N. (2015). *Viking Dünyası*. İstanbul: Alfa.
- Campbell, J. (1992). *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri I*. (K. Emiroğlu, Çev.) İstanbul: İmge Kitapevi Yayınları.
- Campbell, J. (1994). *Yaratıcı Mitoloji Tanrının Maskeleri*. (K. Emiroğlu, Çev.) Ankara: İmge Kitapevi.
- Campbell, J. (2020). *Tanrıçalar ve Tanrıçaların Dönüşümleri*. İstanbul: İthaki.
- Çelebi, B. (2018). Antik Yunan Toplumunda Suskun Kadınları. *Sosyal Bilimler Güncel Akademik Çalışmalar-2018*, s. 117-146.
- Çığ, M. İ. (2005). *Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökeni*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2021). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ.
- Çoruhlu, Y. (2020). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Ötüken.
- Demirci, T. (2021). Osmanlı İstanbul'unda Kadın Çalışıyor muydu? *Osmanlı İstanbul'unda Kadın*. (s. 11-151). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Demirel, Ş. (2016). *Şukasaptati*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Dilek, İ. (2014). *Türk Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Grafiker.
- Dramalı, Z. (2020). *Tarihi Tersten Okumak*. İstanbul: Yeditepe.
- Duby, G., & Perrot, M. (2005). *Kadınların Tarihi Cilt-1*. (P. S. Pantel, Dü., & A. Fethi, Çev.) İstanbul: İş Bankası.

- Duvarcı, A. (2005). Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar. *Bilig*, 125-144.
- Elçi, D. Ö. (2018). Batı ve Doğu Mitolojilerinde Kadın İmgesi: Tanrıça'lar. *Atlas International Refereed Journal On Social Scences*, 826-840.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri*. (S. Rifat, Çev.) İstanbul: Om Kuram.
- Gezgin, İ. (2020). *Sanatın Mitolojisi*. İstanbul: Redingot.
- Gökalp, Z. (2019). *Bütün Eserleri - Bir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Günay, U. (2000). İslâmî Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi. *Milli Folklor*, 4-9.
- Hallaç, A. T. (2022). Türk Mitolojisinin Kaprisli ve Tutarsız Yaratığı: “Biçura”. *Karadeniz Araştırmaları*, 183-201.
- Honko, L. (2019). Miti Tanımlama Problemi. (N. Temir, Dü.) *Milli Folklor*(59), 96-103.
- Hooke, S. H. (1993). *Ortadoğu Mitolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Inan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kaya, M. (2015). *Mitolojiden Efsaneye*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kılıçarslan, S. C., & Toprak, I. (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve Efsanelerden Gerçeğe Türkiye'de Kadın*. Ankara: Nobel.
- Kirk, G. S. (2004). Mitleri Tanımlamak Üzerine. (K. Türkan, Dü.) *Milli Folklor*(63), 77-83.
- Kıymet, K. (2014). Hitit Mitolojisinde Tanrıların Yeraltına İnişi. *Folklor/Edebiyat*, 21-34.
- Kıymet, K. (2019). Hitit Metinlerinde Akad Çağı İle İlgili Kayıtlar. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, s. 1-66.
- Koçak, G. (1996). *Resimleri, Sümer Silindir Mühür*. Eskişehir: Sanatta Yeterlilik Tezi.
- Kramer, S. N. (1999). *Sümer Mitolojisi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kramer, S. N. (2022). *Tarih Sümer'de Başlar*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Leeming, D., & Page, J. (2020). *Tanrıça Mitleri*. Ankara: Say Yayınları.
- Malinowski, B. (1990). *Büyü Bilim ve Din*. (S. Özkal, Çev.) İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Mannoni, P. (1992). *Korku*. (I. Gürbüz, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mitoloji Kitabı*. (2018). (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Mitoloji Kitabı*. (2022). (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Narçın, A. (2008). *A'dan Z'ye Mısır*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Narçın, A. (2010). *A' dan Z 'ye Sümer*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Narçın, A. (2015). *A ' dan Z ' y e Hitit*. İstanbul: Ozan Yayıncılık Ltd.
- Narçın, A. (2017). *Hitit: Anadolu Rüzgarı*. İstanbul: Parola Yayınları.
- Necatigil, B. (2017). *Mitologya*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2015). Kadın Kafesin Arkasında Değildi. *Osmanlı İstanbul'unda Kadın* (s. 151-163). İstanbul: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi.
- Ökmen, M. (1973). *Herodot Tarihi*. İstanbul : Remzi Kitap.
- Özkan, S. (2020). *Mitoloji ve Cinsiyet Viking İnancında Kadınların Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Öztürk, Ö. (2009). *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Phonex Yayınevi.
- Öztürk, Ö. (2016). *Dünya Mitolojisi*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Parman, T. (2007-2008). Temel Çaresizlikten Temel Korkuya. *Hürriyet Gösteri Dergisi*, 99-101.
- Phillips, A. (1998). *Dehşetler ve Uzmanlar*. (T. Erdem, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Polat, İ. (2020). *Türk Masal ve Efsanelerinde Olağanüstü Güçler ve Varlıklar*. İstanbul: Selenge.
- Raglan, L. (2004). Mit ve Ritüel. (E. Ölçer, Dü.) *Mİlli Folklor*(61), s. 187-194.

- Sancak, N. (2008). *Mardin Efsaneleri*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Sarpkaya, S. (2021). *Türklerin Şeytani Masalları*. Ankara: Karakum.
- Scognamillo, G. (2003). *Medeniyet Çatışmalarında Batının İnanç Temelleri*. İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Scognamillo, G. (2007-2008). Korkunun Türkçesi. *Hürriyet Gösteri Edebiyat Dergisi*(292), 102-105.
- Segal, R. A. (2004). *Myth*. (N. Öрге, Çev.) Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Sina, A. (2018). Esirden Yoldaşa: Ksenophon'un Anlatımıyla Kyros'un Ordusunda Kadın. *Sosyal Bilimlerde Güncel Akademik Çalışmalar-2018*, s. 55-71.
- Stone, M. (2000). *Tanrılar Kadinken*. İstanbul: Payel Yayınları.
- Sturluson, S. (2019). *Tanrılardan Krallara Vikingler*. (S. Özkan, Çev.) İstanbul: Yeditepe.
- Sturluson, S. (2022). *Viking Mitolojisi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Şar İşbilen, E., & Çığır Dikyol, D. (2020). Antik Yunan Dünyasında Bir Kadın Olarak Sappho'nun Yeri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 147-161.
- Şenel, A. (1982). *İlkel Topluluktan Uygar Topluma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Tellioglu, İ. (2016). İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 209-224.
- Toros, Y. M. (2020). *Roma'da Genel Hatlarıyla Kadın*. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, İzmir.
- Toven, M. B. (2004). *Yeni Türkçe Lügat*. Ankara: TDV Yayın Matbaacılık .
- Tural, S. (2001). *Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi Cilt. 1*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Turan, A. B. (2020). *Türk Canavarlar Sözlüğü*. İstanbul: Gerekli Kitaplar.
- Ülgen, P. (2022). *Kadınlar ve Cadılar*. İstanbul: Yeditepe.

Yardımcı, M. (2010). *Destanlar*. İzmir: Ürün Yayınları.

Yavuz, C. (2019). Çuvaş Halk Anlatılarında Evin ve Ailenin Koruyucu Güçleri. *İdil-Ural Araştırmaları Dergisi*, 59-81.

Yıldız, Ç. (2017). *Kazan Tatar Türklerinin Mitolojisi*. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, D. T. (2018). Türklerde Bulut Kavramının Düşündürdükleri. *Gazi Türkiyat*, 137-153.

Yılmaz, N. (2008). Sibiry Türklerinin Mitoloji ve İnançlarında Kötü Ruhlar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 84-93.

Yılmaz, S. (2019). Türk Kadını.

Yitik, A. İ. (2003). Hint Dinlerinde Kötülük ve Şeytan. *Milel ve Nihal*, 21-39.

Elektronik Kaynaklar

Groeneveld, E. (2018). Viking Çağı'nda Kadınlar. 04 20, 2023 tarihinde World History: <https://member.worldhistory.org/trans/tr/2-1251/viking-cagnda-kadnlar/> adresinden alındı

Sözlü Kaynaklar

Adı Soyadı	Öğrenim Durumu	Mesleği
Gazal Akdağ	-	Ev hanımı
Gül Yağmur	İlkokul 3.sınıf	Kamu işçisi
Şerif Kaya	-	Şoför
Kadriye Kaşksız	Ortaöğretim	İşletmeci
Figen Özer	Lisans	İşletmeci